

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ЄДИНЛИВО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

11

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

No. 11 (512), November, 1990, Vol. XLIII

LIBERATION PATH

Ukrainian Political
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів
Заступник Відп. Ред. і Літер. Ред. — мгр Ольга Керзюк
Технічний Редактор — Володимир Гуменюк

Члени Редакційної Колегії:

д-р А. Бедрій, проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай,
ред. С. Караванський, мгр О. Коваль, проф. д-р В. Косик,
д-р О. Кушпета, інж. В. Олеськів, д-р Б. Стебельський,
проф. П. Цимбалістий

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF.

Тел.: 071 607 6266/7

Факс: 071 607 6737

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1991 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
Австрія	765 шіл.	400 шіл.	80 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 40 дол.	20 дол.	4 дол.
Бельгія	2200 б.фр.	1200 б.фр.	250 б.фр.
Вел. Британія	ф.30.00	ф.16.00	ф.3.25
Канада	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
США	65 дол.	35 дол.	6.50 дол.
Німеччина	120 н.м.	65 н.м.	12.50 н.м.
Франція	350 фр.	180 фр.	35 фр.
Швеція	350 кор.	180 кор.	35 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.
Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адре-
су Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам ви-
гідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.
Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 11 (512)

ЛИСТОПАД, 1990

Річник ХІІІ

Зміст ХІ-ої книжки

Питання національного визволення

<i>М. Сулятич</i> : НОВИЙ «СОЮЗНИЙ ДОГОВІР» — НОВИЙ ОБМАН РОСІЙСЬКИХ ІМПЕРІАЛІСТІВ	1283
— ЗАЯВА УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ	1289
— НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ЧИ НОВИЙ СОЮЗНИЙ ДОГОВІР?	1290
<i>Михайло Осадчий</i> : НОВА ФЕДЕРАЦІЯ — ЦЕ ПЕРЕВЕДЕННЯ УКРАЇНИ З ОДНІЄЇ ТЮРЕМНОЇ КАМЕРИ В ДРУГУ	1294
<i>Іван Кандиба</i> : ВИСТУП ГОЛОВИ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ «ДЕРЖАВНА САМОСТІЙНІСТЬ УКРАЇНИ»	1295
— ЗАКЛИК ДО ГРОМАДСЬКОГО НЕПОСЛУХУ ВР УССР — Секретаріат УРП	1298
<i>Роман Рагманний</i> : І ЗНОВУ: ОДИН КРОК ВПЕРЕД — ДВА НАЗАД	1300
«ВПЕРЕД УКРАЇНО! В ТЕБЕ — ТЯЖКІ СТОПИ»	1302
<i>Превосв. Владика Павло Василік</i> : «З НАМИ БУВ БОГ»	1305
<i>Василь Барладяну</i> : СИТУАЦІЯ: ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ В УКРАЇНІ	1312
<i>Богдан Горинь</i> : НАШ ШЛЯХ ДО УРП	1326
<i>Володимир Болубаи</i> : ЗА ДЕКОЛОНІЗАЦІЮ СОВЕТСЬКОГО СОЮЗУ	1339
* * *	
— ФОТОЗНІМКИ МОЛИТОВНО-СВІТСЬКИХ ЗІБРАНЬ НА КОЗАЦЬКИХ МОГИЛАХ В БЕРЕСТЕЧКУ	1349

Поезія

<i>Ігор Калинець</i> : ІЗ ЗБІРКИ «ТРИНАДЦЯТЬ АЛОГІЙ» (1975) — КОХАННЯ В СЕМИ БАРВАХ	1353
<i>Тарас Петриненко</i> : УКРАЇНО	1358
<i>Святослав Караванський</i> : ДО СЛОВА ТРЕБА ГОЛОВИ (мовна консультація)	1359

Літературно-мистецькі огляди, есеї, критика

<i>Дмитро Степовий</i> : ЕНЦИКЛОПЕДІЯ СМІХУ	1361
<i>Дарія Ризницька</i> : ЛЮДИНА ВИСОКОГО ДУХУ І ЗЛЕТУ	1368
<i>Мирослав Кальба</i> : БОРИС БОВИНСЬКИЙ (БОБО)	1375
<i>Зірка Гренджа-Донська</i> : ПАМ'ЯТІ ДОРОГОГО ДРУГА	1386
<i>Ольга Керзюк</i> : ПОЕЗІЯ НЕВТРАЧЕНОЇ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ	1388

Наука, досліди

<i>Ігор Крестанов</i> : УКРАЇНА	1390
<i>Проф. Лев Окіншевич</i> : ВСТУП ДО НАУКИ ПРО ПРАВО І ДЕРЖАВУ — СОВЕТСЬКА КОНСТИТУЦІЯ (Закінчення, 2)	1398

— ПОЖЕРТВИ НА «ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» (Пресфонд)	1406

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА», ЛОНДОН

*Андрійко, учасник ланцюга під Берестечком, нащадок Козацької Слави
Світл. А. Юхтовський*

Питання національного визволення

М. СУЛЯТИЧ

НОВИЙ «СОЮЗНИЙ ДОГОВІР» — НОВИЙ ОБМАН РОСІЙСЬКИХ ІМПЕРІЯЛІСТІВ

Уже появились з Москви різні проекти «перестройки» ССРСР. Горбачовська пропаганда місяцями годувала поневолені нації візіями конфедерації чи більших прав «республік» у новій федерації. Пропагандисти таких проектів не мали й не мають особливих успіхів у широких колах національно-визвольних рухів, у тому теж в українському народі, за винятком декого з тих, хто далі обстоює федеративний чи конфедеративний принцип розв'язки питання поневолених в ССРСР народів. Проаналізуємо деякі курсуючі проекти.

Один під назвою «Союзний договір» певно вийшов із КПСС і зачинається зазначенням, що він «зберігає спадкоємність» т. зв. договору про утворення ССРСР з 1922 р., тобто наголошує нерозривну ідеологічно-політичну тяглість російської імперії. «Сновлений Союз ССР» має служити «*суспільству в цілому*, розширенню гарантій праві свобод людини і громадянина, новим умовам економічної *інтеграції*. . .» ССРСР трактується як «єдиную-неделімую» державу. На основі цього проекту держава не зміниться від дотеперішньої, що функціонує на основі брежневської конституції — найгіршої з усіх конституцій ССРСР.

У першій статті цього проекту вчислені «учасники договору», якими є всі дотеперішні «*советські соціалістичні республіки*», включно з Литовською, Латвійською та Естонською (значить, ігнорується повністю переімени ЛССР, ЛССР і ЕССР у національні держави, що їх провели національні рухи ц.р.), й апріорно ставиться їх без можливості будь-якої переімени у незалежні держави, без інтенції трактувати їх по-демократичному, згідною з суверенною волею цих народів.

У другій статті сказано, що *єдиним* сувереном у ССРСР є ССРСР, що «володіє на своїй території *усією повнотою державної влади*. . .» Республіки не будуть державами і тим самим не матимуть ніякої суверенності, поскільки суверенність є неподільна. Тому

стаття 3, що займається республіками як «суверенними советськими соціалістичними державами», протирічить попередній статті і є голословною фікцією.

Стаття 4 про автономні республіки є гіршою для поневолених націй, ніж усі дотеперішні конституції ССРСР у цьому питанні, бо робить «автономну республіку» *беспосередньо* підлеглою владі ССРСР, а не як це було досі — *почерез* республіки. У статті 8, підрозділ 3, визначається, що ССРСР матиме «виключно повновладдя» щодо визнання нових автономних республік, себто зможе «легально» розпарцельовувати республіки на частини. При цьому, в четвертій статті зазначається, що «автономна республіка має ж ті права, що й союзна республіка». Процес влади не йтиме з Москви через республіки до автономних республік, а прямо з Москви до автономних республік, чим практично вони відділятимуться від даної республіки, на терені якої існують.

Висувається ще одна нова можливість нищення поневолених націй при допомозі т. зв. «автономних національно-територіяльних утворень» з гарантіями від ССРСР «територіяльної цілісності і широких прав самоуправління». Таких структур досі не було. При допомозі таких формацій можна буде решетувати одність кожної республіки і тим самим далі послаблювати національні організми адміністративними і політично-правними заходами.

Чи не найяскравіше показано в статті 8 *тотальність* влади, скупченої в Москві: вся повнота охорони кордонів «єдиної-неделімої», єдина економічна політика для всіх республік, цілісність фінансової господарки, включно з монолітною валютою, тотальність влади над транспортом у всіх республіках, повна контроля над «єдиною енергетичною системою», загальносоюзною системою зв'язку та інформації, повна влада над «загальносоюзною державною або іншою власністю», єдине громадянство ССРСР та виключність встановлення основних прав «громадян ССРСР», вся повнота ведення зовнішньої політики ССРСР, тобто влада над будь-якими позареспубліканськими проявами республік, єдино ССРСР може заключувати міжнародні договори й репрезентувати всі нації в ССРСР. Далі, у виключність влади Москви входить «захист суверенітету та територіяльної цілості ССРСР, організація оборони й безпеки і всі роди збройних формацій».

Також стаття 9 є ревелюційною, бо визначає *виключне* право ССРСР встановлювати всі роди законодавства: громадянського, земельного, лісового, водного, гірничого, кримінального, фінансового, трудового. Сміховинним є речення, що акти ССРСР уводяться у республіках «за їх згодою». Зазначається, що коли б якийсь акт республіки був незгідний з актом ССРСР, тоді він неважний, а ва-

жний акт ССРСР. Отже, «згода» республіки з союзним актом має фіктивне значення, бо республіка мусить прийняти акт ССРСР, хоче вона того чи не хоче.

Фіктивність державности республік наглядна у статті 10, в якій кажеється, що лише ССРСР може передати республіці певні державні повноважності, а республіка не може проявлятися самобутнім державним тілом. Також стаття 11 зазначає, що навіть унутрі ССРСР республіки чи автономні республіки не можуть вести між собою ніяких взаємин, протирічних політиці ССРСР.

Дуже виразно видно задум авторів проекту, що ССРСР має бути невідмінно монолітною державою, зі статті 13 про формування органів влади: «Совет Союзу вибирається по виборчих округах з рівною кількістю виборців». Ця формула ще й до того забезпечуватиме росіянам майже більшість представників, бо це найчисленніший нарід у ССРСР. Найважнішим органом влади має бути президент ССРСР, вибраний всіми громадянами ССРСР, як державного моноліту (стаття 14). Цей президент «є гарантом дотримання Конституції і законів ССРСР. . .» Президент буде фактично диктатором, бо він стоятиме і понад Верховним Судом, і понад законодавчою владою. Стаття 18 ще раз пригадує, що ССРСР має бути монолітною державою, бо «кожний громадянин союзної республіки є одночасно громадянином ССРСР». З конституційно-правного погляду республіканське громадянство буде без значення.

Право республіки вийти зі союзу так конструйоване, що фактично воно унеможливлене, бо мусить $\frac{2}{3}$ громадян республіки у референдумі позитивно заявитися (а самі росіяни в Україні творять майже одну третину, не рахуючи всіх засобів державного апарату на їх службі) — стаття 22. Тоді $\frac{2}{3}$ учасників Союзного Договору мусіли б дати на такий вихід свою згоду — стаття 23. Тоді дана республіка мусіла б полагодити всі свої «зобов'язання» щодо ССРСР та інших республік — стаття 24. Нарешті, коли б республіка вже мала відходити від Союзу, то її автономні частини могли б вкрай утруднити даній республіці стати державою.

Другий проект союзного договору певно вийшов із некоммуністичних кіл російських імперіялістів. Тут твердиться, що нібито «народи» хочуть мати «союзну державу». У точці 1 читаємо, що ця держава «являється союзом народів і федерацією територій». У другій точці сказано, що кожна людина має право поділитися себе до будь-якого народу або до жодного. Ці люди тоді «діляться на округи» (хто це все вирішує — не сказано), які оформлюють «Національний Совет». Цей НС висилає (чому — не сказано) трьох делегатів до «Палати Націй союзного парламенту», в якому можуть навіть поставити вето на рішення союзу, за винятком прези-

дента союзу, який є «Верховним Арбітром,» чи пак справжнім сувереном. «Національні Совети» може творити будь-яка група населення зверх 5000 повнолітніх осіб. Щоб бути прийнятим до «Палати Націй», НС звертається до «Верховного Арбітра Союзу», який рішає про прийняття даного НС до Союзу.

Стаття 3 твердить, що «Союз складається з самоуправних держав», які мають всю владу за винятком тієї, що вони передали Союзові. Ця стаття дезінформує «державницькими фразами», поскільки сувереном є Союз і «Верховний Арбітр» — президент. Цікаве твердження, що перегукується з подібним у першому проекті, а саме: «на право держави в союзі може претендувати кожна союзна, автономна республіка, автономна область, автономна округа, адміністративна область чи край. . .» Себто новий Союз може складатися із ста так званих держав.

Четверта стаття пропонує єдине громадянство для цілого Союзу. Отже, які то будуть ці «держави», які не матимуть навіть своїх громадян? А громадяни — це один із основних складників держави (інші: територія і суверенність).

У статті 5 подано органи влади Союзу: президент, Верховний Совет Союзу і Верховний Суд Союзу. Президента вибирається двома-третіми представництв Палати Націй. Президент є «останньою інстанцією» у вирішуванні справ Союзу і він стоїть теж понад Верховним Судом. Президент має право розв'язувати Національні Совети і назначувати в них нові вибори, якщо одна третя цих НС виступила б проти президента. Президент є головнокомандуючим військ Союзу. Верховний Совет Союзу складається, як у всіх дотеперішніх конституціях ССРСР, з двох палат — Палати Націй і Палати Союзу. Палата Союзу складається з депутатів від рівних за населенням округ цілого Союзу. Отже, знову ж росіяни домінуватимуть! Дальші речення так формулюють законодавчі процеси, що влада гарантована буде за найчисленнішим у союзі російським народом.

Палата Союзу вибирає для «допомоги» президентові Союзу керівника Совета Міністрів. Якщо цьому керівникові не сподобається Совет Міністрів, то він може просити президента розпустити Палату Союзу і назначити нові вибори. Також, якщо влада у будь-якій «державі» Союзу не сподобається владі Союзу, то президент може її розпустити, завести президентську владу і назначити нові вибори. Верховний Суд займається усіми судовими справами, за винятком тих, які входять до компетенції президента, себто до основних найсуттєвіших справ Союзу Верховний Суд не має права займати становище.

Друга частина проекту має назву: «Питання, що відносяться до

компетенцій Союзу». Сюди належать: права громадян, оборона Союзу і «всі військові сили Союзу», нуклеарна енергія, військова промисловість, КГБ, міжнародна політика, всі засоби транспорту й комунікації, валюта, імпорт та експорт, торгівля, керівництво над всіма корпораціями, керівництво працею і технікою, робітничі конфлікти, пам'ятки природи і культури, пенсії, конфлікти між націями, «державами» і Союзом.

Отже, за цим другим проектом союзного договору — це буде «єдина-неделімая» російська імперська держава, хоч вже без комунізму-марксизму-ленінізму, зате з виразною російською домінацією та під диктатурою президента.

Третій проект має назву: «Договір про розвиток співробітництва народів ССРСР». Першу сторінку займає вихвалювання усіх здобутків і досягнень ССРСР у типово сталінсько-брежнєвському дусі. Перший розділ говорить про принципи взаємин у ССРСР, себто в незмінній основній структурі російської імперії. На основі цієї «єдиної-неделімої» імперської держави вичислені всі, які лише можливі права й свободи для народів і людей (стаття 1).

Стаття 2 каже, що «народи» ССРСР не сміють нічого такого зробити, що некорисне для других народів, наприклад — українці не сміють нічого зробити в некористь росіян! Ця формула заперечує основний принцип національної держави: діяти в користь добра своєї нації. За цим проектом «договору», наприклад, Ізраїль не міг би вести політику в користь ізраїльтян, чи Франція в користь французів. А це є абсурдом у світі, оснований на принципі національних держав! Далі визначено, чим «народи на своїй території» мають право займатися: «зайняттями, прожитком, соціальним забезпеченням, охороною здоров'я, освітою, культурою». Це менше, ніж автономія! За те «народи» мусять особливо дбати про права національних меншин (більше ніж про свої права); «народи» мають поборювати націоналістичну та сепаратистську діяльність!

У розділі другому йде мова про «суб'єктів» ССРСР. У статті 3 сказано, що суб'єктами «національного суверенітету», тобто ССРСР, є «народи». Стаття 4 перерішує «вільне самовизначення народів» в той спосіб, що вони є «советськими республіками — суверенними советськими соціалістичними державами», які «добровільно» об'єднуються у ССРСР. Також «автономні республіки» є рівнорядними суб'єктами федерації ССРСР (так як у першому проекті) на рівні з «союзними республіками». У статті 5 зазначено, що всякі зміни кордонів республік мусять бути прийняті ССРСР. У статті 6 обмежується дію республік до «соціально-культурного розвитку на своїй території з узглядненням інтересів усіх проживаючих у них народів». Зазначається, що будь-яка діяльність «не може

протиричити інтересам ССРСР». Це саме відноситься до міжнародних взаємин у статті 7.

Розділ III є про владу ССРСР, що є тотальною, зокрема щодо творення нових автономних республік на терені союзних республік. Повнота економічної політики належить до ССРСР (так, як у двох попередніх проектах). Це саме про всю зовнішню політику і військо (стаття 9).

Рішальним і зобов'язуючим є громадянство ССРСР (стаття 11) і встановлення законності в усіх ділянках життя.

За статтею 12, ССРСР може передавати окремі повновласті союзним республікам. Стаття 14 зазначає, що всі закони ССРСР повністю зобов'язують на усій території ССРСР. Не може вестися будь-яка діяльність, що суперечить владі ССРСР.

Розділ IV торкає питання виходу з ССРСР. Стаття 17 каже, що в тій справі має бути референдум, проголошений Верховним Советом республіки або на прохання однієї десятої громадян ССРСР, проживаючих в республіці. Після проголошення референдуму, ніяка агітація в тій справі не допускається. Чужонаціональні групи, які проживають у республіці компактною масою, мають право заявитися, що вони залишаються у складі ССРСР. Тоді з'їзд народних депутатів ССРСР визначає переходовий період до 5 років, поки республіка могла б відлучитися.

Стверджуємо, що всі три проекти союзного договору виходять із заложення існування і збереження «єдиної-неделімої» російської імперії і перекреслюють всі ці точки «Деклярації про суверенітет України» ВР УССР, які говорять про окремішність України як незалежної держави.

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —

ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,

ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН

І ФОНД АБН!

ЗАЯВА

Української Народно-Демократичної Партії Про Деклярацію про державний суверенітет України

Виходячи з того, що в Україні й досі не здійснено ніяких реальних змін у діючій Конституції та законодавстві, які б дозволили принаймні започаткувати дійсно демократичні зрушення в суспільному житті;

констатуючи факти постійного саботажу рішень демократичних Рад з боку підвладних партапаратів виконавчих та судових органів, а також спроби апарату КПСС-КПУ створити штучні вогнища міжнаціональної та міжконфесійної напруженості в Україні;

враховуючи остаточно доведену неспроможність жодного з функціонерів партдержапарату діяти згідно загальнолюдських принципів демократії та гуманізму;

констатуючи, що тільки здобуття державної незалежності України забезпечить свободу особи від насильницького «ощасливлення» її державою;

виступаючи за здійснення невід'ємного права української нації та всього українського народу на життя в умовах чотирьох «Д» — Державности, Демократії, Добробуту, Духовости,

УНДП заявляє:

— що прийняття за таких умов Деклярації про державний суверенітет України є не більш ніж поступкою українсько-московської партократії вимогам народу, який перейшов уже межу покірливого терпіння;

— що відсутність конституційного статусу Деклярації робить її фактично недієздатною та голосливою;

— що в самій Деклярації закладено тези, які лиш міцніше прив'язують Україну до советської імперії (про союзню власність, про подвійне громадянство, абощо);

— що занесене в Деклярацію виключне право Верховної Ради УРСР говорити від імени народу за умови наявності у Верховній Раді комуністичної більшості є нічим іншим, як замаскованим прагненням зберегти всевладдя імперської компартії та її регіонального українського осередку;

— що настійливе домагання комуністичної більшості у Верховній Раді УРСР та компартії України покласти цю Деклярацію в основу Союзного договору, який і без того видається нині спробою нового окаядання колоній московської імперії, змушує зробити висно-

вок про відповідність цієї Деклярації — інтересам саме панівної кляси «номенклятури», а не життєвим інтересам народу України;

— що разом з тим, сам факт прийняття Деклярації про державний суверенітет є кроком чи хоча б півкроком до незалежності України, який мають використати всі демократичні сили, що прагнуть розбудови Української Держави — правопереємниці УНР 1917-18 рр.

УНДП вважає за потрібне підкреслити, що, не визнаючи законності існуючої влади як окупаційної та колоніяльної, вона визначатиме і зважатиме надалі у своїх діях лише на ті положення Деклярації, які не суперечитимуть подальшим крокам до незалежності України. Всі інші положення не можуть бути визнані чинними та діючими на терені Української Держави.

УНДП вважає, що одне навіть прийняття Деклярації мусіло б викликати парламентарну кризу. Оскільки ж вона не виникла, і взагалі є неможливою за існуючих умов, УНДП і далі нарощуватиме зусилля по підготовці та скликанню Національного Конгресу громадян Української Держави, який матиме першочерговим завданням підготовку нової, відповідної бажанням народу, Деклярації про незалежність України, з наданням їй конституційного статусу.

Прийнято на засіданні Всеукраїнської
Координаційної Ради УНДП 29 липня 1990 р.

Примітка: цей документ, як і інші матеріали в цьому розділі, Редакція «В.Ш.» одержала від УЦІС.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ЧИ НОВИЙ СОЮЗНИЙ ДОГОВІР?

Заслухавши та обговоривши доповіді про політичний стан в Україні та завдання Української Республіканської Партії на даному етапі, Рада партії констатує, що криза в суспільстві невпинно поглиблюється. Політична ситуація в Україні вимагає негайної активізації діяльності нашої партії та консолідації усіх демократичних сил на організацію спротиву новому союзному договору з Москвою.

Ми чітко усвідомлюємо, що новий союзний договір це чергова спроба великодержавників зберегти у цілості російську імперію. Перешкодити укладенню союзного договору, на нашу думку, можна шляхом проведення загальноукраїнських акцій протесту, збору підписів проти нового вироку українському народові. З метою активізації мас слід організувати 29 і 30 вересня мітинги, маніфестації та пікетування обкомів та міськкомів КПУ по всій Україні. Ці акції ми розглядаємо як етапи підготовки суспільства

до проведення загальнореспубліканського страйку і кампанії громадянської непокори в разі спроби підписати союзний договір.

Зрозуміло, що Верховна Рада в нинішньому складі не відображає волі українського народу. Тому Українська Республіканська Партія вважає доцільним розпуск Верховної Ради УССР. Вона була обрана в умовах однопартійної диктатури, що є достатньою підставою вважати вибори недемократичними. До того ж частина депутатів зосередила у своїх руках як законодавчу, так і виконавчу, чи судову владу, а це є неприпустимим за нормами правового суспільства.

Українська Республіканська Партія домагатиметься проведення справді демократичних виборів на засадах багатопартійності під міжнародним контролем. Здійсненню нашої мети сприятиме кампанія відкликання реакційних депутатів, що дозволило б створити у Верховній Раді таку ситуацію, коли без участі Народної Ради стане неможливим прийняття важливих рішень, і це може привести до розпуску Верховної Ради.

Є підстави сподіватися, що нові вибори, проведені в час небувалої політизації та зрослої національної самосвідомості українського народу, дадуть змогу обрати таку Верховну Раду, яка буде здатна виконати історичну місію відновлення української держави.

Виступаючи проти укладення нового союзного договору, ми одночасно повинні роз'яснювати, що договір 1922 року не має юридичної сили з моменту підписання, бо був укладений незаконним московським урядом з одного боку та незаконним «українським» урядом з іншого.

Агітуючи проти колоніальної системи, Українська Республіканська Партія встановлюватиме якнайтісніші зв'язки з робітничим рухом, який, загалом, заманіфестував себе як рух антикомуністичний. Представники УРП повинні ініціювати створення страйккомів, комітетів громадянської непокори, незалежних профспілок та установ, деполітизації армії, КГБ та правоохоронних органів. У боротьбі за державну незалежність ми будемо єднатися з усіма прогресивними колами інших республік конаючої імперії під гаслом «За нашу і вашу свободу!»

Кожен свідомий громадянин України розуміє, що новий союзний договір — це старий союз колоній. Наша мета і наш порятунок — незалежність!

Київ, 12 серпня 1990

Рада Української Республіканської Партії

«НІ — НОВОМУ СОЮЗНОМУ ДОГОВОРУ!» Мітинг громадськості у Львові

Масовими акціями протесту патріотичні сили по багатьох містах та селах України виступають проти підписання нового союзного договору з Москвою. Зокрема у Львові 2 вересня проходив мітинг під гаслом «Ні — новому союзному договору!», в якому взяло участь понад 100 тисяч людей.

Як повідомляє Михайло Осадчий зі Львова, цього ж дня о п'ятій годині по полудні розпочалися маніфестації в усіх п'яти районах міста. Як ріки в море-океан, колони демонстрантів злилися на центральний проспект міста й заповнили його від Театру опери і балету аж ген до старовинної фонтани.

О 7-ій годині вечора тут розпочався мітинг. Докласти всіх зусиль, зробити все можливе, щоб новий союзний договір не був підписаний, — закликали у своїх виступах на мітингу народні депутати ССРСР і УССР Ростислав Братунь та Орест Влох, Ірина Калинець та Степан Хмара і представники УРП, за ініціативою яких був скликаний мітинг. На мітингу виступали також представники Клубу репресованих, які щойно повернулися з Воркути, де досліджували поховання українських політичних в'язнів, що загинули в большевицьких концентраційних таборах. Крім того, на мітингу виступили голова Львівського місцевого Руху Роман Панькевич, член Президії Львівського крайового Руху Михайло Осадчий, голова Всеукраїнського політичного об'єднання «Державна Самостійність України» Іван Кандиба й інші промовці.

Промовці у своїх виступах висвітлили дійсну суть наміченого Москвою нового союзного договору. Так, наприклад, Іван Кандиба у своїй промові представив ті суспільно-економічні та політичні процеси в ССРСР, які doprowadили до послаблення політичного впливу комуністично-кагебістської деспотії. «Усвідомивши таке становище, — зазначив Іван Кандиба, — нинішні керівництво імперії вдалося до маневрів, воно проголосило право т. зв. республік на суверенітет і заключення з Москвою нового союзного договору та створення федерації, щоб таким чином сколотити новий союз-імперію, в лабетах якої має догирати і наша багатострадална Україна». Іван Кандиба нагадав учасникам мітингу лихий історичний досвід з договорами із Москвою: «За свої понад трьохсотлітні контакти з вічно деспотичною Москвою, що включали два так звані союзні договори — 1654 та 1922 рр., Україна зазнала стільки лиха, що опинилася на межі загибелі, а тому не може бути нині, завтра і будь-коли в майбутньому, ніякої мови про якісь союзи і договори України з вічно підступною офіційною Москвою».

Член президії Львівської крайової організації Руху, головний

редактор незалежного часопису «Кафедра» Михайло Осадний у своєму виступі на мітингу зокрема сказав: «Новий договір, який готується по суті за замкненими дверима, — це лише переведення України з однієї тюремної камери в іншу». «Спочатку Україна, — наголосив Михайло Осадний, — повинна вибороти реальну суверенність, свою політичну та економічну незалежність, мати і розпоряджатися своїми Збройними Силами, мати всі інші необхідні атрибути незалежної держави, а потім хай вона розпоряджається своєю долею — чи бути їй у союзному договорі, чи стати в ряди незалежних держав, таких як Франція, Англія, Італія, Польща та інші в європейському домі народів».

На закінчення мітингу його учасники прийняли резолюцію, що її подаємо нижче.

Резолюція мітингу протесту проти підписання нового союзного договору 2 вересня 1990 р. у Львові

Ми, учасники мітингу, рішуче протестуємо проти підписання нового союзного договору, бо усвідомлюємо, що він є черговою спробою великодержавників зберегти в цілості російську імперію.

Одночасно заявляємо, що договір 1922 р. не має юридичної сили з моменту підписання, бо був укладений незаконним т. зв. «українським» урядом в умовах окупації України російськими більшовицькими військами.

Хоча Верховна Рада УССР і проголосила Деклярацію про суверенітет України, небезпека укладення союзного договору цілком реальна, бо більшість в парламентах республіки становлять депутати від КПУ.

КПУ як підрозділ КПСС завжди була і залишається носієм колоніальної політики і тоталітарного режиму в Україні.

Конвульсивно намагаючись втриматися при владі, партапарат чинить шалений опір демократичним перетворенням в Україні й знов хоче накинати на її шию колоніальне ярмо.

1. Вимагаємо, щоб Верховна Рада УССР негайно прийняла Декрет про владу, розробила нову Конституцію, яка б відповідала положенням Деклярації про державний суверенітет України та почала переговори з іншими державами про укладення економічних угод.

2. Тільки повна політична і економічна незалежність! Ніяких союзів, спілок, федерацій чи конфедерацій з імперським центром.

3. Вимагаємо від уряду УССР реалізації постанови Верховної Ради УССР «Про проходження строкової військової служби громадянами України», а також виконання пунктів Деклярації, які стосуються формування національних Збройних Сил.

4. Закликаємо юнаків-призовників осіннього призову 1990 року домогатися проходження військової служби на території України.

У випадку неотримання гарантії щодо проходження служби рекрутів на території України, вимагаємо припинити діяльність призовних комісій.

Львів, 2 вересня 1990 р.

Михайло ОСАДЧИЙ

НОВА ФЕДЕРАЦІЯ — ЦЕ ПЕРЕВЕДЕННЯ УКРАЇНИ З ОДНІЄЇ ТЮРЕМНОЇ КАМЕРИ В ДРУГУ

Виступ Михайла Осадчого на понад стотисячному мітингу у Львові 2 вересня 1990 р. на центральному проспекті під гаслом:
«Ні — новому союзному договору!»

1922 року, на зорі, як тепер називають, старої федерації — ливовісного СССР, Ленін писав: «Ми, тобто Росія, визнаємо себе рівноправними з Українською ССР, і разом, і нарівні вступаємо з ними в новий Союз, нову федерацію».

Ця нова федерація СССР, тепер загальновідомо, обійшлася Україні океанами крові, десятками мільйонів жертв, паралічем української нації і найголовніше — тяжкою хворобою національного духу, а наостанку — винищенням українського національного генофонду.

Сьогодні партократія галасує про нову федерацію, і це в той момент, коли ані одна сфера, аби Україна обернулася в реальну незалежну державу, не заповнена реальним змістом суверенності.

Ще реальної Української держави немає і в зародку, ще Деклярація про державний суверенітет України являє собою лише голі, риторичні фрази, ще немає основного підґрунтя кожної незалежної держави — національної політики і економіки, армії, грошової одиниці, національного парламенту і уряду, а вже з Москви сатанинська труба імперії повчає: «При загальному, беззастережному визнанні 'пріоритету' або 'верховенства' республіканського законодавства принципово неможливе формування Союзу ні на федеративних, ні на конфедеративних, ні на інших асоціативних началах».

Ще немає навіть яйця, а вже вбивають курку, яка має з того неіснуючого яйця народитися.

І при цьому автор наведених слів Алексеев, голова Комітету конституційного нагляду СССР, член-кореспондент АН, в «Известиях» від 29 серпня 1990 року посилається на досвід Європейської співдружності і закликає республіки, аби в їхніх законах домінував пріоритет міжнародного права над національним.

Ми не віримо, що такій високій посадовій особі, як Алексеев, невтямки, що до спільноти Європейського парламенту входять абсолютно незалежні національні держави Європи, і не входить

туди жодна республіка-рабиня ССРСР, яка розміщена в Європі та-кож. Отже, хіба можна рівняти всевладного козирного туза з без-захисною шостакою?! А по-друге, де і коли ССРСР рахувався з між-народним правом! Досі ми повсюдно від наглядачів у ССРСР чули: «Міжнародне право для негрів, а не для ССРСР!»

Ясно, що під міжнародним правом імперська партократія Моск-ви хоче пріоритету загальносоюзних законів Москви над респу-бліканськими, інакше, як пише Алексеев у тих же «Известиях», Союз розсипеться.

Я б уточнив це твердження Алексеева: Союз або розсипеться, або, що достовірніше, обернеться в нову поліцейську структуру з реальними наслідками нових масових репресій, убивств, тюрем і лагерів.

Отже, якщо хочемо нових масових підконвойних вивезень з Ук-раїни в Сибір, якщо хочемо знищення України як нації, стертя її з етнографічної карти світу — голосуймо за нову федерацію чи конфедерацію!

Якщо ж хочемо України — незалежної, самостійної, демокра-тичної держави — не може бути й мови про нову федерацію чи конфедерацію. Нова федерація республік-рабинь, в тому числі й України, — це лише переведення їх наглядачами з однієї тюрем-ної камери в іншу, де все та ж прикута до стіни параша і вцемен-товані в підлогу тюремні ослони, важкі камерні столи і ліжка.

Тож гуртуймо і об'єднуймо наші сили та енергію, аби виступити дужим архангельським голосом супроти нової федерації, аби бо-ротися не за нову федерацію чи конфедерацію, а за вільну неза-лежну демократичну Українську державу в Європейському домі нарівні з Францією і Німеччиною, Польщею і Мадярщиною. . .

Хай живе суверенна Українська держава в європейському домі народів як вільна серед вільних і рівна посеред рівних європейсь-ких держав, як бастион миру, поступу, як держава матеріального і духовного процвітання і загальнолюдського піднесення!

Іван КАНДИБА

**ВИСТУП ГОЛОВИ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО
ПОЛІТИЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ
«ДЕРЖАВНА САМОСТІЙНІСТЬ УКРАЇНИ»
На мітингу у Львові, 2 вересня 1990 року**

Шановні Львів'яни!
Дорогі Друзі!

Понад 300 років минуло з того часу, як Україна внаслідок не-

розсудливого поступку її «нерозумного (за Шевченком) сина» втратила свою незалежність, якої їй досі не може повернути.

Через 200 років після того трагічного для України дня наш геній Шевченко з кричущим відчаєм у душі писав:

Моя Україно!
За що тебе сплюндровано,
За що, мамо, гинеши?

Так було за панування московських царів-катів до 1917 року.

А що сказав би Т. Шевченко, коли б проснувся та глянув на Україну сьогоднішніх днів, яка терпіла і терпить від червоних московських царів-катів во стократ гіршу руйнацію, знуцання, катувань, від царів імперії узаконених катів. Адже ж за 70-річне їхнє кроваво-деспотичне панування закатовано десятки мільйонів невинних, а не покарано ні одного ката.

Отже, є всі підстави сказати, що ССРСР — це кривава імперія узаконених катів, як усіх попередніх комуністично-кагебістських деспотів, так і нинішнього (назначеного сталінсько-брежнєвською більшістю) президента-перестройщика Горбачова, який за всяку ціну прагне не тільки зберегти її, а ще й зміцнити побудовану на крові і кістках кращих синів і дочок усіх поневолених Москвою народів.

Варвар-окупант в особі московсько-комуністичної імперії — ССРСР, при активному сприянні маріонеткового уряду т. зв. УССР, яка ніколи не була суверенною, та філії КПСС в особі КПУ, а також КГБ, перетворив Україну в найгіршого гатунку колонію та по-хижацьки пограбував наші надра, вирубав наші ліси, отруїв наші землі й воду, довів до знищення більшості наших річок, відняв або скалічив нашу мову, знищив нашу культуру, знівечив нашу духовість, зруйнував наші Церкви, зфальсифікував нашу історію, піддав нас масовій русифікації, асиміляції, геноциду, пограбував наших інтелектуалів, довів до катастрофічного стану нашу екологію, а Чорнобильська катастрофа, яка виникла по його ж вині, взагалі привела нас до межі загибелі.

Внаслідок громадсько-політичних рухів та вкрай критичного економічного становища, що межує з тотальним банкрутством, загрозливого становища екології постала важка криза комуністичної ідеології, яка по своїй суті завжди була антигуманною, аморальною, а її практика — злочинною.

Усе це в свою чергу послабило політичний вплив комуністичної кагебістської деспотії та змусило її вдатися до маневру — до т. зв. перестройки, мета якої, за висловом її надхненника Горбачова, — вивести з кризового становища імперію, яка по суті перебуває в останній стадії до загибелі — в анемічному стані.

Усвідомлюючи таке становище, нинішнє керівництво імперії вдалося до маневрів — воно проголосило право т. зв. республік на суверенітет і заключення з Москвою нового союзного договору та

створення федерації, щоб таким чином сколотити новий союз-імперію, в лабетах якої має догибати і наша багатостраждальна Україна.

Та обіцянкам московських неоімперіялістів уже мало хто вірить, більшість уже добре бачить, що червона імперія смертельно хвора, що вона метастає в агонічних судорогах, з народних надр несеться клекіт гучних протестів, рвуться прогнилі централістські пута. За свої понад трьохсотлітні контакти з вічно деспотичною Москвою, що включали два т. зв. союзних договори 1654 і 1922 років, Україна зазнала стільки лиха, що опинилася на межі загибелі, а тому не може бути нині, завтра і будь-коли в дальнішому ніякої мови про якісь союзні договори України з вічно підступною офіційною Москвою.

А тому, засновуючи 8 квітня 1990 року наше націоналістичне Всеукраїнське політичне об'єднання «Державна Самостійність України», ми записали в своїй програмі:

«Українська нація, зберігаючи свою окремішність, виражену в мові, традиціях, культурі й національному характері, має незаперечне право на своє окреме державне існування, а тим самим відкидає будь-які міждержавні альянси, об'єднання, підремонтвані федерації, — українська нація в спроможності сама, без будь-якого втручання ззовні, вирішувати свою долю. (підкреслення Ред. 'В.Ш.')»

Запорукою по справжньому вільного життя українського народу, єдиним гарантом суверенності та всебічного вільного розвитку є Українська Самостійна Соборна Держава!»

Одночасно наше об'єднання ДСУ не заперечує того факту, що проголошення 16 липня 1990 р. Деклярації про суверенітет УССР було певним, хоча й дуже слабким, кроком уперед до незалежності України.

І цей акт ніяким чином не можна визнати і вважати святом незалежності України 16 липня, оскільки день незалежності України проголошено ще в 1918 р. Це 22 січня.

За своєю формою як сталінська, так і нині діюча брежнєвська конституція виглядають приваблююче, але достатньо було подумати про реалізацію тієї чи іншої статті, в тому числі й статті, яка передбачає суверенітет союзних республік і право їхнього виходу із ССРСР, як тут же тих сміливців обвинувачували у зраді Батьківщині та запроторювали їх на довгі роки в концтабори і тюрми ім. КПСС-КГБ.

Подібна доля спіткала мене і Лук'яненка.

Нас ще й досі вважають особливо небезпечними державними злочинцями, а я особисто терплю цілий ряд обмежень щодо моїх громадянських прав.

А тому нинішнє форсування заключення т. зв. нового союзного договору України з вічно деспотичною офіційною Москвою з боку

духовних братів одного з найбільших катів України — Володимира Щербицького — Івашка, Кравчука, Плюща, Масола, Гуценка та інших з їхньої комуністичної кліки є новим занпащенням України, за що вони всі повинні відповісти перед українським народом, а також повинні відповісти за свідоме бльокування народної влади та за свідоме сприяння внесенню розбрату серед віруючих різних конфесій.

В ім'я сьогоднішнього і прийдешніх поколінь, в ім'я пам'яті закатованих українських патріотів ми не повинні допустити для України нових кайданів!

Пропоную вшанувати пам'ять усіх загиблих українських патріотів, закатованих Москвою всіх часів, хвилиною мовчанкою.

Ми твердо заявляємо Московщині — геть від України! Ні — союзному договору з вічно підступною офіційною Москвою!

Україна не хоче надалі жити в імперії узаконених катів!
Бути Українській Самостійній Соборній Державі!

Слава Україні!

ЗАКЛИК ДО ГРОМАДСЬКОГО НЕПОСЛУХУ ВР УССР

ЗВЕРНЕННЯ

Вже понад триста років Україна знемагає під ярмом російської імперії. За цей період наш народ неодноразово робив героїчні спроби здобути свободу. Велика національно-визвольна війна відбулася у 1917-20 роках, коли імперія стала розпадатися внаслідок глибоких революційних потрясінь. Саме тоді большевики на чолі з Леніним терором і демагогією захопили владу в Петрограді і, встановивши криваву диктатуру, невдовзі послали свої полчища на розправу з народами, які проголосили на своїх територіях державну незалежність. Так, внаслідок брутальної агресії червоної армії, у 1919 році була ліквідована Українська Народня Республіка.

І все це большевики робили під лицемірним гаслом інтернаціонального єднання робітництва у спільній боротьбі за соціальні права, одночасно обіцяючи, що на місці поваленої російської імперії буде створена зовсім нова держава справедливості і братерства народів. Деяка частина людей все ж повірила у фальшиві запевнення комуністів.

Вдаючись до насильства і спираючись під прикриттям інтернаціональних гасел на російський великодержавний шовінізм, большевики побудували нову імперію ССРСР. Сімдесят років її існування — це низка жажливих злочинів проти людства. Україна під ярмом советської імперії зазнала більше втрат, ніж за всю свою історію.

І ось тепер, коли ми маємо шанс вирватися з Советського Союзу і здобути державну незалежність, нас знову намагаються обманути, пропонуючи укладення нового союзного договору. Історія переконливо показала, чого можна чекати від подібних пактів, адже двічі Україна (у 1954 і 1922 роках) уклала союзницькі рівноправні угоди з Росією. Результат цих угод очевидний — Україна втратила свою державність і доведена майже до руїни.

Тільки повна політична й економічна незалежність, ніяких союзів, спілок, федерацій чи конфедерацій з імперським центром — лише це може бути прийнятним для нас.

Проте московське керівництво спішно намагається нав'язати Україні укладення нового союзного договору. У запропонованих на розгляд проектах цього договору декларується утворення Союзу ССР зі збереженням центру, наділеного значними державними повноваженнями. Тим самим республіки позбавляються реального суверенітету.

СССР тримається на насильстві і як форма співжиття народів себе скомпромітував та повністю вичерпав. Вважаємо, що Верховна Рада УССР повинна негайно прийняти Декрет про владу, затвердити нову Конституцію, що відповідає б положенням Деклярації про державний суверенітет України, та почати переговори з іншими державами для укладення економічних угод.

Хоча Верховна Рада УССР проголосила Деклярацію про державний суверенітет України, небезпека укладення нового союзного договору цілком реальна, бо більшість у парламенті республіки становлять депутати від КПУ, які стоять на колаборантських позиціях і завжди були вірними прислужниками Москви.

Громадяни! Львівська обласна організація Української Республіканської Партії закликає рішуче протестувати проти укладення нового союзного договору. Збирайте підписи, організуйте збори трудових колективів на підприємствах та в установах, вдавайтесь до інших форм протесту!! Якщо це все буде зігнороване, ми вимагатимемо розпуску діючої Верховної Ради УССР і закликаємо народ до широких політичних акцій, загальноукраїнських страйків та громадського непослуху!

Громадяни! У цей вирішальний момент мусимо проявити єдність та однаковість, забути дрібні образи, відкинути амбіції, щоб захистити честь та незалежність України!

25 липня, 1990 року.

*Секретаріат Львівської обласної організації
Української Республіканської Партії*

Роман РАХМАННИЙ

1. І ЗНОВУ: ОДИН КРОК ВПЕРЕД — ДВА НАЗАД

Навколо Деклярації про державний суверенітет України

«Скажіть, як слід розцінювати Деклярацію про державний суверенітет України з 16 липня 1990 року? . . . За гомоном захоплення і заяв готовости до співпраці з «суверенним» режимом УРСР, при одночасних різко негативних відгуках на це, тяжко розібратися в теперішній суміші суперечних думок і почуттів», — пише один читач. Тим часом вистачає приглянутися цій юридичній події крізь два побільшувані скла: попередніх державницьких актів України та поточної дійсности в УССР.

Позитивна властивість Деклярації є в тому, що вона громадянам ССРСР і всіх країн світу наочно показала *невигасле прагнення нашого народу* правити собою по своїй волі у власній державі та не залишатися на рівні колоніяльної області в советській імперії. Схваливши рішення суверенно відати внутрішніми й зовнішніми справами своєї республіки, її природними й людськими ресурсами в розпорядливій економічній системі під охороною власної миротворчої збройної сили, київські парламентарії посередньо *підтвердили легітимність усіх давніх державницьких принципів українських самостійників*. Це передусім принцип: тільки в суверенній, ні від кого незалежній українській державі український народ зможе жити вільно, безпечно та всебічно розвиватися.

Вислів такого розуміння суверенности має велике виховне значення для жителів Української ССР, де протягом 70 років заперечували всі державницькі традиції нашого народу та кожного українця обкрадали з усіх національних рис власної особовости. В результаті схвалення тієї Деклярації, чужоземці починають трактувати українців як нескорену націю, а їхню Батьківщину-Україну розглядають як можливий реально-дійовий чинник у міжнародних стосунках. Тож словесно знову *уточнено певну принципову базу* під відродження української держави.

Перший крок назад

Але кінцева стаття Деклярації про те, що вона «використовується для укладення Союзного договору» з Москвою, перетворює цей «крок вперед» у «два кроки назад» порівняно з раніше схваленими державницькими актами на території України. Адже навіть утворена 20 листопада 1917 р. автономна Українська Народня Республіка була на ділі незалежною державою. Її негайно визнав

уряд Советської Росії. І як суверенній державі, Англія та Франція запропонували УНР приєднатися до їхньої коаліції проти Німеччини й Австро-Угорщини. Коли ж ця перша Українська Народня Республіка вже 22 січня 1918 року проголосила себе «самостійною, суверенною, ні від кого незалежною державою українського народу», тоді її юридично визнали кількадесят держав. Всі її жителі були повноцінними громадянами з повноправним голосом у всіх її політичних, економічних, культурно-освітніх і віровизнаєвих справах, без диктату будь-якої партії чи ідеології.

Українське Закарпаття сміливо оформило себе 15 березня 1939 року в самостійну і ні від кого незалежну державу — Карпатську Україну. І це довершено перед обличчям збройного наїзду Угорщини, яка діяла в згоді з плянами Гітлера про «перебудову Європи». Дійовим протестом проти тієї т. зв. «Нової Європи» став Акт 30 червня 1941 року. Всупереч колоніальним намірам Берліну (та намаганням Москви зберегти свій стан колоніального посідання), Національне Зібрання під проводом Ярослава Стецька у Львові відновило українську державність і покликало до життя самостійне Українське Державне Правління, що не скорилося жадному окупантові. Обидва акти — в Хусті та у Львові — підтвердили законну тривалість актів Самостійности й Соборности з 22 січня 1918-19 років. Порівняно з ними, Деклярація з 16 липня 1990 року відсоує українську самостійну державність на 72 роки назад.

Другий крок назад

Та навіть на тлі розвитку т. зв. советсько-української державности Деклярація про державний суверенітет України, з її нерозривністю з ССРСР, становить другий крок назад. Статті цієї Деклярації мають на меті надати Українській ССР реальних форм і конкретного державницького змісту. Імовірно йдеться про те, щоб повернути УСССР статус окремої республіки з-перед 1922 року. Тоді, теоретично, Українська ССР була підметом міжнародніх стосунків і, безуспішно, пробувала власним розумом організувати своє суспільно-економічне життя. Договір про утворення ССРСР з грудня 1922 року обмежив і ці скупі повноваження її уряду. Наступні конституційні поправки (подібно як поправки, вношені до т. зв. Переяславських пунктів у час вибору нового гетьмана) звузили т. зв. суверенність УСССР до рівня економічно-адміністративної області совето-російської великодержави.

Так, вийняtkово, в лютому 1944 року Москва повернула Українській ССР право на власні міністерства — закордонних справ та оборони. В цьому розширеному виді суверенности УСССР (разом з Білоруською ССР) стала членом-співзасновником Об'єднаних Націй 1945 року, — все ж таки без власних закордонних представництв. Тож вимога «Деклярації» відновити статус УСССР «як суб'єкта міжнароднього права» така ж виправдана, як і безвиглядна. Цю статтю, як і всі інші важливіші ознаки суверенности в

цій Деклярації, перекреслює кінцева заява про новий «союзний договір».

Жорстока дійсність

Навіть найбільш ліберальний союзний договір з Москвою передасть центральній владі найважливіші ділянки правління: державну оборону і внутрішню безпеку, закордонні зв'язки і зовнішню торгівлю, економіку і банкову систему із випуском грошей, користування природними і людськими ресурсами, гірничо-видобувну індустрію тощо. Значить, жорстока дійсність в Україні під ярмом нового союзного договору в основному не зміниться. А ту дійсність творять: партійно-адміністративний апарат, єдина Советська Армія з «внутрішніми військами КГБ», військово-індустріальний комплекс всесоюзних установ, які затроюють радіацією з атомних установок українську землю, воду, повітря і людей. Московська Патріархія своєю антихристиянською ідеологією служіння окупаційній владі далі отруює українські душі: зміцнює русифікаторську потугу Советської Армії, советської «науки», освіти й інформації.

Доки київський уряд не стане справжнім речником та оборонцем інтересів свого населення, доки він не позбудеться всіх всесоюзних лих (які є більш нищівні, ніж біблійні «египетські язви»), доти всяка словесна деклярація суверенітету України залишиться безвартісним куском непереробного паперу. Суверенітет кожної країни міряється насамперед ступенем суверенності її громадянина. Тим часом тієї суверенності не має ще й досі українська людина, там таки — на своїй історичній території, окресленій державницькими актами, які треба врешті виповнити власним дійовим змістом.

2. «ВПЕРЕД, УКРАЇНО! В ТЕБЕ — ТЯЖКІ СТОПИ»

«Скажу Вам щиро: мене пригнобили негативні відгуки українських самостійників за кордоном на нашу Деклярацію державної суверенності України. . . Невже вони ще не усвідомили наших труднощів і як слід не дооцінили того успіху, досягненого спільними зусиллями майже всіх учасників сесії 16 липня 1990 року?» — переказала мені через спільних знайомих одна учасниця проголошення тієї Деклярації в Києві.

На щире застереження чи питання годиться щиро відповісти. Отже. . .

Насамперед нагадаю, що в своїх коментарях на цю тему я виразно натякнув на позитивні риси тієї Деклярації, як юридичного акту і як самого факту її появи. Теж інші коментатори зі самостійницького табору не заперечували конструктивних властиво-

стей тієї офіційної постанови київського парламента. Всі ми визнаємо заслугу в цьому вирішенні за представниками Демократичного блоку народніх обранців. Водночас визнаємо й те, що депутати правлячої партії вміли піднятися думкою понад партійно-великодержавні чи навіть свої кар'єрні міркування і проголосували за виразну особову окремішність своєї республіки. Мабуть, ті і ті нарешті зрозуміли, що без відвоювання правової самобутності республіки населенню України загрожує поступова загибель: морально-духовна, національно-політична, економічна, екологічна, а то й фізична. Україна опинилася на грані того провалля внаслідок своєї пасивності перед обличчям колоніально-експлуататорської політики центрального правління ССРСР, яке діяло (і далі діє) декретами, без уваги на користь чи шкоду для громадян Української республіки.

Під час і після схвалення Деклярації та навколишня дійсність в Україні унаочнилася так виразно, а повільність київського уряду дорівняла пасивності апарату і приголомшених ним народніх мас такою мірою, що хотілося на весь голос гукнути словами Юрія Липи з 1930 років:

Вперед, Україно! В Тебе — тяжкі стопи,
Пожари хат димляться з-під них:
Ні Росії, ні Європі
Не зрозуміти синів Твоїх.

Хто як хто, але українські самостійники добре розуміли невідрадне становище синів і дочок України в кожному десятиріччі за останніх 70 років. Прочитайте писання самостійників з 1940-50 років (П. Полтави, Я. Старуха, У. Кужіль, О. Горнового) і побачите, як глибоко і всебічно вони проаналізували життя українців під тоталітарним режимом окупанта і водночас висвітлили внутрішні суперечності советської імперії. Форми і зміст визвольної боротьби з тією імперією зла переконливо накреслили такі видатні автори-самостійники в еміграції, як С. Бандера, Я. Стецько, Зенон Пеленський, Лев Шанковський та інші. Не зрозуміли синів і дочок України ні вчені вільного, ні під'яремного світів, бо свідомо чи підсвідомо вони свої голови схилили перед надпотою Москви.

В своїх особистих писаннях протягом останніх 45 років я намагався привернути увагу чужомовних і українських читачів до цього явища і до того становища України. Ще 1963 року я закликав республіканський уряд України діяти з позиції своєї законної, економічної та геополітичної сили. Конкретно тоді я пропонував оформити українську міжнародно політику на засадах неутралітету, неучасті у військових блоках, демілітаризації в гроні мирних сусідів (як Польща, ЧСР, Румунія, Туреччина та обидві Німеччини), які становили б неутральну зону між суперницькими великодержавами. Добре, що подібні засади покладено в основу Деклярації про суверенітет України 1990 року. Інша стаття Деклярації (про обов'язок республіки піклуватися долею українців, що проживають за межами України) перегукується з моїм есеєм з

1965 року про недолю українських меншостей поза межами Української ССР, уряд якої не дбав про них і залишив їх на денаціоналізування. У 1968 році я окремим відкритим листом «До письменників України» пояснював, що українські самостійники за кордоном прагнуть одного: волі та державної незалежності для свого народу і не турбуються тим, чи вони самі житимуть в Україні чи ні. Тож оскільки письменники й журналісти УРСР твердили, що ця їхня республіка «суверенна найбільш можливою мірою», то вони повинні подбати про те, щоб їхній уряд і вони самі вже діяли суверенно, а не як підопічна колонія Росії.

Українські самостійники знають теж сьогодишню дійсність в Україні, бачать всі суперечності між словесними заявами і діями партійної адміністрації там і розуміють усі труднощі, на які натрапляють щирі патріоти України ще й сьогодні — в час т. зв. лібералізації умов життя в імперії. Ми високо цінімо кожен прояс самостійної української думки в українській пресі, наукових виданнях і самоуправлінні крайових установ. З радістю спостерігаємо, що там вирости молоді таланти з умінням глибоко вглянути в українську проблематику і чесно висловити свої висновки високоякісною формою. Справді, там ожила українська національно-політична думка, овіяна морально-духовним ідеалізмом, — радіємо ми тут.

Водночас ніхто тут не примкне очей на вид суспільства, паралізованого давнім терором партійно-адміністративного апарату в кожній області України, на розгубленість правлячих кіл республіки перед обличчям зрослих потреб свого народу та власної звички служіння чужому центру. В час, коли інтелектуали деяких республік та колишніх сателітних держав вели перед у виході своїх народів з «египетської неволі» большевицького правління, українські інтелектуали переважно «тривають» на своїх посадах в атмосфері давніх ідеологічних пересудів та упереджень. Вийнятки — зокрема в письменницьких колах та в україністиці — тільки підтверджують те явище, якого не в силі зрозуміти ні Росія, ні Європа. І ці останні, до дня схвалення Деклярації, так і говорили: «А де Україна?» . .

Ось чому в оцінці перебудови, явности діяння влади, свободи вислову і всіляких спроб самоуправління в республіці українські самостійники мусять сумлінно обстоювати принципи справжньої української суверенности і ними міряти всіх діячів і їхні чини в Україні. Ось чому самостійники за кордоном, час від часу, на весь голос кличуть: «Вперед, Україно! В Тебе — тяжкі стопи. . .» Адже ж на цьому визвольному шляху їх і нас з вами, патріотів, єднає та сама мета й журба: щоб український народ нарешті став дійсним господарем у справжній суверенній, ні від кого незалежній українській державі. Бо час налить: тепер під стопами українців не тільки пожари хат, але й пожари атомних установок «димляться з-під них!»

Преоєв. Владика Павло ВАСИЛИК
Єпископ-коадютор Івано-Франківської Єпархії

«З НАМИ БУВ БОГ»

(Слово Преосв. Владика на конференції в Амплєфорді, Англія)

Ваша Ємінєнціє, Преосвященні Владика,
Всєчесні Отці Духовні, Шановні Пані і Панове,
Дорогі Брати і Сєстри у Христі!

У відведєний мені час неможливо дати вичєрпну інформацию про сучасний стан Української Греко-Католицької Церкви, оскільки Її історія та сьогєдєння мають чітку проекцію на весь аспект політичних, рєлігійних, соціально-єкономічних та культурно-національних стосунків на моїй багатостраждальній Україні. Тому, з вашого дозволу, я зупинюся на тих аспектах діяльності нашої Церкви, які є найбільш значимими для духовного життя нашого народу.

Передусім хочу зазначити, що проблеми Української Греко-Католицької Церкви (як і в минулому, так особливо і зараз) давно вийшли за рамки лише церковно-рєлігійних проблем і стали важливим моментом суспільно-політичних відносин. Це стосується передусім західного рєгіону України і обумовленє специфікою історичного розвитку нашого краю. Починаючи з XIII ст., коли український народ втратив свою державну незалежність, рєлігія була для народу важливим засобом збереження національної самосвідомості і не менш важливою формою культурно-громадського життя.

Будучи невід'ємною частиною християнської спільноти, український народ завжди прагнув до відновлення первісної єдності Церкви в ієрархічних структурах і догматиці. Рішення в 1596 р. на соборі у Брєстї нашої Української Греко-Католицької Церкви він сприйняв як повернення до цієї єдності і як засіб захиститися від дєнаціоналізації. Сьогєдні на Україні вже ніхто не може спростувати той факт, що саме Українська Греко-Католицька Церква врятувала українців Галичини від втрати їх національної самобутності, врятувала їх від того катастрофічного стану духової руйни, яку можна спостєрігати поза межами Галичини — на східних терєнах України. А якщо врахувати провідну рєлю Галичини у процєсах культурно-національного і демократичного відродження України, то безсумнівним є те, що Українська Греко-Като-

лицька Церква спричинилася до збереження тих традицій і духових сил народу, які зараз швидкими темпами стають домінуючими у суспільному житті всієї України і визначатимуть її майбутнє.

Якщо Українська Греко-Католицька Церква в минулому — це щит, який надійно прикривав духові надбання українського народу, віру і національну культуру від зазіхань недоброзичливих сусідів і протягом століть чужинецької наруги зберіг від денационалізації українців Галичини, то сьогодні наша Церква, крім притаманних їй функцій духовного наставника нації, стає потужним чинником суспільного прогресу, генератором ідей відродження усіх сфер суспільного життя і засобом ідеологічного забезпечення суверенітету України.

Для того, щоб здобути собі таку суспільну значимість і повагу у мільйонів людей, Українська Греко-Католицька Церква пройшла з народом тернистою дорогою страждань, неустанної пастирської діяльності, віри й вірності вічноживим ідеалам християнства. Переслідувана чужоземними поневолювачами, Церква вистояла у важкі часи, її історичний шлях, її страждання є символом незнищеності самого українського народу, вона стала воістину національною релігією на Західній Україні. Та найважчі часи довелося пережити Українській Греко-Католицькій Церкві після встановлення у нашій країні так званої советської влади після 1939 року.

Українці Галичини на той час мали досить широку мережу політичних і громадсько-просвітницьких організацій, які виступали за звільнення краю від чужоземного гніту. Спільно з ними діяла і Церква, яка мала у 3-ох єпархіях понад 3 тисячі парафій. Діячі Церкви, зокрема її митрополит А. Шептицький, стояли біля витоків нової хвилі визвольного руху 20-30-х років ХХ ст. Авторитет священослужителів був надзвичайно високим серед широких верств населення.

Тому ще в короткий передвоєнний період (1939-1941 рр.) сталінські власті почали наступ на нашу Церкву. Повернувшись на західноукраїнські землі в 1944 році, большевики вирішили остаточно знищити Греко-Католицьку Церкву. Почалися репресії щодо духовенства. Був ув'язнений митрополит Й. Сліпий і всі єпископи, за ґрати і в концтабори потрапили понад 2 тисячі священослужителів. Були ліквідовані духовні навчальні заклади, видавництва, єпархіяльні управління та митрополія. Після цього у Львові в 1946 р. був проведений так званий «собор», організацію і керівництво яким здійснювали офіцери НКВД. Його підсумком стала заява, що Українська Греко-Католицька Церква начебто «саморозпустилася»...

Сотні храмів були закриті, а в решті господарювати стала привезена в обозі НКВД інша релігійна конфесія... Народові оголо-

сили, що замість «неправильної» Української Греко-Католицької Церкви відтепер буде «правильна» — Російська Православна Церква. Усіх, хто не мирився з цим, чекали концтабори і смерть.

Та гідною подиву і захоплення була героїчна боротьба нашої Церкви, яка діяла в підпіллі, до кінця 80-их років. Богослуження відправлялись переважно потайки, люди збирались у лісі, в полі. Їх переслідували каральні загони, били, арештовували, цькували. Священики Української Греко-Католицької Церкви, які не зреклись віри своїх предків, ставали в'язнями концтаборів. Їх долю довелось розділити і мені. У найтяжчі часи ми вірили у відродження нашої Церкви і не корились її ворогам. Ми зберегли структуру Церкви, у підпільних навчальних закладах готували кадри священослужителів, вели постійну проповідь слова Божого скрізь, де тільки могли.

Праця в ім'я віри Христової і Вітчизни ніколи не буває даремною чи безплідною. Зібравши сили, ми ще в 1966 і 1970 рр. взяли курс на легалізацію Української Греко-Католицької Церкви. Мені судилося бути в числі тих священослужителів, які в 1987 р. виступили з відомою заявою про вихід нашої Церкви на Україні з підпілля.

Офіційна пропаганда і синод Російської Православної Церкви прореагували у відповідь фарисейськими твердженнями про те, що Українська Греко-Католицька Церква на Україні не існує — залишилась, як вони повідомили, лише невелика група стареньких жінок-віруючих і кілька «недобитих» священиків... Але большевики з Кремля і Російська Православна Церква прорахувались. Вони так і не зуміли знищити почуття віри, правди і добра в українському народі. Восени 1989 р. почався масовий перехід парафій до Української Греко-Католицької Церкви. Перешкодити цьому наші недруги вже не могли, бо після п'ятьми чужинецької наруги на багатостраждальній землі України сходить сонце свободи і промінь Христової віри, як і століття тому, знову вказує нам шлях. У народі кажуть: «Поки сонце зійде — роса очі виїсть». Та большевицька роса не змогла це зробити, а червона чума зі Сходу не зуміла скосити нас. Бо з нами був Бог, і ми були з народом; з нами була Вселенська Церква, і ми завжди відчували себе Її невід'ємною частиною.

Я хочу зупинитись на факторах, які обумовили наше відродження на Україні, оскільки досвід боротьби за віру Христову в умовах тоталітарної системи сам по собі є безцінним надбанням християнської культури та ідеології. Ще більша цінність його полягає в тому, що боротьбу ми вели проти могутньої імперії насильства і неправди — большевицької імперії, вели у дуже складних умовах. Дай Боже, щоб жодному з народів світу не довелося

скористатись цим досвідом народу України, та все ж хочу наголосити:

1. Позиція і роля Української Греко-Католицької Церкви показують, що ніяка сила не здатна подолати ту Церкву, яка є виразником прагнень своєї нації до свободи і демократії. Ми перемагаємо не лише тому, що є переконаними противниками большевизму, — запорукою наших успіхів є поєднання християнського гуманізму з національно-визвольним рухом. Ми не просто викриваємо химерність большевизму, а протиставляємо комуністичному космополітизмові і національному нігілізмові любов до рідного народу, до Вітчизни як складову частину любови до Бога.

2. Церква за будь-яких обставин не може стояти осторонь культурно-громадського і суспільно-політичного життя. У бурхливому морі політичних течій вона повинна непомильно визначати ті, які працюють в ім'я ідей гуманізму і прогресу, розрізняючи її від течій авантюристських, колябораціоністських чи інтригантських. Я, безумовно, проти безоглядного втручання Церкви в усі сфери суспільного життя, однак легковажити бодай однією з них означало б закладати міну сповільненої дії під фундамент єдності народу і Церкви. Інша справа, що уважно відділяти зерно від плевел* треба скрізь і завжди.

У безпросвітні роки тиранії ми словом і ділом підтримували тих людей, які боролись проти кремлівської диктатури. І безумовною заслугою Греко-Католицької Церкви є те, що у нерівній боротьбі проти всесильної, здавалося, системи вистояли ті політичні в'язні, ті в'язні сумління, які зараз відіграють провідну роль на Україні як депутати парламенту і лідери новоутворених партій та громадських рухів. Вже в 1989 р., коли на Україні створювались такі масові організації, як Товариство Української Мови, Народний Рух України, «Меморіал» та інші, наша Церква, на відміну від інших конфесій, вітала їх словами Божого благословення, закликала до єдності в ім'я спільної справи.

Це спричинилося до того, що у свідомості народу, який десятиліттями був у полоні вульгарно-атеїстичної пропаганди кремлівських божків, є дуже сприятливий ґрунт для сприйняття слова Божого, і на цьому ґрунті рясно сходять зерна правди Христової Віри. Народ усвідомлює релігійне відродження як складову частину демократичного і національного оновлення українського суспільства.

3. Сьогоднішнє становище Української Греко-Католицької Церкви має своєю характерною рисою активну проповідницьку діяльність, причому діяльність ця не обмежується лише Західною Україною. Незважаючи на брак літератури, технічних засо-

* Інакше — полови — прим. Ред. «В.Ш.».

бів, транспорту, поліграфічної бази та іншого, священослужителі постійно з народом і серед народу. Гостро відчутною є нестача самих священиків через масове відкриття храмів, тому великий тягар місіонерської роботи взяли на себе члени новітніх громадських організацій, що виникли на Україні рік-два тому. У нашій Івано-Франківській єпархії цим займаються обласне товариство «Меморіал» та утворений при ньому Громадський комітет сприяння Українській Греко-Католицькій Церкві. Активісти «Меморіалу», Української Республіканської Партії, Української Християнсько-Демократичної Партії та інших громадських організацій виступають за повну реабілітацію Української Греко-Католицької Церкви, тобто за повернення належних їй храмів та церковного майна, скасування вироків засуджених у минулому священиків і віруючих та ін.

4. Для зміцнення позицій Української Греко-Католицької Церкви величезною мірою прислужився дійсно народний характер нашого духовенства та Ієрархії, їх відкритість і щирість, вміння знаходити контакт з людьми, вболівати за них і захищати їх. Десятиліття переслідувань дали нашій Церкві нових ревних священиків. Вони продовжують традиції духовенства старшого покоління — невтомних просвітителів і наставників.

5. У нашій Церкві відсутні бюрократичні структури, ми якнайпильніше стежимо за дотриманням усіма священослужителями вимог Апостольської Столиці. Авторитетові духовенства сприяє суворе дотримання норм моралі: скромність у повсякденному житті священиків, невтомна турбота про своїх парафіян — це риси, які ми зберегли в умовах підпілля і утверджуємо зараз в церковному житті.

6. Намагаючись неухильно сприяти демократичному оновленню України, наша Церква є силою консолідуючою у значній мірі розмаїтих громадсько-політичних напрямів. Підтримуючи патріотичні організації краю, ми завжди йдемо на співпрацю з усіма людьми доброї волі, якщо така співпраця є можлива на засадах християнського гуманізму, патріотизму і демократизму.

Тепер коротко про сучасний стан Церкви на загальному фоні духовного життя краю. Його можна окреслити так: відновлення знищеного сталінізмом і устремління в майбутнє.

Боротьба за реабілітацію Української Греко-Католицької Церкви є передусім боротьбою за повернення усіх наших храмів. Повинен доповісти Вам, брати мої, що провідна роля у цій боротьбі належить по праву Івано-Франківській єпархії. Спочатку ми відправляли масові богослужіння на цвинтарях, у полі. Потім — біля закритих храмів, перетворених властями у склади та атеїстичні музеї, а потім — біля храмів, відібраних у нас після 1946 року і переданих Російській Православній Церкві. Ми влаштували

процесійні походи, панахиди на могилах полеглих у Визвольних Змаганнях — і все це робилось, незважаючи на погрози і заборони властей. 29 жовтня минулого року наше духовенство, завдяки підтримці «Меморіялу», відправило богослуження на могилах закатованих у 1940–41 рр. жителів краю в Дем'яновім Лазі під Івано-Франківськом. Це перезахоронення жертв НКВД у присутності сотень тисяч людей і представників влади стало початком фактичного визнання нашої Церкви офіційними властями, які не змогли протистояти скоординованим діям Української Греко-Католицької Церкви і «Меморіялу». Після Дем'янового Лазу в лоно Української Греко-Католицької Церкви почали переходити священники Російської Православної Церкви і релігійні громади сотень сіл. Опинившись у безвихідному становищі, а також враховуючи факт переговорів М. Горбачова зі Святішим Отцем — папою Іоаном Павлом II, Москва опублікувала 29 листопада дозвіл на реєстрацію релігійних громад Української Греко-Католицької Церкви на Західній Україні. Однак у ньому ні слова не було сказано про наші храми, якими з 1946 р. володіла Російська Православна Церква. Зараз можна з упевненістю сказати, що цей крок властей мав на меті одним пострілом убити двох зайців: поперше, заспокоїти громадськість країни і всього християнського світу, обурену переслідуванням Української Греко-Католицької Церкви, а по-друге — зіштовхнути між собою прихильників православ'я, які володіли нашими храмами, і греко-католиків, які, створюючи відтепер свої громади легально, вимагали повернення собі цих храмів. А розкол населення краю був конче потрібний Москві: на Україні наближались парламентські вибори, до яких патріотичні сили йшли спільним демократичним блоком. . .

Однак зберегти монополію Російської Православної Церкви на культові споруди власті не змогли. Взимку на численних мітингах були прийняті резолюції з вимогами повернути храми Українській Греко-Католицькій Церкві. В січні 1990 року катедральний собор і усі греко-католицькі храми в Івано-Франківську перейшли до законних власників. Цей процес перекинувся на весь регіон.

Наступним важливим питанням становища Української Греко-Католицької Церкви є розбудова внутрішньої структури Церкви, поглиблення її стосунків з християнським світом, активна участь у суспільному житті з метою зміцнення державного суверенітету України. Визнаючи релігію як важливу складову частину духовного життя і суспільних відносин, Українська Греко-Католицька Церква виступає за якнайскоріше подолання наслідків державно-партійного атеїзму, за гармонію взаємовідносин держави і Церкви на засадах неутручання, взаємодовіри і співробітництва. У наші дні йде процес формування незалежної української держави.

Нам, звичайно, далеко не байдуже, яка Україна і якими методами виникне на політичній карті світу. Наш народ так довго був об'єктом людиноненавистницьких експериментів чужих вождів та різних фальшивих пророків, що роля Української Греко-Католицької Церкви, як національної Христової релігії українців західного регіону, вимагає всемірного зміцнення як засобу протидії можливо повторенню трагічних сторінок історії.

З цією метою Українська Греко-Католицька Церква швидко перебудовує свою роботу в новітніх умовах. Відчувається нестача кадрів духовенства. Є потреба у приїзді на Україну досвідчених богословів з діаспори. Ми розгортаємо відновлення монастирів, реставрацію храмів, а в умовах гострої економічної кризи в СРСР це зробити нелегко: бракує не те що будівельної техніки, а також звичайної цегли годі дістати! Церква здійснює соціальну опіку над сиротами, перестарілими, хворими. Багато сил і засобів вимагає організація навчання дітей закону Божого, видавничо-пропагандистська діяльність. Незважаючи на загалом нормальні стосунки з місцевими властями, дуже багато з наміченого вирішити покищо важко. Економічна криза, політична невизначеність, соціальна напруженість, зневіра — цю прикру спадщину нелегко подолати нашому народові.

Тому ми сподіваємось на допомогу наших братів у Христі з інших країн, адже справа, яку ми робимо, є спільною справою усіх християн. Тим більше, що прийняття парламентом України Деклярації про державний суверенітет України створює можливість для побудови на нашій знедоленій землі мирної, вільної християнської держави.

Незважаючи на всі переслідування нашої Церкви у минулому з боку атеїстичної влади та других неприязних нам чинників, ми готові все простити, щоб у християнській любові співпрацювати з усіма Церквами і народами на засадах Христової любові, правди і справедливості.

Щасти нам у цьому, Боже!

Примітка від Редакції:

Конференція, на якій промовляв Преосвященний Владика Павло Василик, відбулася у монастирі в Амплефорді, Йоркшир, ігуменом якого був у своєму часі кардинал В. Гюм, митрополит Вестмінстерської митрополії на Англію і Валію. Ця конференція була присвячена церковно-релігійним справам у Східній Європі і тривала декілька днів. Із світських діячів на релігійному полі співучасником тієї конференції був п. Іван Гель, колишній голова Комітету сприяння Українській Греко-Католицькій Церкві, а теперішній місто голова Ради Львівської області.

Василь БАРЛАДЯНУ

СИТУАЦІЯ ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ В УКРАЇНІ

*«О краю мій, моїх ясних привітів
Не діставав від мене жадний ворог».*

Олена Теліга

Як тільки автор цих рядків опинився в українському еміграційному оточенні, а саме серед провідних діячів канадської еміграції, перше, що від нього хотіли, а навіть вимагали почути — це те, що Україна, мовляв, вже вільна або стане вільною завтра. Але Україна не була вільною, коли автор збирався їхати за кордон, і не стане вільною, коли він повернеться до Одеси.

16 липня радіо- і тележурналісти передавали з Москви на Захід, а 17 липня західні газети теж повідомили, що Україна проголосила «повну незалежність» (“Washington Post”, “Chicago Tribune”, “Toronto Star”). Але того ж дня деякі газети (“Globe and Mail”) повідомили своїх читачів, що УССР, проголошуючи свій суверенітет, залишається складовою частиною ССРСР.

Чому так сталося? Яка причина цього обману?

Відповіді на ці запитання можна одержати лише шляхом аналізу тієї політичної ситуації, яку переживає сьогодні нарід нашої багатостраждальної України. . .

З надрів того чи іншого народу, що перебуває в неволі, постійно виходять борці за краще майбутнє своїх земляків. І ці борці діляться на дві категорії. Одну можна назвати радикально-оптимістичною. Ця категорія борців твердить, що причиною неволі є зовнішні і внутрішні сили. У нашому випадку — це Москва й ті українці, що не уявляють собі України без Москви. І саме тому, доводять радикали-оптимісти, нам треба боротися проти Москви і проти домашніх ворогів за відродження Української Самостійної Соборної Держави як єдиної форми вільного буття нації.

Друга категорія борців за рідний нарід — це ліберально-угодівська. Вона постійно твердить, що єдиною причиною нашого занепаду, нашої відсталості від передових народів світу і зокрема російського, є ми самі: українці цураються рідної мови, не вчать рідну історію, зрікаються дідівських звичаїв, не мають пошани до українськомовних авторитетів, котрі одні знають, що та як робити, аби, будучи бездержавним, український нарід не плентався в хвості цивілізації.

В травні 1987 року в Москві відбувся Пленум Спілки письменників Советського Союзу, на якому вперше за всю історію цієї творчої організації говорилося про трагічне становище неросійських мов Союзу ССР. І після цього Пленуму на сторінках «Літературної України» почали з'являтися статті проти українських «манкуртів», «перекинчиків», «яничарів», котрі презирливо ставляться до рідної мови, допомагають витіснити її з ужитку. Поряд з критикою зрусифікованих і байдужих до всього рідного залунали заклики навчати дітей української мови, віддавати їх в українські школи.

На всі ці заклики і тоді, і сьогодні можна відповісти словами, які сказав у 1921 році один кубанський станичник: «Якби в ісполкомі писалось українською мовою, я оддав би сина до української школи. . . А то вчать, а служби ніякої не дадуть. Установи ж не українізовані» («Червоний шлях», 1929, ч.5-6, ст.267). А для того, щоб в Україні в установах писалося українською мовою, українцям потрібна Українська Самостійна Соборна Держава. Але ліберально-угодовська категорія «борців» за український нарід і сьогодні доводить українцям, що їм держава непотрібна.

Четвертого липня львів'яни прочитали «Хартію свободи Української Духовної Республіки». «Чи може бути держава *гарантом* вільного розвою Особи, індивідуальности (Сім'ї), Нації, Людства?» — запитує автор «Хартії» Олесь Бердник і тут же відповідає: «Історичний досвід дає негативну відповідь» («За вільну Україну», 4.07.1990, ст.2).

Ця «Хартія» становить половину антиукраїнської та антихристиянської брошури О. Бердника «Пора звести блакитний храм», яку оприлюднив Народний Рух України накладом нью-йоркського видавництва М. Коца. Видрукована в 1989 році, брошура пішла в продаж після того, як у Коломиї відбувся «перший всесвітній Собор Духовної України». На цьому «соборі» «українців усього світу» закликали «до духовного об'єднання» не в ім'я відродження держави, а заради створення «Зоряного Братства людей землі», тому що, за словами О. Бердника та його послідовників, «не держави, не економічні формації визначають шляхи» українського та інших народів, «а Вільна Духовна Громада Народів» («Літературна Україна», 19.07.1990, ст. 2). Інакше кажучи, комуністичне гасло «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!» О. Бердник перебудував у гасло «Всі народи світу, єднайтеся!», аби не допустити український нарід до відродження держави.

Рух видав брошуру Бердника, а «Літературна Україна», що є офіційним рупором Руху, оприлюднила документи бердниківського антидержавного «собору» поряд з «Деклярацією» про псевдосуверенітет Української ССР. І це не випадково! Адже «в річищі Народного Руху, — каже О. Бердник у своїй брошурі, — дебатуються різні думки з приводу. . . питання» державности. «Чи є

держава сучасного типу неодмінною ознакою суверенності, до чого всі ми прагнемо? А може, навпаки? Може, ми самі одягли бюрократично-структурний хомут державности, замість того, щоб відтворити інші форми співжиття — природного, розкутого, радісного? Адже держави всіх епох і народів достатньо вже показали свою личину жорстокости, нещадности, примусу і безглуздії примітивної функціональності» (ст. 15).

Те, що керівництво Руху дебатувало питання державности, бо не знає, що таке держава, підтвердив 29 травня цього року Дмитро Павличко. А зараз скажемо ось що. Поява брошури О. Бердника на Американському континенті засвідчує, що вороги української держави є й серед емігрантів. Українська еміграція теж ділиться на дві категорії — на радикалів-оптимістів і лібералів-угодовців. Радикалів-оптимістів Дмитро Донцов називав лицарством, якого «звеличував Т. Шевченко», а лібералів-угодовців кликав швейками, кулішівцями, драгоманівцями, котрі, за словами Т. Г. Шевченка, є «свинопасами» — плебеями «отечества чужого» (Д. Донцов, «Правда прадідів великих», Фил., 1952, ст. 17-18).

1990 рік залишиться в нашій історії як рік, що яскраво висвітлив радикалів-оптимістів і лібералів-угодовців, протиставив їх. До цього спричинилися три події. Це — 49-та річниця проголошення у Львові 30 червня 1941 року Акту про відновлення Української Самостійної Соборної Держави, 50-ті роковини з дня загибелі генерала Романа Шухевича і «Деклярація» про так званий суверенітет Української ССР. Щоправда, процес висвітлення двох категорій борців за український нарід розпочався ще в 1989 році.

У травні минулого року, на мітингу, присвяченому утворенню Львівського «Меморіялу», промовці — лідери «Меморіялу» і Української Гельсінської Спільки, критикуючи сталінізм, брежнєвізм, говорили про федерацію з Росією, про нову союзну угоду з Росією. І підносили це як конечну мету нашого народу, як порятунок українства від русифікації і зникнення як нації. До мікрофону вдалося пробитись нашому національному героєві, довголітньому політв'язневі Іванові Кандибі. І майже стотисячний мітинг почув:

«Це страшна неправда, що наш нарід мріє про порятунок в якійсь химерній федерації чи конфедерації з Росією. Він мав державу за княжих часів, за Хмельницького, відновлював її в 1918 і 30 червня 1941 року. Та й в 1939 Карпатська Україна проголосила себе державою!»

Організатори того мітингу відтягли Івана Кандибу від мікрофону. Михайло Косів і Лариса Крушельницька назвали виступ Івана Кандиби провокаційним, а нарід влаштував йому овації і, скандуючи слово «ганьба», продемонстрував свою зневагу до Л. Крушельницької, М. Косіва та академіка Ю. Юхновського, тобто під-

твердив, що він, український нарід, мріє жити в Українській Самостійній Соборній Державі.

Проголошення 30 червня 1941 року Акту про відновлення УССД — це лише сторінка нашої історії. Але — одна з найвеличніших сторінок. І не лише тому, що до цього Акту мають відношення трое з числа найбільших українців ХХ століття — Степан Бандера, Ярослав Стецько і генерал Роман Шухевич. А насамперед тому, що війська відновленої 30 червня 1941 року Української держави понад десять років воювали спочатку з фашистськими загарбниками, а потім з московськими поневолювачами. Це була нерівна й відчайдушна боротьба.

Бог жодному народові і жодному військові ніколи не дає прапор як іграшку, як простий символ, аби певний нарід чи військо відрізнялися від інших. Червоний колір — це боротьба, чорний — це ніщо, смерть. Інакше кажучи, червоно-чорний прапор УПА дуже вдало пояснює перша заповідь українського націоналіста: «Здобудеш Українську Державу або загинеш у боротьбі за неї».

Минуло майже 35 років з тих пір, як відгриміли бої. Але кров солдатів УПА, генерала Шухевича, Ст. Бандери, полум'яне життя Ярослава Стецька кличуть сьогодні наш нарід до остаточного відновлення Української Самостійної Соборної Держави. І сьогодні прапор УПА майорить на мітингах не лише у Львові, а й у Харкові, Києві, Одесі. . .

Вшановуючи пам'ять тих, хто 30 червня 1941 року проголосив Акт про відновлення Української держави, нарід цілої України схилиє голови перед тими, хто в Західній Україні в 1941-1956 роках боровся за збереження самого слова «українець». У тій історії, яку будуть вивчати наші діти, буде період, що називатиметься періодом Степана Бандери, Ярослава Стецька і Романа Шухевича. Роман Шухевич був і залишиться одним з найвизначніших наших полководців. Його можна порівняти хіба тільки зі спартанським царем Леонідом і діонісійським царем Децебалом, які жменькою вояків-патріотів протиставилися мільйоновим арміям загарбників. Ще два роки тому в Україні людину, яка вголос з любов'ю згадувала про Ст. Бандеру, генерала Р. Шухевича чи про вояків УПА, кидали за ґрати. Восени 1988 року за заклик встановити у Львові пам'ятник Ст. Бандері і воякам УПА було кинуто в перебудовану М. Горбачовим в'язницю Івана Макара. У цьому році, 5 березня, старанням Української Національної Партії в селі Білогорща споруджено символічну могилу Романа Шухевича. УНП збирає кошти на спорудження пам'ятника цьому воістину великому українцеві. А в хаті, в якій прожив останні хвилини свого життя наш полководець, УНП, яку очолює Григорій Приходько, створює Меморіальний музей Романа Шухевича. Сьогодні імена Романа Шухевича, Степана Бандери, вояків УПА з безмежною любов'ю і пошаною згадуються від Сяну до Кавказьких гір.

Вони стали символами тієї України, що бореться за своє державне майбутнє. Їх не згадують або продовжують поливати брудом ті, хто бавиться словом «суверенітет» з метою зробити все, аби Україна залишилась у складі Советського Союзу.

У травні поточного року в інтерв'ю кореспондентові комсомольського московського тижневика В. Яворівський заявив, що боротьба ОУН-УПА була звичайнісіньким «бандитизмом» («Собеседник», 1990, ч. 21). Дмитро Павличко, виступаючи на сесії Верховного Совета УССР, сказав, що війна «в Галичині і на Волині 45-50 років» була «братовбивчою війною» («Радянська Україна», 31.05.1990, ст. 2), тобто українці воювали не з окупантами, а між собою. Інакше кажучи, та війна була чимось на зразок громадянської війни, яку спричинили й розпочали українські націоналісти. Після цього один із депутатів нагадав Д. Павличкові про його поетичний випад проти революційних передач еміграції:

»Зачувши цю транзисторного змія, я думаю, на що він озива, як добре, що на світі є Москва, моя земля, столиця і надія«.

Депутат нагадав і запитав поета: «Які були ваші ідеали вчора і які ваші ідеали сьогодні? . . У яких випадках, вчора чи сьогодні, ви щирі перед українським народом?»

Поет-депутат відповів: «Нікого вчорашнього Павличка одного, а сьогодні іншого немає. Не шукайте. . .» А це означає, що Д. Павличко не належить до тих, хто цього року в Україні відзначив 30 червня 49-ту роковину проголошення Акту про відновлення Української Самостійної Соборної Держави.

Розповідаючи депутатам Верховного Совета про свій життєвий шлях, про воєнні поневіряння своєї родини, Михайло Горинь не згадав про боротьбу ОУН-УПА за Українську Державу («Радянська Україна», 31.05.1990, ст. 4). Не зробив цього і Вячеслав Черно-віл («Радянська Україна», 1.06.1990, ст. 2-3). І тільки Левко Лук'яненко, хоча не дав позитивної чи негативної оцінки тій боротьбі, назвав її «національно-визвольною боротьбою» («Радянська Україна», 31.05.1990, ст. 3).

Позитивне чи негативне ставлення до боротьби ОУН-УПА за Українську Державу або замовчування цієї боротьби є тим барометром, що допомагає нам визначати кінцеву мету того чи іншого політичного діяча, його ставлення до боротьби за УССР або його особистий позитивний внесок у цю боротьбу. Адже саме це дає відповідь на запитання, чому Верховний Совет Української ССР 16 липня цього року «Деклярацією про державний суверенітет Української ССР» підтвердив колоніальний статус України в складі ССРСР. Але перед тим, як дати відповідь на запитання, мусимо бодай побіжно висвітлити деякі аспекти правового та економічного становища України і розстановку політичних сил в Україні.

У давньоукраїнських перекладах Біблії, у наших літописах такі поняття як «мова» і «нарід» співпадають, тобто доки функціонує мова, доти той чи інший нарід фізично присутній на землі. У роки брежнєвсько-андропівського застою всі міста й містечка на сході і півдні України внаслідок так званої інтернаціоналізації стали російськомовними. Зникли україномовні школи, українську мову вигнали з вищих і середніх спеціальних учбових закладів, з дитячих садків, з державних установ. Як тільки розпочалася «перебудова», поневолені Москвою народи стали вимагати для своїх мов державного статусу. 28 жовтня 1989 року десята сесія Верховного Совету УРСР одинадцятого скликання схвалила «Закон про мови в Українській РСР», друга стаття якого проголосила українську мову «державною мовою Української Радянської Соціалістичної Республіки». 24 квітня 1990 року Верховний Совет СРСР прийняв «Закон про мови СРСР», який нав'язує російську мову як офіційну, тобто як урядову, державну мову всім народам СРСР. Виступаючи на сесії Верховного Совету УРСР депутат Дмитро Павличко заявив, що «Закон про мови СРСР» «знаходиться в різкій суперечності з 'Законом про мови УРСР'. Але ж це неправда! Обидва закони подібні один до одного, як дві краплі води. І це підтверджує 'Заява Товариства української мови' від 23 листопада 1989 року. У 'Заяві', яку підписав Д. Павличко, чорним по білому написано, що 'Закон про мови Української РСР' 'виявляє виразну тенденцію до утвердження горезвісної теорії двомовності, що не гарантує республіці національно-культурного суверенітету і не забезпечує українській мові повноцінного функціонування в усіх сферах суспільного життя на Україні» («Літературна Україна», 23.11.1989, ст. 1). 4-та і 6-та статті «Закону про мови в Українській РСР» теж проголошують російську мову мовою міжнародного спілкування в УРСР і в СРСР, тобто надають їй статусу державної і зводять українську мову в Україні до мови тільки тих українців, котрі бажають її знати. Якби сьогодні, коли Україна перебуває у складі СРСР, «Закон про мови в УРСР» надав українській мові справжнього статусу державної мови, то тоді, як справедливо зауважив Д. Павличкові один депутат з Півдня, неукраїнцям довелось б «вивчати чотири мови» — дві державні (українську і російську), свою рідну та іноземну. Така недолугість цього закону зумисна: московські поневолювачі у такий спосіб приставляють українцям неукраїнців, аби, використовуючи їх незадоволення, продовжувати русифікацію України. І виступати за впровадження в життя «Закону УРСР про мови» — це допомагати окупантам викорінювати в Україні українську мову.

Нашому народові не потрібний «Закон про мови», бо він має одну мову — українську. Йому потрібна Українська Самостійна Соборна Держава, в якій українська мова буде єдиною державною мовою, а російська — лише однією з іноземних мов. Стане

Україна незалежною державою, українська мова залунає по всій державі. Не буде держави, не буде в Україні й української мови.

Та й усі наші проблеми спричинені бездержавністю.

Наприклад, за словами В. Івашка, «горік збір зерна перевищив одну тонну на людину. Збільшено виробництво цукру, олії, м'яса, молока» («Радянська Україна», 20.06.1990, ст. 4). Але ні олії, ні м'яса, ні молока, буває, тижнями неможливо купити, а цукор, як продавався по талонах, так і продається, тобто його немає. Коли б ми, українці, їли тільки хліб, то зібраного горік зерна нам вистачило б на п'ять років. А нам і в минулому, і в цьому році вже не вистачає хліба. Куди ж це все дівається? Послухаємо з приводу цього першого секретаря Запорізького обкому компартії України Г. Харченка. Він каже: «Ми виробили по дві тонни зерна на людину — на запоріжця, на стільки ж збільшили виробництво м'яса і молока. Чому ж не поліпшується постачання ними в містах і селах області? . . . Чиясь не дружня рука. . . вивела проти області весь приріст м'яса за п'ятирічку віддати в союзний фонд. Ця несправедливість сталася у 1986 році, але ні в кого в українському уряді не знайшлося сміливості виправити її в 1990 році. Записано — виконуй!» («Радянська Україна», 21.06.1990, ст. 4). За словами делегатки XXVIII з'їзду КПУ Л. Герус, українським підприємством легкої промисловости «від одного карбованця прибутку. . . залишається. . . тільки 18 копійок». Та й ці 18 копійок, по суті, привласнюють «міністерства, Рада Міністрів, Держплан» («Радянська Україна», 21.06.1990, ст. 4). Тільки за ту електроенергію, яку Україна постачає за кордон, Москва одержує. . . 600 мільйонів карбованців валюти за рік». «Один кубічний метер мінеральної води 'Нафтуся' коштує триста доларів», а численні курорти і санаторії, які використовують «Нафтусю», «не вносять в бюджет республіки ніяких коштів» («Радянська Україна», 31.05.1990, ст. 3). За одну тонну сірки Україна одержує 67 карбованців, а її «найнижча ціна на міжнародному ринку — 105 доларів» (Там же). Одна тонна українського вугілля «на світовому ринку — 60 доларів», а Москва віддає Україні 2-3 карбованці (там само).

У своїй доповіді XXVIII з'їздові КПУ В. Івашко закликав комуністів республіки «і надалі сприяти зміцненню зв'язків трудових колективів, учбових закладів, творчих спілок і громадських організацій з військовими частинами. Зокрема з тими, що повертаються з країн Східної Європи. Слід конкретними справами допомагати їм у. . . створенні належних умов для військовослужбовців і їх сімей» («Радянська Україна», 20.06.1990, ст. 4). І це «створення належних умов» для старшин і офіцерів тієї величезної кількості військових частин, що передислокувалися зі Східної Європи в Україну, аби не дати їй вийти із Советського Союзу, призвело ось до чого. «Хоч житла» в Україні «збудовано набагато більше, ніж за чотири роки попередньої п'ятирічки, черга зросла майже на

400 тисяч сімей» («Радянська Україна», 20.06.1990, ст. 4). Таку ціну заплатив український нарід за те, що Москва вивела з Європи свої війська, які в будь-яку хвилину можуть бути використані проти того ж українського народу. І цю озброєну орду треба ще й годувати!

Черга на житло зросла на 400 тисяч сімей в містах і містечках. А що з житлом на селі? «Якщо двадцять років тому в розрахунку на село споруджувалося три будинки (що дуже мало), то тепер — не припадає й жодного» («Радянська Україна», 23.06.1990, ст. 3). «Близько половини сільських населених пунктів зовсім не мають шкіл, майже 60 процентів — відділів зв'язку, закладів побутового обслуговування та дошкільних, 70 процентів — лазень. Тільки сім процентів сіл мають газові і водогінні мережі. 1100 сільських населених пунктів користуються привозною водою» («Радянська Україна», 20.06.1990, ст. 4).

Чорнобильська катастрофа призвела до знищення тисяч сіл. Необхідність виселення людей з потерпілих від аварії районів загострила житлову проблему в сільській місцевості. Але в той час, коли українське населення в заражених радіацією районах потребує переселення в інші місцевості України, до Білгород-Дністровського, Овідіопольського, Біляївського та Ананіївського районів Одеської області завозять колоністів з Сибіру та інших неукраїнських районів. Українці Одещини «у плянах масового переселення жителів Крайньої Півночі побачили продовження сталінської політики переміщення народів, русифікацію їхнього... краю». Вони певні, що «втілюються ідеї утворення придністровської автономної республіки в межах Одеської області і Молдавії» («Літературна Україна», 26.07.1990, ст. 2). Але жодний з депутатів Верховного Совету УРСР ще ні разу не порушив питання про переселення росіян в Україну. У результаті «сталінської політики переміщення народів», яку, попри балачки про суверенітет союзних республік, завзято продовжує М. Горбачов, за останнє десятиліття число українців з 36 мільйонів і 470 тисяч виросло до 37 мільйонів і 400 тисяч. А десять з половиною мільйонів росіян народили в Україні за останнє десятиліття 884 тисячі «москаликів». І «тепер їх близько 11 мільйонів і чотириста тисяч» («Літературна Україна», 26.07.1990, ст. 1).

Зазнала наша земля за вказівкою Москви ще й такого погрому... Як тільки М. Горбачов розпочав перебудову, то одразу ж оголосив усесоюзну боротьбу з пияцтвом, хоча цією хворобою страждають в ССРР в основному росіяни. «Ця, можна сказати, фінансова диверсія коштувала Україні 150 мільярдів карбованців, знищено 265 тисяч гектарів виноградників, для відродження яких потрібно буде 5–6 років і 2 мільярди карбованців» («Радянська Україна», 22.06.1990, ст. 1). Було також «знищено тисячі гектарів садів... І тепер держава купує за валюту, якої в країні

майже нема, самогон — з тростини на Кубі, з рису — у В'єтнамі» («Радянська Україна», 23.06.1990, ст. 3)

Найстрашніше лихо, якого після штучного голодомору в 1932-33 роках зазнав у ХХ столітті з вини Москви наш народ, — це Чорнобильська катастрофа та її наслідки. Три дні після аварії населення України, Білорусії, цілого Союзу ССР і світу не знало про трагедію. І тільки тому, що, як зізнався на ХХVIII з'їзді КПУ В. Івашко, «всі заходи, що стосувалися радіаційної безпеки людей, їх інформованості, повністю визначалися центром, союзною урядовою комісією» («Радянська Україна», 20.06.1990, ст. 2).

Задовго до Чорнобильської аварії, яка, по суті, зробила непридатною для життя майже всю Північну Україну від Харкова до Луцька, наша Батьківщина з примхи Москви стала полігоном для хемічного занецищення. Наприклад, збудовані в Запоріжжі в роки так званої першої п'ятирічки, тобто в кінці 20-их — на початку 30-их, років «підприємства чорної та кольорової металургії... з екологічної точки зору, вкрай шкідливі». Нині «обстановка стала нестерпною». І запоріжці сьогодні залишаються «один на один з проблемою» непридатного для життя довкілля («Радянська Україна», 21.06.1990, ст. 4). У 70-ті роки в Одесі Арманд Гаммер побудував Припортовий хемічний завод. Стараннями Москви й американського «добродія» «курортне місто перетворено на аміачно-фосфатну кузню, яка щомиті чекає свого Чорнобиля... Одеса перетворилася на одне з найбільш забруднених міст республіки». А Москва вже затіває «будівництво на березі одного з одеських лиманів ще одного хімічного монстра» — Березовський хімкомбінат («Радянська Україна», 23.06.1990, ст. 4).

З причини нещадної експлуатації Московією української землі і народу життя в Україні катастрофічно дорожчає. Ось як про це говорить голова Укрпрофради А. Ковальський: «Якщо вчора за межею бідності було понад п'ять мільйонів лише пенсіонерів (ви пам'ятаєте прожитковий мінімум — він був підрахований як 70 карбованців), то хто може сказати, скільки таких знедолених уже сьогодні і скільки їх буде завтра. Тим більше, що ми підраховували, а у нас є такий підрозділ маленький, який рахує, може це і примітивні такі підрахунки, але вони ближчі до життя, ніж ті, що були раніше, що зараз цей життєвий мінімум сягає вже 100-120 карбованців» («Радянська Україна», 24.06.1990, ст. 4). Усі ці підрахунки засвідчують, що зараз за межею бідності, мабуть більше, ніж третина населення України. І все це з вини КПСС, яка після 1917 року є жорстоким і послідовним провідником російського імперіалізму, що нав'язується поневоленням народам під вивіскою «інтернаціоналізму». Адже, якщо вдатися до слів того ж М. Горбачова, «у такій якості» КПСС «була створена Леніним, у такій якості багато десятиріч виконувала роль цементуючої сили нашої багатонаціональної держави. І принципово важливо, — каже М. Гор-

бачов, — щоб саме цей її характер зберігся, інакше і країна, і держава, і сама партія зазнають великих втрат, можливо, неоправданих». («Радянська Україна», 4.07.1990, ст. 4). Сьогодні, окрім КПСС, іншої сили, яка б могла тримати Російську імперію цілою й неушкодженою, немає. І особливу роллю в процесі перебудови імперії з метою її зміцнення М. Горбачов покладає на комуністичну партію Російської Федерації. На Установчому з'їзді цієї партії він повчав: «Треба, щоб Компартия Росії стала головною опорою в боротьбі за збереження диездатности партії проти сепаратистських, націоналістичних, розкольніцьких сил». Адже, за словами Президента ССРСР, «Росія може бути і є самобутньою і великою тільки будучи оточеною і пронизаною живлющою силою» інших народів. «Розірви цю коріневу систему, яка зрослась, і це буде вже зовсім не та Росія, що нам заповідана і нами має бути бережно передана нащадкам. Треба добре міркувати і пам'ятати про це всім нам, росіянам» («Радянська Україна», 21.06.1990, ст. 2). А росіяни в союзних республіках складають кістяк КПСС і виконують роллю партійної еліти. Так, наприклад, на ХХVIII з'їзді КПУ 69 відсотків делегатів були українці, 28 відсотків — росіяни («Радянська Україна», 21.06.1990, ст. 3), хоча росіяни в Україні 20 відсотків від загальної кількості населення, а українців — 72,7 відсотків («Радянська Україна», 26.07.1990, ст. 1), тобто не українці, а росіяни є опорою КПСС в Україні, тому що КПСС є російською імперською партією.

Імперська діяльність КПСС виснажила всю країну, перетворила її в економічну та духовну пустелю. Ось як про це висловлюється М. Горбачов: «Запущеність села, сільського господарства і переробної промисловости. . . жалюгідний стан наших лісів, рік, мільйони гектарів затоплених родючих земель в результаті колишньої політики в галузі енергетики. . . Тяжка екологічна ситуація — більш як сто міст у зоні лиха, понад тисяча зупинених через це підприємств, драма Байкалу, Аралу, Ладоги, Азова; Чорнобиль та інші аварії, катастрофи на залізницях і газопроводах. . . Структура економіки, в якій усього одна сьома частина виробничих фондів промисловости зосереджена на випуску товарів народного споживання. . . Або проблеми Кузбасу, Донбасу, Тюмені, Воркути — . . . становище, в якому опинилась. . . соціальна сфера, формувалось десятиріччями! . . . Мілітаризація економіки, яка поглинула колосальні, причому кращі матеріальні та інтелектуальні ресурси. . . Неправні людські втрати, пов'язані з війною в Афганістані». («Радянська Україна», 4.07.1990, ст. 1).

Цю тотальну катастрофу М. Горбачов сподівався виправити словами про «демократизацію», «гласність», «перебудову», які, на його думку, мали викликати «ентузіазм людей, . . . прискорити рух вперед за рахунок науково-технічного прогресу, але не вийшло» («Правда», 25.05.1990, ст.5). Не вийшло, бо народи почали усвідомлювати, що це не їхня доля.

млювати, що треба знищити причину їх духовного, культурного і економічного занепаду — Російську імперію разом з КПСС. І сьогодні невдачі «перебудови» М. Горбачов перекладає на пробуджені до волі народи. «Серйозне ускладнення в реалізацію завдань перебудови вносить активізація націоналістичних сил, — каже М. Горбачов, — які намагаються використати громадську енергію у своїх корисливих цілях і не зупиняються перед дестабілізацією обстановки в ім'я їх досягнення. Ось чому то там, то сям спалахують конфлікти» («Радянська Україна», 4.07.1990, ст. 1).

І саме ці «конфлікти» до такого ступеню налякали членів КПСС, що на ХХVIII з'їзді цієї партії переміг «курс Горбачова», тобто всі комуністи, які перед з'їздом ділилися на демократів, соціал-демократів і сталіністів, згромадилися навколо президента М. Горбачова, який, за словами другого секретаря ЦК компартії Вірменії росіянина О. Лобова, «знає, як робити перестройку» («Известия», 11.07.1990, ст. 1). Комуністи залишили цьому «знахарю» крісло генерального секретаря, хоча народні депутати, обираючи його президентом, вимагали від нього піти з посади генсека. Те, чому з'їзд КПСС не позбавив М. Горбачова посади «вождя», дуже вдало пояснив комуніст — полковник Советської Армії М. Столяров: «На переламовому етапі розвитку суспільства виникає потреба, необхідність концентрації влади в сильних руках. І те, що ми знаходимося сьогодні на переламовому, критичному етапі свого розвитку, якраз і обумовлює наше неухильне бажання зберегти в одній особі і Президента, і генерального секретаря» («Известия», 11.07.1990, ст. 1).

Цим «переламовим етапом» є антикомунізм, що став нормою життя від Владивостоку до Бресту. В усіх союзних і автономних республіках уже створюються і діють радикальні національні рухи і партії, які відкидають співпрацю з комуністами, виступають за ліквідацію КПСС і дедалі частіше — за притягнення партії до судової відповідальності за злочини проти людства. З одного боку, бачимо згуртовану і правлячу КПСС, а з другого — народи, які ось-ось оголосять війну комунізмові.

Найбільшим поневоленим народом в ССРСР є наш український нарід. Що сьогодні діється в Україні? Які політичні рухи і організації витворив наш багатостраждальний нарід? І куди ведуть його ці рухи й організації?

Сьогодні ситуація в Україні суперечлива і не вкладається в чіткі рамки. Це пов'язано з «переламовим етапом», про який говорили на ХХVIII з'їзді КПСС і М. Горбачов, і рядові комуністи. Советська імперія внаслідок так званих «перестроечних процесів» опинилася на роздоріжжі. Одна стежина веде до загибелі імперії разом з КПСС, тобто до звільнення всіх народів, а друга — до консервації, до збереження імперії і самої КПСС. Те, яким шляхом розвиватимуться події в цілому ССРСР, залежить, насамперед,

від того, як на цьому «переламовому етапі» поведе себе весь наш нарід в УССР, на етнічних землях, що не входять до складу республіки, а також в місцях компактного замешкання в советській Азії. Адже промисловість і сільське господарство України працюють на військову міць ССРСР, молоді українці — фізично і розумово здорове ядро Советської Армії. Українці працюють у всіх вугільних басейнах ССРСР. Вони складають кістяк мігрантів у Молдавії та в Прибалтиці. В Україні ще немає чіткого протистояння між народом і КПСС. Український підрозділ КПСС — КПУ — одна з наймасовіших організацій. Вона налічує 3 мільйони 241 тисячу членів. І, як сказав В. Івашко, «перебудовуючись, докорінно оновлює методи та форми власної діяльності» («Правда України», 20.06.1990, ст. 2).

Контрольоване компартією чи незалежне від неї політичне життя на всьому етнічному терені та в місцях компактного проживання українців має відповідні регіональні кольори, тобто різні ступені політичної активності. По суті, маємо три України: це — Берестейщина, Слобожанщина, Кубань, Наддністрянські райони Молдавії, Південний Урал, Західній Сибір, Казахстан, Далекий Схід, де українці почали пробуджуватися до національно-культурного, а відтак і політичного життя. Південно-Причорноморський регіон, а також все те, що називається Східною Україною разом із Волинською та Ровенською областями, де національно-культурне відродження вже набуває яскравого самостійницького забарвлення. Гальмує політизацію Південно-Причорноморського регіону та Східної України брак націоналістичної літератури. А та література, яку час від часу постачає туди еміграція, спрямована на прищеплення так званим східнякам негативного ставлення до західняків, до Української Католицької Церкви. Політизовані до рівня прибалтійських країн Львівська, Тернопільська та Івано-Франківська області. Підтягується до них Буковина. Щодо Закарпаття, то КПСС створила там штучний «русинський рух», хоча русинами є всі українці. Підігрують «русинський рух» деякі вчені-емігранти. Високим рівнем політизації Тернопільська, Львівська та Івано-Франківська області зобов'язані УКЦ, що гуртувала навколо себе нарід, і колишнім солдатам УПА, котрі виховували молоді покоління в душі жертвовної любови до народу і Батьківщини. Саме в цих трьох областях з'явилися такі дві радикальні партії, як Українська Національна Партія і Політичне об'єднання Державна Самостійність України, що не визнають ні уряду УССР, ні саму УССР, бо остання з'явилася внаслідок окупації Росією Української Народньої Республіки. Ці партії вважають, що Україну треба не перебудовувати, а звільняти від московської окупації і відроджувати УССД. На таких же позиціях стоїть Націоналістична фракція СНУМу. Близькі до УНП і Політичного об'єднання ДСУ Українська Християнсько-Демократична партія і

Українська Народно-Демократична партія. Але, якщо УНП і ДСУ в своїй діяльності виходять з міжнародного права, не визнають законності УССР та її конституції, то УХДП і УНДП діють в рамках конституції УССР і СССР («Молода гвардія», 24.04.1990, ст.1-2), тобто фактично визнають Україну в складі СССР, а уряд УССР — законним. Це стосується й Української Республіканської Партії, що постала на базі УТС. УРП не лише діє в рамках конституції, але й співпрацює з окупаційним урядом УССР. 12 членів УРП є депутатами Верховного Совета УССР. Стоячи на позиціях еволюційного шляху до незалежності України, УРП активно співпрацює з керівництвом РУХу, лідери якого, хоча й вийшли весною з лав КПСС, залишились послідовниками В. Леніна і визнають большевицький переворот 1917 року явищем прогресивним. Щодо В. Леніна, то В. Яворівський перед останньою поїздкою до Канади на всю Україну сказав: «Ленін залишиться в історії як творець соціалістичної теорії. Одначе, на превеликий жаль, його ідеї... не реалізовані у жодній країні світу» («Радянська Україна», 6.06.1990, ст. 3). Але все, що пережив наш нарід після 1918 року, відбувалось за сценарієм В. Леніна. Жовтневий переворот призвів до втрати влади радами, а В. Яворівський сьогодні твердить, що «ленінська революція» «владу дала радам» (там само). Виступаючи 9 червня в Торонто перед канадськими прихильниками Руху, В. Яворівський сказав, що «Рух перетворився у всепланетне явище». Але, на відміну від такого суто вселитовського явища як «Саюдіс», Рух не завоював жодного депутатського мандату в східних та південних областях України. Фактично, окрім керівництва Руху, самого Руху вже давно немає. Натомість є осередки майбутніх партій, що під вивіскою Руху борються з комуністичною ідеологією. А в деяких місцях існують організації незалежно-го Руху. Марксистсько-ленінська частина Руху вже об'єднується для створення Української демократичної партії, яка визнає Жовтневий переворот, буде співпрацювати з комуністами і боротиметься «за незалежність еволюційним шляхом у рамках конституції», тобто визнаватиме законність УССР та її уряду («Літературна Україна», 31.05.1990, ст. 3). Нещодавно створено й Селянсько-демократичну партію, до складу якої ввійшли голови колгоспів, агрономи та різне сільськогосподарське начальство. Можна було б назвати ще декілька партій. Адже, починаючи з весни, партії ростуть, як гриби. Аби пояснити, хто та з якою метою створює в СССР численну кількість рухів та партій, доведеться зачитувати двох відомих сьогодні комуністів, котрі ходять у «демократах».

На сесії Верховного Совета УССР два депутати, один з яких не назвав своє прізвище, а другий — генеральний директор Макіївського металургійного комбінату В. Шевченко, запитали академіка Ігоря Юхновського, члена керівництва Руху і одного з іні-

ціяторів селянської партії, ось що: «Ви одночасно перебуваєте в компартії і активно співробітнічаєте в альтернативній партії. . , поясніть свою позицію».

«Я вважаю і вважав, — відповів Юхновський, — що партія має брати участь у всіх рухах, які розвиваються в республіці. Для того, щоб впливати на них» («Радянська Україна», 5.06.1990, ст.3).

Відомого в Росії комуніста Михайла Малютіна, який є членом координаційних рад Московського фронту і Демократичної плятформи КПСС, членом оргкомітету Всеросійського комітету за соціалістичну партію, кореспондент журналу ЦК КПСС запитав: «Чи не здається вам протиприродним те, що Ви створюєте Соцпартію, залишаючись членом КПСС?»

«Наша майбутня багатопартійність, — відповів М. Малютін, — з'явиться з теперішньої КПСС, і я залишаюсь членом останньої, аби брати участь в реалізації цієї тенденції» («Диалог», 1990, ч.7, ст. 60). Інакше кажучи, і академік І. Юхновський, і кандидат філософських наук М. Малютін підтверджують, що КПСС перетворює деяку частину своїх членів у членів інших партій, аби ще й під новими вивісками маніпулювати народом. Адже комунізм, — за словами однієї жертви штучного голодомору в 1932-33 роках, — «ворог хитрий і підступний. У боротьбі проти нього кожен крок повинен бути продуманий» («За вільну Україну», 19.07.1990, ст.2).

З усього сказаного видно, що в Україні є чотири політичні течії. Це дві революційні партії — УНП і Політичне об'єднання ДСУ, а також така молодіжна організація як Націоналістична СНУМ. Маємо також дві центристські партії — УХДП і УНДП. Є у нас і ліберально-конформістські організації і партії — УРП, Рух і майбутня УДП. Четверта течія — так звана КПУ і ті партійки, що створені членами КПУ-КПСС. Відхід від центру вбік лібералізму — шлях до самої масової партії КПУ-КПСС. І, що цікаво, масовість починається з УРП.

Якщо до появи Руху, гальмувала політизацію східних і південних областей КПУ-КПСС, то сьогодні цим займаються всі ліберально-конформістські та контрольовані КПУ-КПСС партії і течії. Адже історія не знає жодного народу, що здобув незалежність еволюційним шляхом. А це означає, що боротьба за незалежність пов'язана не лише з боротьбою проти комуністів та контрольованих ними організацій, але й проти еволюціоністів за перетворення їх в революціонерів або за їх ліквідацію шляхом ізоляції їх від народу.

(Закінчення буде)

Богдан ГОРИНЬ

НАШ ШЛЯХ ДО УРП

Звітна доповідь на установчій конференції
Львівської організації Української Республіканської Партії

Найосновніше і найпекучіше питання, яке мучило Україну протягом століть і залишилося невирішеним по сьогоднішній день, це питання, яким способом вийти із залежного, підневільного, колоніального стану на шлях побудови самостійного державного життя.

Були в нашій історії кульмінаційні моменти, коли здавалось, що мета вже досягнута, але коротка еuforia замінювалася розпачем драматичного фіналу, болісною і суперечливою аналізою причин поразки, усвідомленням необхідності все починати з початку. Не входячи в глибоку історію, достатньо згадати кілька крутих перепадів, які характеризують ХХ сторіччя. Боротьба за українську державність з коротким подихом волі у 1917–1920 рр., крах ілюзорних надій на можливість побудувати самостійне державне життя в складі новоутвореної советської імперії, опір німецькому і советському тоталітаризму протягом десятиліття 1941–1951 рр., національно-культурний рух 60-х років — ось чотири великі періоди змагань українського нескореного духа.

Стан оціпеніння, в якому опинилися народи советської імперії, призвів до кризи в галузі економіки, екології, духовного життя. Наростаюча катастрофічна ситуація поставила нового правителя імперії Михайла Горбачова перед необхідністю вдатись до рішучих заходів. Застосований європейський препарат під назвою «Демократизація, Перебудова, Гласність» дав непередбачений ефект. Після тяжких десятиліть знову сколихнулось зацікавлене плесо суспільно-політичного життя.

Відверті розмови, дискусії, суперечки в різних прошарках суспільства, перші сміливі публікації в неофіційній і офіційній пресі, перші мітинги і страйки стали свідченнями пробудження політичної і національної свідомості народів советської імперії. Український культурологічний клуб у Києві, «Український вісник» у Львові стають центрами об'єднання активних національно-культурних і суспільно-політичних сил України.

Відновлення діяльності Української Гельсінської Групи і перетворення «Українського вісника» у її орган можна розцінювати як зародок майбутньої політичної партії. У зв'язку із активним припливом до Української Гельсінської Групи нових сил, витворилась ситуація, коли Група почала переростати у розгалужену організацію, діяльність якої була неможлива без створення програмних документів. Такими документами стали «Деклярація принципів» і «Статут УГС», датовані 7 липня 1988 р. Поява цих документів започаткувала першу, після довгих десятиліть, легальну політичну організацію в Україні. Очевидно, що створені поспіхом, без широкого обговорення «Деклярація принципів» і «Статут» як політичні доку-

менти не були бездоганні ні щодо змісту, ні щодо форми викладення, але їх роллю у пробудженні та активізації суспільно-політичного життя в Україні важко переоцінити, хоча сьогодні ці документи вже стали історією.

Шалена кампанія супроти УТС на сторінках імперської комуністичної преси мала на меті будь-яким чином зупинити наростаючу політичну свідомість українського народу. Але, якщо позицію до УТС компартії і залежних від неї органів масової інформації можна було б передбачити, то важко збагнути торпедування УТС, її документів і її керівництва з боку лідерів «кімнатних» об'єднань. Можна погодитись із думкою, що ці недалекоглядні дії були продиктовані головним чином суб'єктивними мотивами. Щодо об'єктивної оцінки дворічної діяльності Львівської організації УТС, то вона може скластися лише на основі аналізу пройденого нею шляху.

Я розгляну кілька найважливіших аспектів тої діяльності, водночас порушу проблеми, що з неї випливають.

1. Перші кроки

У перші тижні після обнародування через самвидав програмних документів УТС зусилля ініціативної групи були спрямовані на популяризацію новоутвореної організації і залучення в її ряди нових членів. Не була це надто складна справа, оскільки кількісному росту Спілки сприяла легальна діяльність і правозахисна спрямованість. Вони стали надійним дахом від усіх зловорожих каменів, постійно закидуваних УТС апаратом КПУ.

Порівняно швидкий приплив свіжих сил дав можливість провести 29 жовтня 1988 року Установчі збори, які, попри всі побоювання, успішно відбулися на приватному помешканні, започаткувавши першу в Україні Обласну організацію УТС. На зборах було 60 чоловік. У доповідях Богдана Гориня, Вячеслава Чорновола, Михайла Гориня, Степана Хмари, виступах інших учасників зборів зроблено акцент на ті завдання, які поставили перед Львівською обласною філією УТС — першою структурною клітиною всеукраїнської політичної організації.

Статутне право бути членом УТС людям будь-якої національності сприяло витворенню у Львові і області нормального міжнаціонального клімату, позбавило членів УТС безплідних і конфронтуючих зіткнень із представниками національних груп, яких постійно лякали активізацією сил українського націоналізму і його зловорожою наставленістю до інших національностей, що проживають в Україні. Така постанова дала добрий результат: вже на початку діяльності до Львівської філії УТС ввійшли люди різних національностей.

Установчі збори, які невдовзі відбулися у Києві, Тернополі, Івано-Франківському, Харкові, Чернівцях та інших обласних центрах, надали структурі УТС загальнореспубліканського характеру, а утворені групи в Москві, Прибалтиці, Нью-Йорку зміцнили її загальносоюзний і міжнародний авторитет.

2. Правозахисна діяльність

Вже сама назва — Українська Гельсінська Спілка — зобов'язувала новоутворену організацію активно відстоювати правозахисні принципи. Під тим оглядом чи не найбільш вдалою була активна діяльність Львівської обласної організації по захисту арештованого і звинуваченого по кількох статтях члена УГС Івана Макара. Утворений Комітет захисту Івана Макара (Володимир Яворський, Ігор Деркач, Ігор Копистинський, Іван Жулинчук, голова Комітету Богдан Горинь), щотижнево проводячи свої засідання, розробив тактику активної наступальної боротьби. В різні державні і партійні інстанції Києва і Москви були направлені десятки телеграм, заяв, протестів із сотнями зібраних підписів. Члени Комітету ввійшли в контакт із досвідченими юристами, адвокатами Львова, склали з ними договори на захист Івана Макара. Допомогла у діяльності Комітету скоординована праця із українською діаспорою, за посередництвом якої справа Івана Макара набула міжнародного резонансу. Через представників діаспори була домовленість із відомим американським адвокатом, спеціалістом по советському праву Грегорі Стентоном, який дав згоду приїхати у Львів для захисту арештованого. В тому ж часі дали згоду взяти участь у судовому засіданні три юристи українського походження із Канади. Впевнена позиція Комітету щодо невинности Макара, рішучість до кінця боротись за його звільнення, заяви, які були направлені Комітетом на ім'я Горбачова, Щербицького, обласній, республіканській і всесоюзній прокуратурі, слідчим органам, міжнародний резонанс справи, поява публікацій про антизаконний арешт Івана Макара в закордонній пресі дали результат. Іван Макар був випущений із в'язниці без суду, у зв'язку із закриттям справи «за відсутністю доказів».

Це була справжня перемога спільних дій правозахисних сил. Перемога стала фундаментом, на якому почала зводитись структурна будівля Львівської обласної організації УГС. Невдовзі після успішного завершення кампанії по звільненню Івана Макара, число членів Львівської філії УГС збільшилось вдвое.

Правозахисна діяльність нашої організації привернула увагу багатьох покривджених, які, оббиваючи пороги різних інстанцій — партійних, урядових, прокуратур і судів, не знайшли вирішення своїх проблем, а тому шукали помочі в УГС. Щоб мати можливість зайнятись тими питаннями, виникла необхідність створити окремий відділ — соціального захисту (очолив Іван Жулинчук). Складність багатьох судових справ, з якими він зіткнувся, неможливість доступу до матеріалів слідства, відсутність юристів, які б на високому професійному рівні могли зайнятись розглядом різноманітних заяв, скарг з приводу сумнівних вироків, не давала можливості відділові соціального захисту надати належну допомогу багатьом людям, скривдженим чи то антизаконними діями урядових осіб, чи представниками т. зв. правоохоронних органів.

Після голосної справи Івана Макара, по розмаху піднятої кампанії, її широкому резонансу, слід назвати заходи протесту з приводу подій 1-го жовтня у Львові. Вже другого жовтня члени Ради Львівської філії УГС були на площі біля пам'ятного каменя Т. Шевченку, де під час організо-

ваного мітингу (ведучим довелось бути мені) закликали до попереджувального страйку протесту з приводу антизаконних дій репресивних органів. Цей заклик був підхоплений різними організаціями, підприємствами та установами. Страйк виявив високу дисциплінованість робітників, їх готовність виступити проти беззаконня. Під час двогодинного страйку на багатьох заводах були утворені страйкові комітети. Надалі в акціях протесту з приводу подій першого жовтня УГС діяла спільно із новоутвореним страйковим комітетом, який очолили члени УГС — Віктор Фурманов (голова), Степан Хмара (заступник) і Радою РУХу, яка, на жаль, не завжди була послідовна у своїх рішеннях і діях.

Мітинги протесту з приводу подій 1 жовтня у Львові виявили одностайну вимогу громадськості міста і області — звільнити з посад і віддати до суду всіх винних у кривавому побоїщі. Зачитані на мітингу 15 жовтня висновки громадської комісії по розслідуванню подій 1-го жовтня затривожили міліцію і прокуратуру зібраним матеріялом. Вони не сподівались, що комісія здатна добути додаткові роз'яснення про ці події від одного із безпосередніх учасників побоїща — члена ЗМОПу, який попросив, із зрозумілих причин, не зголошувати його прізвище. Розроблений прокуратурою сценарій притягти до відповідальності не міліцію, а активістів УГС і СНУМу, потерпів крах. На сесії Великої Ради Руху у Києві мені було доручено виступити із узагальною доповіддю про порушення прав людини в Україні. Ухвала Ради Руху по цьому питанню була зачитана на мітингу, що відбувся біля республіканського стадіону.

Зібрані і упорядковані матеріяли про події 1 жовтня у Львові надруковані у 10 числі спеціального випуску інформаційного бюлетеня «Львівські новини». Завдяки відеофільму, знятому Ярославом Кендзьором, і опублікованим матеріялом побоїще у Львові стало широко відоме у світі.

Результат розслідування цих подій Львівською обласною прокуратурою відомий — начальник ЗМОПу підполковник Мартинов і начальник обласної міліції генерал Попов були звільнені із своїх посад і переведені на інше місце праці. Очевидно, це не той результат, який би задовільнив вимогливу громадськість і який би можна розцінювати як торжество справедливості, але вже те, що він не залишився безслідним, що в результаті заходів протесту була закрита справа Ігоря Деркача і Олега Вітовича, звільнені зі своїх посад відповідальні особи, можна вважати, що участь представників Львівської обласної філії УГС в акціях протесту з приводу подій 1 жовтня не була марною.

3. Тактика стосунків з іншими суспільно-політичними і культурно-просвітницькими організаціями

Завдяки своїй послідовній і активній політичній позиції, правозахисній діяльності, Львівська організація УГС завоювала стабільний авторитет, повагу і довір'я серед найширших верств громадськості. Важливу роль зіграла тут тактика, вироблена керівництвом УГС щодо стосунків з іншими організаціями — суспільно-політичними, просвітницькими, культурологічними. Не відгороджування залізобетонними мурами відчуженості, не сектантська замкнутість, а тактика активної участі в усій розмаїтості

політичного і культурного життя забезпечила можливість членам УГС Львова та області декларувати і утверджувати політичні принципи УГС безпосередньою участю в конференціях, з'їздах, нарадах, засіданнях, вечорах Товариства Лева, Товариства української мови ім. Т. Шевченка, Меморіалу, РУХу. Стало звичним, що без членів УГС не обходиться жодне масове дійство у Львові, незалежно від того, хто б із перелічених організацій був його ініціатором. Те, що члени обласної Ради УГС були обрані у Ради інших незалежних організацій, є доказом авторитету УГС попри всі упередження і острахи щодо радикалізму поглядів її членів.

Брати участь у найрізноманітніших суспільно-політичних акціях, утверджувати програмні принципи УРП, вважаю, і надалі повинно залишитись основою тактики Республіканської партії в стосунках з іншими організаціями, об'єднаннями.

4. Нападки комуністичної преси

Для того, щоб скласти уявлення про роботу Львівської організації УГС, достатньо було б зібрати весь той матеріал, який поміщений про нашу організацію в комуністичній пресі. У десятках заміток, повідомлень і статей, опублікованих в обласних газетах «Вільна Україна», «Львовская правда», у республіканських — «Радянська Україна», «Правда України», а навіть у деяких центральних органах — «Комсомольская правда», «Правда», «Наш собеседник», не говорячи про зливу статей в районних газетах, заводських та інститутських багатотиражках, зафіксована участь членів УГС в різноманітних громадських акціях — мітингах, пікетуваннях, демонстраціях, страйках. У цих публікаціях маємо досить повний перелік багатьох наших активістів, усіх, хто, де і коли виголошував промови, де, коли і за що був попереджений або покараний репресивними органами — міліцією, КГБ, прокуратурою, судом. Поруч із інформаційними замітками, заводських та інститутських великі оглядові статті, в яких грубо перекручення фактів чергується із вигадками, фальсифікаціями, свідомим приниженням гідності, численними образами. Не завжди був час і можливість давати відповідь цим нападкам, деякі з публікацій викликали звичайну людську гидливість (як писанина Аліма Лисюка, Жанни Руденко та ін.), їх можна було просто ігнорувати.

Ненависть до незалежних політичних організацій і їх активних діячів затуманила вірним слугам комуністичної влади свідомість, що їх зусилля, спрямовані на паплюження УГС і її керівництва, дають зворотній результат, не враховуючи того важливого моменту, що наші дії, що жодні наші публікації в малотиражній незалежній пресі не здатні були утвердити нашу політичну позицію, надати розголосу політичній діяльності УГС, зробити її популярною в народі, якщо б не активна допомога злогової преси. Сотні публікацій зробили свою справу. Львівська організація УГС стала найпопулярнішою і, без перебільшення, найвпливовішою, найавторитетнішою політичною силою регіону. Під час виборів до Верховної Ради УССР і місцевих Рад до УГС за підтримкою звертались представники найрізноманітніших незалежних громадських і культурних організацій. Бували випадки, коли деякі кандидати в депутати у місцеві

Ради ставили без узгодження під рекламними закликами назву нашої організації або окремих її представників і тим завоювали прихильність виборців.

5. В оцінці зарубіжної преси

Цілком інакше, доброзичливе ставлення проявила до УГС зарубіжна преса. Сприяв цьому той факт, що протягом двох останніх років у Львові побувало чимало політичних діячів і журналістів з багатьох країн Європи, не говорячи про представників різних суспільно-політичних і культурних організацій української діаспори. Зустрічі із ними активістів УГС в якійсь мірі спричинились (в сукупності з іншими чинниками) до зміни думки про Україну і, зокрема, про місто Львів, яке на сторінках зарубіжної преси почало трактуватись як видатний центр українського політичного життя.

Статті та інтерв'ю, надруковані в англійських, американських, канадських, німецьких, голландських та інших газетах і журналах, зокрема у «Вашінгтон Пост», «Нью-Йорк Таймс», «Дейлі Телеграф», в яких докладно повідомлялося про політичне життя Львова та інших міст, вперше випукло винесли українське питання перед світом.

Важко переоцінити широке об'єктивне висвітлення діяльності УГС українською пресою за кордоном. Не раз публікації в чужомовних виданнях передруковувались (повністю або частково) у газетах української діаспори, передавались українською мовою по радіо «Свобода» і «Голос Америки».

Публікації про УГС у чужомовній пресі, визнання чужоземними журналістами опозиційних політичних сил в Україні і, зокрема, у Львові, заставило змінити позицію багатьох радикальних політичних лідерів української діаспори щодо України. Недавні заклики про необхідність відмежуватись від «комуністичної України» тепер замінились на заклики до взаємних контактів, ближчого взаємного порозуміння і співпраці. Всі ці чинники утверджували авторитет УГС, сприяли висвітленню широкої панорами її діяльності як в межах, так і поза межами України. Досить повну картину із життя УГС і, зокрема, її Львівської філії знаходимо на сторінках «Українського Слова» (Париж), «Шляху Перемоги» (Мюнхен), «Української Думки» (Лондон), «Нового Шляху» (Торонто) та інших.

6. Участь у побудові мостів порозуміння

За політичним життям у Львові активно стежать наші найближчі сусіди, зокрема поляки. Реальність львівського політичного життя була тим основним аргументом, який заставив лідерів польської політичної думки рахуватись із українським Львовом як з реальністю, відмовитись від претенсій щодо кордонів, визнати право України на побудову самостійного державного життя, не дивлячись на те, що така позиція викликала протидію у певних колах польської громадськості.

Формуванню усталеної позиції щодо України в польських політичних

колах у великій мірі сприяли поїздки членів обласної Ради і ВКР у Варшаву, домовленість про політичні контакти і з'ясування «білих плям» в українсько-польських стосунках.

Про поїздки членів обласної Ради і ВКР — Богдана Гориня, Вячеслава Чорновола, Ігоря Деркача, їх зустрічі і розмови із представниками польської політичної еліти були повідомлення в «Інформаторі», а також в інформаційному бюлетені «Львівські новини» (ч. 4-5).

Спроби різноманітних (скритих і відвертих) опонентів перекрутити зміст цих зустрічей, подати їх у кривому дзеркалі, поставити під сумнів *необхідність політичного партнерства у спільній боротьбі проти тоталітарної системи, а водночас поставити під сумнів потребу добросусідських стосунків, слід розцінювати як марні зусилля компенсувати власну недолугість в організаційно-політичній і дипломатичній діяльності.*

Новим щаблем в українсько-польських стосунках слід розцінювати зустріч між народними депутатами України (серед них було три члени УРП) і послами та сенаторами польського парламенту, яка відбулась 4-6 травня в замку в Яблонній біля Варшави.

7. Обласна рада

Якщо у Львівській обласній філії УГС постійно збільшувалось число її членів, то це у великій мірі заслуга обласної Ради, в яку ввійшли люди свідомі і віддані справі. Це не означає, що не було жодних труднощів в роботі Ради. Навпаки, труднощі були постійно. Протягом двох років чи не найгостріше стояло питання про приміщення. Його відсутність була головною перешкодою, щоб збиратись усім членам Львівської організації, обмінюватись досвідом праці. Засідання Ради відбувалось у тісному і незручному для більшої кількості людей помешканні. Виручала дисципліна, щотижневі засідання обласної Ради, які забезпечували певний ритм діяльності Львівської обласної філії УГС. Більшість членів Ради виявили високу політичну свідомість, дисципліну і організованість, не дивлячись на те, що багатьом доводилось приїжджати на засідання не тільки із різних околиць Львова, але й із найвіддаленіших районів Львівської області — Стрия, Самбора, Сокаля, Борислава, Дрогобича, Трускавця та ін.

Завдяки активності членів Ради відбулось формування обласної структури УГС, утвердження районних осередків, введення їх у самостійне функціонування і організаційне підпорядкування обласному проводу. Як правило, установчі збори по створенню в районах нових осередків відбувались при участі членів Ради, як це було при створенні осередків у місті Миколаєві, Дрогобичі, Самборі та ін. містах. У результаті такої діяльності у майже кожному районі Львівської області є організаційна структура. На сьогоднішній день найбільші організації в Дрогобицькому районі, Сокальському, Миколаївському, Стрийському, Самбірському та м. Червонограді.

На одному із засідань Ради було вирішено, щоб Львівська обласна фі-

лія функціонувала за структурою, в основі якої лежить осередок із 10 чоловік. Координатор «10» докооптувався в обласну Раду. Такий принцип стимулював створення нових осередків і водночас збільшував число членів Ради. На час республіканського з'їзду Львівська обласна організація УГС нараховувала 790 членів.

Більшість своїх засідань Рада проводила відкрито, із вільним доступом усіх бажаних, в першу чергу активістів. І якщо іноді доводилось обмежувати засідання Ради тільки її членами, то головною причиною була відсутність належного приміщення. Та навіть при відомій усім тісноті більшість засідань Ради були розширеними, на них побувало чимало активістів різних осередків.

На багатьох засіданнях Ради були присутні члени ВКР. Три засідання відбулися із участю голови ВКР Левка Лук'яненка (перша зустріч зразу ж після його повернення із заслання). Дві інших зустрічі стосувались обговорення стратегії і тактики УГС, а також звіту Левка Лук'яненка після його поїздки за кордон.

На засіданнях Ради були присутні секретарі ВКР Степан Хмара, Михайло Горинь, Микола Горбаль, Вячеслав Чорновіл, голова Херсонської філії УГС Степан Гура. Кілька разів на засіданнях Ради були присутні гості із закордону — Мудра (Канада), Яхович, Бердиховська, Леонюк (Польща).

Далеко не всі засідання Ради проходили спокійно. Були і бурхливі Ради із полярністю думок по тих чи інших питаннях. В усіх найскладніших конфронтуючих ситуаціях рішення приймалося на основі голосування. У таких випадках голова філії змушений був підпорядкуватись голосу демократичної більшості. Цей принцип жодного разу не був порушений, і, можливо, саме ці засади стали запорукою безперебійного функціонування Ради, як керівного органу філії.

Часто на засіданнях Ради виникали питання про стосунки до інших організацій, зокрема до РУХу. Були з цього приводу гарячі дискусії, зокрема з приводу оцінок лідерів РУХу. Оскільки погляди розходились, голосування ставало вирішальним аргументом для прийняття того чи іншого рішення, як це було з приводу ставлення Ради УГС до керівництва РУХу.

Не дивлячись на розбіжність у поглядах з іншими організаціями, на відмінність тактики, Рада УГС усвідомляла, що всі суспільно-політичні і культурно-просвітницькі організації роблять спільну справу і більше ризикують тактикою, ніж кінцевою метою. Завдання УГС полягало у тому, щоб зрушити лібералізм деяких неформальних організацій, надавши їм радикальної спрямованості.

8. Масові заходи

Члени Української Гельсінської Спілки взяли участь у ряді мітингів, демонстрацій, пікетувань, починаючи від першого Львівського політичного мітингу, що відбувся 13 травня 1988 р. біля пам'ятника І. Франкові. У переважаючій більшості у своїх виступах на мітингах члени УГС дотримувались радикальної лінії, яка суттєво відрізнялась від політичної лібе-

ральної спрямованості інших промовців. Саме члени УГС вперше засудили злочинну діяльність комуністичної партії, вимагаючи притягти до судової відповідальності Володимира Щербицького і Валентину Шевченко. Відома боротьба членів УГС проти реакціонера, тодішнього першого секретаря Ленінського райкому партії Курапова. Можна вважати, що привселюдні виступи проти Курапова змусили його «піти на пенсію».

Якщо на початку своєї діяльності члени Львівської обласної організації УГС приймали участь у масових, організованих іншими організаціями — ТУМом, «Меморіялом», РУХом — заходах, то з кінця 1988 року Львівська організація УГС почала проводити масові заходи власними силами. 10 грудня 1988 р. повинен був відбутися мітинг, присвячений Міжнародному дню прав людини. Мітинг не був дозволений, але завдяки настирливості членів УГС все ж таки був проведений. Щоправда, тема його була змінена, у зв'язку із трагічними наслідками землетрусу у Вірменії.

Головна вага по проведенню масових заходів Львівською організацією УГС випадає на 1988 рік. Першим таким заходом, проведеним Спілкою у 1988 р., без допомоги інших організацій став мітинг-протест у зв'язку із 50-тиріччям підписання пакту Ріббентропа-Молотова. Мітинг відбувся на стадіоні «Дружба» і став єдиною акцією протесту з приводу ювілею злочинної змови керівників двох тоталітарних держав.

Львівська організація УГС стала ініціатором проведення винятково важливої акції протесту у зв'язку із 50-тиріччям окупації Західних областей України, що відбулася 17 вересня 1939 р. Скорботний ланцюг із свічками в руках, що 17 вересня кількома рядами протягнувся центральними вулицями Львова, справив велике враження на львів'ян і гостей міста, високим рівнем організованості, дисципліни, порядку.

Третім широковідомим заходом Спілки став мітинг, організований 10 грудня 1989 року на Вічевій площі, у зв'язку із Міжнародним днем прав людини. Не дивлячись на мороз, мітинг зібрав кілька тисяч людей, які схвально зустріли радикальні виступи членів УГС. На мітингу вперше було зібрано в касу УГС 7 тисяч крб.

Самостійне проведення масових заходів не означало, що Спілка відмовилась від співпраці з іншими організаціями. Така відмова була б поважною перешкодою у проведенні загальнореспубліканських акцій, які вимагали консолідації усіх сил. Ідея всенародного відзначення Акту Злуки 22 січня вимагала об'єднаних зусиль усіх культурологічних, просвітницьких і суспільно-політичних організацій України.

Коли на великій Раді РУХу в Києві Михайло Горинь запропонував ідею проведення всеукраїнського живого ланцюга Київ-Львів, то половина членів Великої Ради віднеслася до тої ідеї дуже холодно, з повним недовір'ям, чи такий захід вдасться. Навіть частина тих, що схвалювали цю ідею, пропонували організувати живий ланцюг через рік, бо, на їхню думку, у цьому році народ ще не готовий. Активна підтримка того заходу на Великій Раді членами УГС вирішила проблему: Рада прийняла ідею з умовою, що відповідальними за проведення живого ланцюга будуть ті, хто найбільше настоював на її реалізації — Михайло Горинь на Східній Україні і Богдан Горинь на Західній Україні. Головою заочно був обраний Дмитро Павличко.

На обласній Раді ТУМу у Львові вдалося переконати членів Ради у необхідності взяти активну участь у цьому святі. Газета «Просвіта» помістила з цього приводу просторне інтерв'ю.

Заходи по підготовці всеукраїнського свята кілька разів обговорювались на обласній Раді УТС. Була виготовлена карта маршруту живого ланцюга, розподілено кілометраж між осередками. Частина членів Львівської філії УТС поїхала на допомогу у Житомирську і Київську області. Завдання львівських організацій полягало в тому, щоб забезпечити трасу Львів-Тернопіль. Це було подивугідне видовище на найвищому рівні організованості. З великою відповідальністю до організації живого ланцюга віднеслись: Новороздольська організація УТС, яка разом із РУХом виїхала автобусом аж у Житомир, Ходорівська УТС разом із РУХом зайняли відтинок шляху біля Тернополя. Не менш активну участь взяли інші організації, без яких не можливе було б успішне проведення воістину історичного акту, який сколихнув усю Україну, закликав до пробудження національної свідомості, відповідальності за її майбутнє. Дізнавшись про проведення живого ланцюга, українська діаспора організувала свої живі ланцюги власними силами біля советських представництв у різних країнах, маніфестуючи консолідацію у боротьбі українського народу за національне відродження і незалежність. Живий ланцюг став живою сторінкою нашої історії, заманіфестував перед світом, що Україна пробудилась і готова боротись за незалежне державне життя. Консолідація сил різних організацій при проведенні загальнонародних заходів мусить бути врахована надалі при діяльності обласної організації УРП.

9. Інформаційно-видавнича діяльність

Нормальне функціонування політичної організації немислиме без інформаційно-видавничої діяльності.

Найвагомішим і найавторитетнішим виданням УТС був «Український вісник», який у кінці 1987 року випуском 7 числа відновив своє існування як незалежне видання, а в наступних числах заявив про себе спочатку як орган Української Гельсінської Групи, а під кінець 1988 року — як орган УТС.

Перші випуски «Українського вісника» передруковувались, перефотографувались, були однією із тем розмови серед найрізноманітніших кіл громадськості. Хоча «Український вісник» був загальноукраїнським виданням, але те, що він видавався і поширювався у Львові, сприяло зміцненню і розширенню Львівської організації. Із «Українським вісником» (головний редактор Вячеслав Чорновіл) співпрацювало ряд членів Львівської організації УТС.

В інформуванні громадськості про найважливіші події Львівщини, а з часом і всієї України неоціненну роль відіграв «Інформатор», який почав виходити з ініціативи Володимира Яворського, при активній підтримці Львівської обласної Ради УТС, члени якої постійно подавали матеріяли для «Інформатора» під час щотижневих засідань Ради, що часто починалась із звіту керівників осередків про важливі події в районах Львівської

області. На основі інформаційних матеріалів із засідань обласної Ради і появились перші «Інформатори», призначені головно для членів Ради. Широке зацікавлення «Інформатором» було причиною того, що його обсяг і зміст почав розширюватись за рахунок повідомлень, які надходили з інших областей. На одній із ВКР було вирішено перетворити «Інформатор» з обласного в загальнореспубліканське видання. Були залучені нові люди, що підпорядковувались безпосередньо голові пресової служби УГС Вячеславу Чорноволу, якому завдячуємо введення в обіг експрес-випусків «УВ» і листків прес-служби, що висвітлювали важливі події, зокрема порушення прав людини в Україні.

Вже на початку діяльності Львівської обласної філії УГС виникла ідея про необхідність видання інформаційного бюлетеня. У зв'язку із арештом Івана Макара весь матеріал, пов'язаний із його справою, ввійшов у спецвипуск «Інформаційного бюлетеня». Через деякий час нагромаджений матеріал по цій справі ввійшов у «Інформаційний бюлетень 2».

Починаючи із січня 1989 року, вирішено було інформаційний бюлетень як орган Львівської обласної Ради УГС видавати щомісячно під назвою «Львівські новини». Активну участь у підготовці випусків «Львівських новин» взяли Олег Павлишин, Богдан Матіяшик, Галина і Мирослав Левицькі, Ігор Деркач, Василь Балита, Володимир Яворський (відповідальний за випуск Богдан Горинь).

Відсутність технічних можливостей зводила до мінімуму тираж, була причиною, що «Інформаційний бюлетень ЛН» не набув широкої популярності, і все ж він також частково відіграв свою роль, зафіксувавши етапи зростання Львівської обласної організації.

Після «виокремлення» пресової служби УГС в УНВІС, виникла необхідність перетворити інформаційний бюлетень на тижневик — експрес-хроніку «Львівські новини». Нове видання повинно було заповнити прогалини, які виникли у зв'язку із підпорядкуванням «Інформатора» УНВІСу. «Львівські новини» стали єдиним виданням, яке щотижнево інформувало про події Львівщини і частково інших регіонів України. Випуски «Львівських новин», як і його попередника «Інформатора», передруковувались (повністю або частково) деякими газетами, що виходять українською мовою за кордоном — «Новий Шлях» (Канада), «Шлях Перемоги» і «Християнський Голос» (Мюнхен).

Зовсім недавно, як орган Львівської організації УРП почав виходити часопис «Мета» (вийшло два випуски). В редколегію ввійшли: Сергій Жишко, Мирослав Грейдель, Богдан Матіяшик, Олег Павлишин (відповідальний за випуск Володимир Яворський).

Не пофортунило Львівській обласній філії із газетою, видання якої покищо залишається найважливішою проблемою Львівської організації УРП.

10. УГС у період виборів

Під час виборів народних депутатів ССРСР чинний антидемократичний Закон про вибори не дав можливості бути зареєстрованими представникам неформальних організацій. В цій ситуації УГС виступила із заявою-

закликом бойкотувати вибори, протестуючи таким чином проти антидемократичного закону і вимагаючи його зміни. Оглядаючись назад, мусимо визнати, що це рішення було правильним і дало свої позитивні результати. У Львові проголосувало 40% виборців, отже, бойкот у Львові цілком був виправданим. Складнішою виявилась ситуація у районах, де партапарат мав можливості залякати виборців і заставити їх взяти участь у голосуванні. Те, що антидемократичний закон про вибори був змінений, в якійсь мірі заслуга УГС.

Цілком іншою була тактика УГС під час виборів Верховної Ради УССР і місцевих Рад. Новий Закон про вибори давав можливість бути висунутим і зареєстрованим практично кожному, хто вирішив балотуватись до різних рівнів Рад. На ВКР було ухвалено взяти якнайактивнішу участь у виборах. Львівська обласна Рада УГС заохочувала кожного члена УГС брати у виборах найактивнішу участь. Зусилля не були марними. Біля 100 членів Львівської філії стали депутатами сільських, районних, міських, обласної і Верховної Ради УССР.

Виборчу кампанію УГС провела під гаслом «Ради без партапарату». Ця лінія була послідовно витримана. Деяко інші настрої були в обласній Раді РУХу. На одному із засідань Президії РУХу обговорювалось питання про підтримку («в інтересах справи») першого секретаря Львівського обкому КПУ Якова Погребняка. Не дивлячись на те, що ряд авторитетів були за таку підтримку, довелося виступити проти, мотивуючи свою позицію тим, що в усіх бідах народу винна компартія, зокрема її ядро, партапарат КПСС і його маріонетка — партапарат КПУ. Підтримати першого секретаря обкому партії означало б відмовитись від основного гасла передвиборної боротьби. Якщо в кінцевому результаті рішення про підтримку Погребняка було відхилене, то чимало тут зіграла позиція УГС.

Проте і сьогодні можна почути дискусії, чи правильним було таке рішення по відношенню до ліберала Погребняка. Вважаю, що підтримка Погребняка призвела б до непередбачених деформацій у демократичному русі. Альянс із ліберальним партапаратником КПУ унеможливив би критику очолюваного ним обласного комітету партії. Реалізація такого варіанту розмила б границі між протилежними сторонами. У випадку підтримки Погребняка втратилася б альтернативність, притупилося б розуміння, що КПСС відстоює примарні гасла комунізму, інтернаціоналізму, єдності імперії, а отже, має антиукраїнську сутність.

На місце звільненого Погребняка був призначений Секретарюк. З першого дня він почав боротись із демократичними Радами і, несподівано для себе, став антирадянщиком. На цьому його боротьба закінчилась. Тепер Секретарюк закликає до співпраці із Радами, привселюдно заявляючи, що комуністи у Радах в меншості, отже, в опозиції.

Позиція ліберала Погребняка не дала можливості для протиставлення. Погребняк виявився на голову вище від усього апарату КПУ, бо нема нічого більш небезпечнішого, як невиразність політичної позиції. Завдяки тому, що Погребняка було знято, що на його місце прийшов консерватор і ортодокс Секретарюк, маємо можливість вступити у відверту політичну боротьбу. Для цього є чимало підстав. Секретарюк заявив, що він за вільну Україну, але в складі Советського Союзу. Ми заявляємо, що ми

за самостійну соборну Україну, яка позбудеться колоніальної, імперської залежності. Секретарюк за оновлену, підмальовану, відреставровану імперію. Ми за розпад імперії на незалежні державні утворення. Секретарюк погрожує, що буде всякими способами компрометувати своїх противників, а ми відкрито йому заявляємо, що нам нема потреби його компрометувати, оскільки його запевнення про вірність імперії і КПСС так його скомпрометувало, що цього вистачить на все його секретарювання.

Закінчуючи доповідь, хочу зробити такий висновок: зважаючи на гіркий досвід нашої історії у XX столітті, Визвольні Змагання 1917-20 років, розстріляне відродження у кінці 20-их на початку 30-их років, відчайдушну боротьбу за збереження національної гідності протягом десятирічного руху опору 1941-51 років, короткий період національно-культурного піднесення 60-их років, мусимо усвідомлювати, що сьогодні Україна ввійшла у фазу вирішального для нашої історії етапу боротьби, реальному шансу побудувати Українську Самостійну Соборну Державу і український народ не повинен втратити цього шансу.

Із дня, коли ми стали політичною партією, кожен член УРП свідомий своїй місії віддати свої сили, знання, енергію, набутий досвід для справи, від якої залежить бути чи не бути українському народові, залишитись йому рабом чи стати вільним народом. Ми вибрали шлях ненасильницької мирної боротьби за свободу України. Із того шляху ми не повернемо. Перед нашим поглядом завжди стоятимуть слова із програми: «Цілі наші шляхетні й відкриті, засоби наші чесні й мирні. Ми переможемо!»

Слава Україні!

ЧИТАЙТЕ, ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
І РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ
«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ»

Володимир БОЛЮБАШ

ЗА ДЕКОЛОНІЗАЦІЮ СОВЕТСЬКОГО СОЮЗУ

Вступ

Нещодавно громадсько-політична організація The Heritage Foundation у Вашингтоні опублікувала політичний трактат, в якому висловлюються рекомендації Адміністрації, Конгресові та Сенатові, якою повинна бути американська політика щодо Советського Союзу в час драматичного розпаду російсько-советської імперії.

The Heritage Foundation — це серйозна інституція, що емпірично й теоретично займається вивченням геополітично неспокійних районів у світі, висилаючи туди своїх спеціалістів, дослідників і журналістів.

Глибоко і всесторонньо вивчивши поставлене завдання, ця інституція опрацює трактат, в якому подає аналізу проблем та висуває свої рекомендації для державних міністерств США. Треба ще додати, що ця інституція затрудило значне число академіків і політиків.

Навесні 1990 року дослідники «ГФ» побували в республіках європейської частини Советського Союзу, в тому числі і в Україні, та відбули ряд розмов з визначними представниками України, щоб з першої руки дізнатися про політичні прагнення українського народу та силу національного руху в Україні.

Автори трактату говорять про штучність, насильницькість та колоніальність «федеративної» імперії, всеохопну її кризу та невідмінний її розпад на незалежні держави за національним принципом. Тут говорить про те, що протягом десятиріч і століть Москва застосовувала масові репресії для знищення національної суб'єктивності неросійських народів, але що це зусилля виявилось даремним і що сили національного становлення трясуть тепер російською імперією.

Дослідники згаданої інституції також ретельно опрацювали питання національних рухів в Білорусії, Молдавії, Грузії та Вірменії. На основі тієї революційної дійсності, що розвивається в усіх цих республіках, США і його союзники повинні сприяти і мирній деколонізації Советського Союзу, і національним рухам, якщо вони заступатимуть принципи демократії і гарантування людських прав усіх національних меншостей, що проживають на територіях республік.

Постійне вживання терміну «націоналізм» та похідних від нього окреслень відповідає термінологічній номенклатурі західної науки. Цим поняттям окреслюються форми і зміст боротьби підкорених Московою народів і їхне протистояння московському імперіялізмові та колоніялізмові.

Щоб передати зміст трактату якнайближче до оригіналу, користуємося нормативом прямої мови.

Зміст трактату, скорочено

«В той час, коли східноєвропейські комуністичні уряди зникали в революції 1989 року, советську контролю над цим тереном теж змито. Більшість з цих країн установили демократичну форму керівництва і прямують до ринкової економіки та близьких відносин із Заходом. Покладаючись на ці драматичні прориви, США та його європейські союзники намагаються укріпити здобутки Заходу та зберегти стабільність в Європі. Проте на куди більшу масштабність заповідають зрушення в самому Советському Союзі, які здійснюються цими самими процесами, що перетворили Східню Європу. Для забезпечення того, щоб ці зміни відбувалися на мирній основі, США і Захід повинні надати цим процесам необхідну пріоритетність.

Советський Союз насичений незліченною кількістю проблем. Не тільки влада існуючої політичної системи швидко ржавіє, але економіка цієї системи вже почала розпадатися. З усіх викликів, одначе, що їх зустрічає советське керівництво, найзагрозливішим є прагнення неросійських народів до незалежності. Ці домагання загрожують не лише перетворенню Советського Союзу, але можуть припинити і саме його існування.

Корінь проблеми. Часто-густо на Заході національне питання в Советському Союзі не має правильного розуміння, бо його тут не найменують властивим термінологічним окресленням. Це не є в основному проблема зудару національних груп, хоч можливість для такого конфлікту існує, наприклад, між християнами-вірменами і мусулманами-азербайджанцями. І це не є бажання перш усього на більшу автономію у надцентралізованій державі. Це проблема деколонізації неросійських народів, що прагнуть до незалежності від росіянами домінованого Советського Союзу.

Советський Союз не є нацією, але імперією, що маскується як нація. І як усі європейські імперії нашого століття, сили деколонізації нарешті охопили його. Цей процес найсильніше випуклився в прибалтійських республіках: Естонії, Латвії і Литві, що вже встановили демократично вибрані уряди і стали на шлях незалежності. Все ж таки, незважаючи на їхню випуклість у західній пресі, Прибалтика є лише вершечком льодовика. Те саме прагнення до свободи палає в усіх інших неросійських республіках в європейській частині Советського Союзу: Вірменії, Білорусії, Грузії, Молдавії і в Україні. Бажання свободи швидко набуває потужності в кожній із них.

Важливі наслідки. Наслідки та імплікації деколонізації СССР для США і Заходу важливі. Успішний і мирний вихід неросійських європейських народів зі складу СССР може призвести до постання ряду демократичних держав, розпросторюючись з Естонії на півночі до Вірменії на півдні. Усі вони жадібні прийняти ринкову економіку та співучацати у справах Європи і світу. Аналогічні домагання більшої свободи також позначаються в мусульманських республіках Центральної Азії та Азербайджану.

Більше того, загроза зі сторони советської мілітарної потуги, що єдина загрожує Європейській безпеці, набагато зменшилася б, а то й зовсім

зникла б з постанням незалежних республік. Разом взявши, неросійські республіки європейської частини ССРСР становлять одну третю советської населення і мають більше третини індустрії. Рівнож важливе, що їхня незалежність відштовхне границі Росії на сотні кілометрів від Європи до лінії, якими вони були на початку XVIII ст., до завоювань Петра Велико-го.

В советській деколонізації, одначе, приховуються великі небезпеки, особливо, якщо вона набере форм насильства. Не тільки може постати великомаштабна втрата життя, якщо советські власті вирішать силою придушити незалежні національні рухи, але будь-яка боротьба може створити нестабільність і непередбачені протидії зі сторони советських військ, що нараховують 4.5 мільйона мужви та є найчисельнішими у світі. Найбільше тривожним з усього того є перспектива втрати центральної контролю над великим арсеналом ядерних електростанцій.

Західні побоювання. Події в Советському Союзі розвиваються швидше, ніж більшість західних політиків собі це уявляли, і Захід ризикує відіграти маргінальну ролю стосовно подій в ССРСР. Багато західних політиків воліли б стояти з переляку скраю, нічого не робити, щоб не спровокувати неспокій. Вони також помилково вірять, що Захід не має зовсім або дуже мало впливу на хід подій в Советському Союзі.

Але советська деколонізація рухається вперед, незалежно від західньої настанови. США і Захід як цілість мають у цьому суттєві інтереси і повинні використати свої значні впливи, щоб наштовхнути цей процес на мирний і переговірний шлях. Пасивність Заходу виставляє його інтереси на приреченість. Гірше того, ця інертність може сама внести елемент нестабільности, якої Захід намагається уникнути, переконуючи советських консерваторів, що застосування сили для придушення національних рухів позначиться західньою байдужістю.

Щоб зформулювати політику советської деколонізації на розсудливій і міцній основі, її треба базувати на системі здорових принципів.

Принцип 1: США сильно підтримують мирне розв'язання проблем советської деколонізації і не будуть допомагати ані підтримувати застосування сили в ССРСР будь-якою фракцією, хоч вони співчутливо розуміють потреби самооборони.

Принцип 2: США заохочують Москву до переговорів з демократично вибраними депутатами республік, щоб зазначити майбутні відносини тих держав із Советським Союзом і поважати прагнення народів, виявлені у вільних і справедливих виборах.

Принцип 3: Підтримка США будь-якої націоналістичної організації в ССРСР зумовлена додержанням нею демократичних вартостей і пошани прав національних і релігійних меншостей.

Принцип 4: США підтримують усунення політичних і економічних перешкод між народами Європи, включаючи росіян, і будуть співробітничати зі своїми європейськими союзниками для досягнення цієї мети.

Принцип 5: США не шукають ані односторонньої користи в питанні советської деколонізації, ані не мають наміру експлуатувати її для загрози безпеці Советського Союзу.

Принцип 6: США відповідно винагородять Москву, якщо вона дозволить, щоб процес деколонізації проходив мирно.

Переводячи ці питання в політику, адміністрація Буша повинна:

● Перестерегти Москву проти вживання сили супроти націоналістичних рухів. Советські твердолобники можуть спокуситися до застосування насильства з ціллю придушення націоналістичних викликів. США мусять ясно висловитись, що такий курс неодмінно призведе до погіршення американсько-советських відносин.

● Включити ті європейські республіки Советського Союзу, уряди яких демократично прийшли до влади, до банку американської східноєвропейської допомоги. Звільнившись з тенет советської власті, європейські республіки Советського Союзу стоять перед обличчям економічних, соціальних та екологічних проблем. Американська допомога, особливо у формі технічної експертизи, допоможе цим республкам подолати кожну з цих проблем і прискорити основну ідею — створення ринкової економіки.

● Звернутися до Конгресу про обмін парламентаріями з демократично вибраними урядами. Конгрес може запропонувати важливу символічну підтримку, а також потрібну технічну-експертну допомогу щодо парламентарної демократії, обмінюючись парламентарними групами демократично вибраних урядів.

● Встановити відносини з кожною з європейських республік Советського Союзу. Стаття 80 Советської конституції дає кожній советській республіці право на встановлення відносин з чужоземними країнами та міжнародними організаціями. США повинні встановити безпосередні відносини з кожною республікою, навіть коли та республіка не прямує до незалежності. Це, однак, не означає, що США офіційно визнає незалежність цих республік.

● Робити тиск на те, щоб поставити питання советської деколонізації на порядок дня на прийдешній Конференції про безпеку і співробітництво в Європі. Ця Конференція, включаючи європейські країни, США і Канаду, почне свою роботу цього листопада, щоб обговорити далекоглядні економічні і політичні зміни та питання всеєвропейської безпеки. Порядок денний повинен включати багато проблем, що стосуються советської деколонізації, і європейські республіки Советського Союзу повинні бути запрошені до участі на цю конференцію.

● Заохочувати європейських союзників США, щоб вони вживали свій вплив і робили тиск на Москву з метою мирного трансформування імперії та включення нових республік в європейський процес інтеграції. Громадяни кожної з цих республік вважають себе за європейців і жадібно прагнуть установити тісні зв'язки з Європою».

Імперська криза

«Хоч Советський Союз формально є добровільною федерацією 15 суверенних республік, фактично він є останньою європейською колоніальною імперією. Він є нащадком російської імперії, сумішшю завойованих народів на проміжку декількох сторіч військового експансіонізму.

Багатонаціональний репресивний характер російської імперії найкраще

визначив сам В. Ленін, основник советської держави, назвавши її «тюрмою народів». Ця характеристика найвідповідніше змальовує сьгоднішню сутність Советського Союзу. Але, незважаючи на те, що протягом десятиріч Москва жорстоко придушувала народи та виявляла енергійні зусилля, щоб їхню національну окремішність знищити, советська імперія зазнає глибинного потрясення силами національного становлення. Цей процес деколонізації не є унікальним для Советського Союзу; такої долі зазнали всі європейські імперії, включаючи такі, як Бельгія, Британія, Франція, Голландія, Португалія. Советський випадок ризниться лише тим, що він так довго затримувався.

Короткочасна свобода. Далеко від нового розвитку — це вже другий раз, що російській імперії загрожує деколонізація. З упадком центральної влади після большевицького перевороту 1917 року і громадянської війни кожна з більших національностей швидко відколослася від імперії. Естонія, Фінляндія, Грузія, Латвія, Литва, Польща, Україна, а також мусульманська Центральна Азія та інші регіони проголосили свою незалежність у першій половині 1918 року. Хоч Фінляндія і Польща успішно захистили свою свободу, інші згодом стали жертвою завоювання Червоною Армією: Україна — 1919 р., Грузія — 1921 р., Центральна Азія — 1922 р. Фактично, найбільшим «досягненням» большевиків була перебудова російської імперії під новою назвою СРСР.

Большевицька імперія все таки розпадається. Хоч увагу Заходу зосереджено на рух прибалтійських держав до незалежності, особливо в Литві, ці республіки становлять передову грань куди ширшого феномену, що охоплює всі неросійські нації в європейській частині Європи.

В кожній з цих республік М. Горбачов зменшив політичну контролю над суспільством, і в поєднанні з найзагальнішим невдоволенням з советських властей постав швидкий зріст націоналістичних почувань та організацій з тенденціями до незалежності. В низці республік, таких як прибалтійські держави і Молдавія, демократичні сили контролюють уряди і вже почали робити заходи, щоб відокремитися від Москви; в інших, як Україна, комуністична партія задержала керму, але зазнає щораз більше викликів з боку націоналістичних сил».

Україна

«Швидкий зріст за останній рік самостійницьких сил в Україні вважається за найважливіший розвиток у Советському Союзі. З населенням у вищ 50 мільйонів, Україна є другою після Росії найбагатшою республікою. Її сільськогосподарська та індустріальна продукція становлять одну-третю і одну-п'яту советської валової продукції. Втрата цієї республіки була б серйозним ударом для советських властей. Незалежна Україна не тільки створила б величезний буфер між Росією і рештою Європи, але вона сама може стати конкуруючою потугою.

Примусова русифікація. З уваги на її економічну і стратегічну важливість, Москва завжди тримала Україну під затисненою контролею. Від часу приєднання України Катериною II до складу російської імперії наприкінці XVIII ст., російські і советські лідери ставилися до українського

націоналізму з великою ворожістю. Вони намагалися придушити окремішність і автентичність українського народу, нав'язуючи йому російську мову в торгівлі й освіті.

Україна проголосила незалежність 22 січня 1918 року. Вона, однак, була короткотривалою. Під кінець 1919 року Червона армія зайняла Україну, і Москва нав'язала їй свій режим.

Україна чинила советським властям сильний опір. Українські повстанські групи — насамперед Українська Повстанська Армія, що постала 1942 року для боротьби з нацистським окупантом, чинила советському режимові після Другої світової війни затяжний збройний опір. За деякими оцінками, советська армія зазнала понад сто тисяч убитими. Хоч збройний опір в 1948 році був придушений, боротьба на меншу скалку продовжувалася у 50-ті роки.

Сьогодні є ряд націоналістичних організацій, що борються за незалежність України. Найважливіша з них — це Народний Рух за перебудову України, що краще відомий як Рух. Оснований 8-9 вересня 1989 року як сукупність екологічних і культурних груп, наприклад, Спілки письменників України, Рух швидко перетворився в політичну силу, що ставить собі за ціль незалежність України. Серед політичних організацій в системі Руху слід згадати Українську Республіканську Партію, раніше — Українська Гельсінська Спілка, яку очолює Левко Лук'яненко, довголітній дисидент і борець за людські права.

Вражаюча перемога. Демократичний Блок — альянс демократичних організацій в Русі, до якого входить Українська Гельсінська Спілка, здобув на виборах 4 березня 1990 року 27% місць у Верховній Раді України, або парламенті. Ця перемога особливо вражаюча, оскільки Демблок мав змогу найменувати своїх кандидатів у депутати лише в 40% виборчих округ, і оскільки комуністична партія поборувала демократичних кандидатів залякуванням та іншими формами терору. Незважаючи на те, що найбільша сила Руху зосереджена в сильно націоналістичній Західній Україні, де він легко здобув 4 березня виборчу перемогу й контролю Міськради Львова, він також осягнув контроль в Міськраді столичного Києва, де націоналістичні організації є менш активними. Успіх Руху в цих виборах дав йому наштотх прийняти 6 березня постанову про те, що його ціллю є створення незалежної демократичної України.

Стратегією Руху є здійснити ідею незалежності через такі існуючі організації, як Верховна Рада України, хоч інші організації вважають, що такий підхід малоєфективний. До таких груп належить Українська Національна Партія, яку очолює Григорій Приходько, кол. полковник советської армії. Приходько сказав речникам The Heritage Foundation, які відвідали Україну в травні ц.р., що боротьба за незалежність України вимагає контролю над власними Збройними Силами. Інші групи, включаючи ті, що ідейно пов'язані з УПА, обстоюють створення незалежних Збройних Сил для усунення советів силою.

Швидке зростання національних почувань й організацій змусили твердолобу українську комуністичну партію зайняти більш пронаціоналістичну позицію, щоб рятувати свій зникаючий авторитет. Наприклад, 3 квітня ц.р. ЦК КПУ закликав до встановлення суверенітету України, але в

складі ССРСР. Законодавство в цій справі вже впроваджується Верховною Радою, в якій домінують комуністи. Контрольований комуністами український уряд знехтував 24 червня Москву, критикуючи советський уряд за його економічну реформу та заявляючи, що Україна відмовляється її прийняти. Знову ж 25 червня Володимир Івашко, голова ВРУ, заявив, що українці повинні відбувати військову службу на території України.

Державна паціфікація. В той час, коли комуністи приймають значну частину плятформи від націоналістів, водночас комуністичні власті продовжують проти них боротьбу. У цій кампанії гальмування відродження КПУ та уряд засудили 17 квітня зростаючий в Україні націоналізм, особливо його заклик до незалежності. Лідери Руху теж виявили 29 квітня, що компартія і уряд почали кампанію проти Руху, звільняючи з праці його людей і обмежуючи владу тих місцевих Рад, які є під впливом Руху.

Незважаючи на ці заходи, незалежні організації продовжують набирати сили. Балянс сил на форумі Верховної Ради продовжує мінятися в користь націоналістів з позначками того, що комуністичний блок переживає серйозну подільність. 12 депутатів з Демократичної плятформи КПУ повідомили 18 червня про своє рішення співпрацювати з націоналістичною опозицією.

Члени керівництва і голова Великої Ради Руху Михайло Горинь сказали репрезентантам The Heritage Foundation, що незалежність України правдоподібно звершуватиметься у співробітництві з іншими націоналістичними рухами в Советському Союзі, особливо тими, що діють в російській республіці. Він додав, що постання незалежної України можна сподіватися на проміжку двох років, під час яких демократичні сили здобудуть владу порядком нових виборів. Горинь також сказав, що остаточно влада Кремля обмежиться тільки до його комплексу, порівнюючи цю ситуацію до Ватиканського міста в Італії.

Советська розв'язка: новий союзний договір

В обличчі зростаючої націоналістичної революції советський режим запропонував на місце високоцентралістичних відомств новий Союзний Договір, в якому різні республіки матимуть прибільшену автономію. За цим проектом, автономія включатиме контролю над більшістю внутрішніх справ, — таких, як освіта і економіка. За Москвою будуть залишені сектори зовнішньої політики та оборони країни.

Плян Горбачова та йому подібні пляни правдоподібно не розв'яжуть проблеми советської деколонізації. Советський Союз в теорії вже є добровільною федерацією, в якій республіки посідають широку скалю прав, хоч Москва ніколи не дозволяла їм ними користуватися. Отож, немає підстави вірити, що нову конституцію з новими правами советські власті будуть шанувати.

Більше того, майже ніхто з чиновників та організацій, що займаються опрацюванням «Союзного Договору», включно з Горбачовим, советським

парляментом та їхніми республіканськими відповідниками, не були демократично вибраними. Таким чином, їм бракує законности.

Єдино прийнята розв'язка. Важливо, що немає підстав вірити, що обмежена автономія для будь-якої республіки краща від цілковитої незалежності. Справді, націоналістичні лідери прибалтійських держав, України, Грузії та інших сказали працівникам-дослідникам The Heritage Foundation, що жодний варіант, який не наближений до незалежності, — не буде прийнятий. Іван Драч, голова Руху, привселюдно зложив 6 березня заяву, що Рух «стоятиме за незалежність України, за політичну і соціальну суверенність. І на теперішньому етапі єдиний шлях, що веде до цього, — це вихід зі складу Советського Союзу».

Навіть ті, хто висловлює бажання вдержувати певні зв'язки з Советським Союзом, уявляють собі ці відносини як невідмінні від незалежності. І. Хадірке, голова Молдавського Народнього Фронту, наприклад, сказав, що він підтримує пропозицію Горбачова, але за умови, що це буде «союз незалежних держав», не федерація чи конфедерація.

Отже, советський режим буде мусіти або нав'язати новий договір силою, або коляборацією невибраних в республіках комуністичних службовців, або він дасть народам свободу самим рішати свою долю, і в цьому разі з усією правдоподібністю вони виберуть незалежність, як це вони зробили 1918 року. Перший варіант лише загострить ситуацію; другий — означає кінець Советського Союзу.

Кінець Советського Союзу, однак, не означає, що це буде кінець відносинам між колишніми республіками. Націоналістичні лідери в Естонії, Латвії, Литві і Україні запевняли дослідників із The Heritage Foundation, що вони надаватимуть велике значення добрим відносинам з сусідами і Москвою, але лише як незалежні держави. Однак для них більше значення має встановлення тісних зв'язків з Європою, якої, як вони вважають, вони є інтегральною частиною. Советський зв'язок є для них непотрібним і коштовним обтяженням. Спільне планування на посветський період уже почалося в цих республіках. Коли представники народніх фронтів Вірменії, Азербайджану, Білорусії, Естонії, Грузії, Латвії, Литви, України та Узбекистану відбули 5-6 травня зустріч, вони утворили «Союз демократичних сил» з ціллю «гарантувати мирне відокремлення республік від ССРСР, переговорюючи з советським урядом та встановлюючи «структури для сприяння після упадку імперії взаємному співробітництву між республіками».

Висновки

Советський Союз є останньою європейською колоніальною імперією. До нашого часу вона зуміла уникнути долі британської, французької, португальської та інших імперій завдяки її репресивному характерові та велетенській військовій потужності. Але все це наближається до кінця. Довгопридушувані націоналістичні сили європейських республік ССРСР швидко набувають сили і швидко прямують до незалежності. Цей процес імовірно вже не можна загальмувати. Масивне застосування советської військової сили може тимчасово зупинити цей процес, але великим кош-

том людських життів і ризиком для міжнародної стабільності. Реалістично ставиться питання: чи похід республік до незалежності проходитиме мирно, чи насильницьки.

Нові демократії. Для Заходу деколонізація СРСР захоче в собі великі можливості і великий ризик. Успішна деколонізація означає появу нових демократій, що тягнуться від Естонії на півночі до Вірменії на півдні, включаючи, можливо, навіть демократію Росії. Всі вони палко бажають приєднатися до міжнародної економіки та зайняти відповідне місце в Європі і світі. Це теж означає значне зменшення і можливе усунення советської загрози для Європи.

Безуспішна деколонізація з масивним застосуванням советської військової сили правдоподібно створить тривалий конфлікт і нестабільність, що загрожуватимуть американським і європейським інтересам в цілому. Такий сценарій створює перспективу, що Советський Союз втратить контроль над собою і своїм ядерним арсеналом.

Високе ризикування. Америка має суттєвий інтерес, щоб советська деколонізація проходила мирним порядком. Це в цілому стосується Заходу. Щоб допомогти спрямувати цей процес на бажані рейки, Адміністрація Буша повинна перестерегти Москву проти застосування сили супроти націоналістичних рухів. Адміністрація повинна включити ті республіки, що вибрали демократичні уряди, до американської програми допомоги Східній Європі та домогтись, щоб Конгрес заініціював обмін з делегаціями парламентаріїв, що їх демократично вибрали до палат законодавства. Вашингтон повинен встановити відносини з тими советськими республіками, що цього вимагають, робити тиск, щоб включити ці республіки для обговорення советської деколонізації на форумі КБСЕ та заохочувати американських союзників, щоб вони впливали на Москву не вживати насильства в процесі деколонізації Советського Союзу.

Східноєвропейські революції за 1989 рік драматично змінили ситуацію на користь Європи. Раптове перелькування советської потуги на Схід створило почуття, що советська загроза минула. Проте дійсна небезпека постає щойно тепер, бо події у Східній Європі були лише прелюдією до значливіших і небезпечніших революцій, що розпалюються в Советському Союзі. Ризик зависокий, щоб Захід стояв осторонь з надією, що все звершиться якнайкраще, як це сталося у Східній Європі, бо немає гарантій, що події розвиватимуться так корисно. Перемога демократії і вільна підприємливість будуть закріплені тоді, коли народи Советського Союзу будуть вільні».

Від Редакції «ВШ»

Редакція «Визвольного Шляху» щиро вдячна п. д-рові Володимирові Болюбашеві за перепрацювання на українську мову того важливого документу названої американської установи, в якому дуже багато правильних окреслень щодо загального положення в СРСР і в усіх тих національних республіках, про які є мова в документі.

Дотичний документ датований 12-им липня 1990 року і, як нам відомо,

запропонований найважливішим державним інституціям США. Віримо, що він матиме певний вплив на дальший процес формування нової політики США на Сході Європи — на формування такої *нової політики*, яка враховуватиме в максимальних розмірах національно-державницькі стремління усіх досі поневолених Москвою народів на цілому просторі теперішнього ССРСР. Бо якраз у такій новій політиці та поставі США і всього свободолюбного західнього бльоку спочиває запорука того, що ця остання у світі імперія, якою ще є Росія під назвою ССРСР, зможе відійти до історії без кровопролиття та інших катаклізмів, про які є мова в предложеному в скороченій формі документі The Heritage Foundation. Це тим-більше тепер, коли вже відомі нам проекти «нового» всесоюзного договору не заповідають ані навіть на крихітку будь-яких ширших автономних прав для т. зв. союзних республік та республік автономних. Бо хто в ССРСР контролює армію та всі органи «державної безпеки», включно з пограничними військами, військами залізничними, митними органами, важку індустрію, шляхи сполучення (наземні, водні, повітряні, радієві, телеграфічні тощо), емісійний банк, торгівлю, зовнішню та внутрішню політику, той має у своїх руках і виключну владу. Стан на цьому полі під цю пору є вже значно гіршим, ніж це було донедавна, бо над усіми центральними законодавчими, судовими й виконавчими чинниками ССРСР зависло ще марево сливе необмежених повновластей президента ССРСР та його уряду, обраного не народом, а тільки ВР ССРСР, в якій переважає проросійський і прокомуністичний елемент.

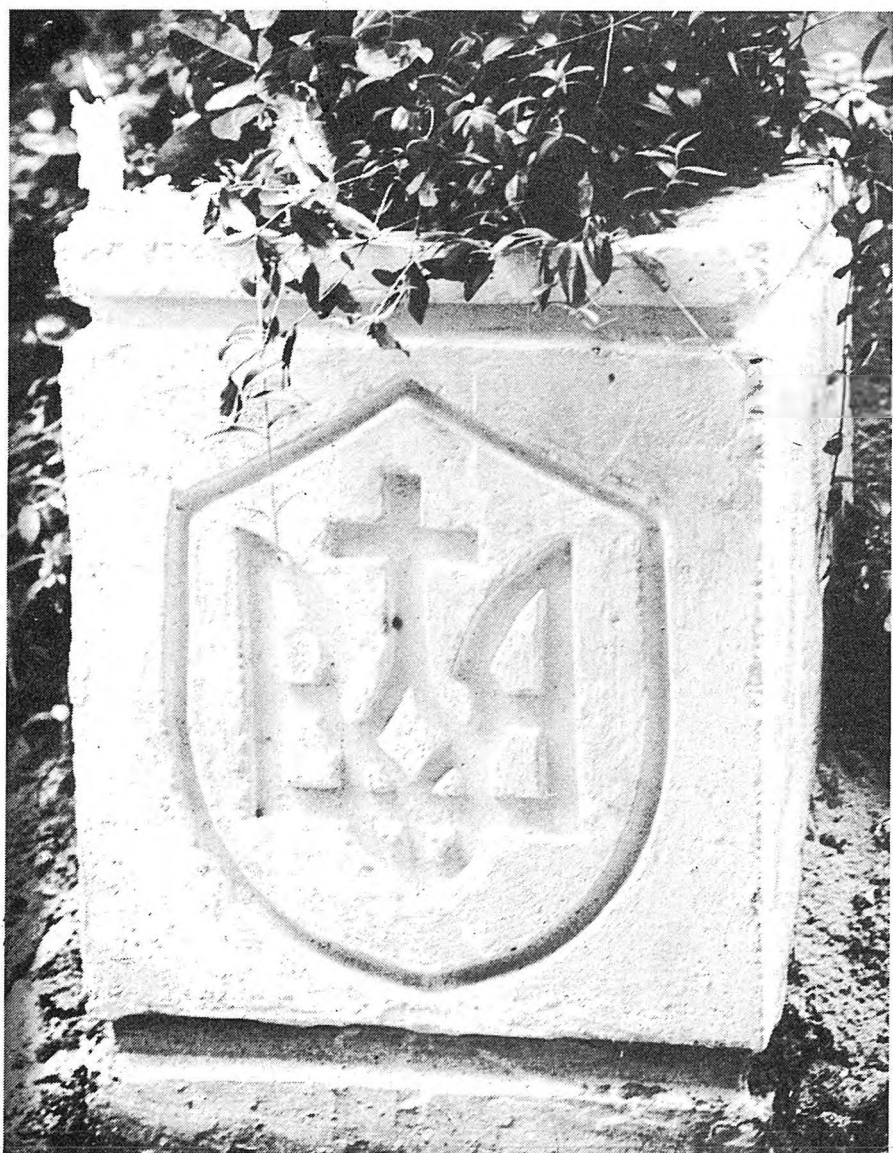
В політиці на міжнародному полі часто буває так, що під впливом певних положень урядові кола вільних держав є позаду потрібних і для них корисних перемін у різних регіонах земної кулі, що надто негативно відбивається головно на процесах національного ставання уярмлених націй. У ХХ столітті це відбилося надто трагічно сливе на всіх континентах, а найсильніше в Європі, Середньому і Далекому Сході, в Африці тощо. Щоб це більше не повторялося, США і Захід повинні піддержати самостійницько-державницькі стремління усіх народів Східньої Європи, щоб вони спромоглися стати вкінці суверенними співтворцями своєї долі та долі світу!

ФОТОЗНІМКИ МОЛИТОВНО-СВІТСЬКИХ ЗІБРАНЬ
НА КОЗАЦЬКИХ МОГИЛАХ В БЕРЕСТЕЧКУ

Фотосвітлини Анатолія Юхтовського

Замок Любарта. Вид на замкову площу, місце зібрань народу

Поезія

Ігор КАЛИНЕЦЬ

Із збірки «ТРИНАДЦЯТЬ АЛОГІЙ» (1975)

КОХАННЯ В СЕМИ БАРВАХ

(окремі за В. Кандінським)

*«Щоб співати колір чорний,
дала ось голос свій».*

С. Руданський

1. ЧОРНЕ

Йому ніяково стовбичити перед очима
воно ладне заpastися під землю
воно бгається в себе
хоче стиснутися в кінцеву цятку
в ніщо
воно зовсім замовкає
твое чорне слово
йому боляче
що вимовили його
я розумію їх
І тебе моя покаро
вам лишається усе інше з усім іншим
де грають живі барви
де навіть траур поспішаєш струснути з пам'яті
як зчорнілі пелюстки хризантем
чорне де довга нескінчена стіна
повз яку я йтиму
не знаходячи виходу
навіть після себе самого

2. ЖОВТЕ

обпалюєш мене ясним тілом
як сонях золотими язиками

як сонце облетілими пелюстками
у плюмінкому піску
дихання що притягує вуста
як берег хвилю
шепотом що виходить поза межі слів
незбагненою музикою
обпалюєш душею тіла
цей колір не вміщається в обрисах плоті
він сповиває тебе в теплий мерехт
він розбігається променями
на трави камінь на весь мій просвітлий день
а довгоніччю осяює сумний вірш
обпечений ще за часів щастя
коли навіть помре поезія
житиме жагуча сурма тіла
радісна і мінлива

3. ЗЕЛЕНЕ

дощі шепітливими вустами
цілують зелену землю
так я цілував твої зелені очі
коли ти поверталася з лісів
зарощена м'яким галасом
і голос твій плив по мені
як вітер по травах
тоді зі сторінок Зеленого Євангелія
виходив Зелений Лис
і розповідав ще одну
давню тайну існування
просту мов життя
на паркеті виростала папороть
стіну обплітав бородатий мох
баговиння встеляло ложе
І зелений місяць
молодим фавном
зазирає до недопитої шклянки вина

4. ЧЕРВОНЕ

я втомився кохана
пригадалися мені святкові фанфари
і коругви що лопотіли в м'язах
і звіряча ненавись у щелепах погляду
хто кого пропалив наскрізь
усім вогнем втисненим через вічко
 побільшуючого скельця
хто глибоку рану хотів присипати
то достиглим стогоном
то давнім рожевим зідханням
було пізно боже як було пізно
у духм'яні листи
перев'язані червоною ниткою
увійшло свердло вогню
І троянда
що перед тим осипалася і знову
 вставала з попелу
як вогнистий птах
пекла мені пальці
я покинув її на півдорозі
та ось тепер прислухаюсь до невсипущого світу
що стугонить червоним покликом
то серце
воно розносить тебе у найглухіші закутки
І через те я хочу вмерти разом із ним
я стомився кривавим сном

5. БЛАКИТНЕ

ти запрошення до простору
до безкінечної зорі
що зветься розлукою
з одного кінця блакиті
входиш як у чисту воду
спливають подробиці
блакитна чашка на золототканій серветці
блакитна миска із золотою мовчанкою на вустах

І жилка на шиї несла блакитну кров
а з другого кінця блакиті
прориваючи кордони об'ємів
кордони зацілованих спогадів
залишаються округлі сліди
як ланки розірваного ланцюга
як здивовані очі
повні блакитного згасання
це запрошення до простору
до безконечної розлуки
де мчатиму за іскрами слів
які колись так багато важили
майже все
а тепер вони блакитні мигавки
за якими наша любов плаче
золотими незабудками

6. СИНЄ

гину в синьому
озеро приховує розлогі краї
аби не здаватися таким неосяжним
але не може затаїти глибокої офіри
гину в синьому
спіраль втягує до середини
зачиняє в собі округлою лінією
як помах руки
щоб не випустити мов равлика
гину в синьому
в тобі гину
куди несеш мене своїми ногами
який краєвид покажеш мені своїми очима
в яку розпуку вкинеш своїм серцем
з ким поділиш мене синьої ночі
коли я за тридев'ять земель
але навіть тоді я шептатиму твоїм сумлінням
що ти не здатна на облуду
бо надто глибоко я в синьому
бо набагато глибше я в синьому
аніж ти собі гадаєш

7. БІЛЕ

не можу вичерпати тебе
бездонну як світло
як білий отвір у вічність
І сльоза твоя без дна
І без дна твій усміх
незміряна ласка
від долоні
яка зірвала яблуко в раю
І до тієї
що буде пестити моїх
білоголових онуків
чиста моя лілее
з білим бездонним серцем
навіть із заплющеними очима
бачу довге твоє стебло
ту білу лілею
що стремить із небуття
як промінь зорі
якої давно нема
до зорі яка ще тільки сповиватиме вогонь
біла моя
змилуйся наді мною

14-15.07.1975

Передрук зі студентського історико-літературного часопису
«Віко» (Львів) ч. 2, 1989

Тарас ПЕТРИНЕНКО

УКРАЇНО

Дороги іншої не треба,
Поки зорить Чумацький Шлях,
Я йду від Тебе і до Тебе
По золотих Твоїх стежках.

Мені не можна не любити,
Тобі не можна не цвісти.
Лиш доти варто в світі жити,
Поки живеш і квітнеш Ти.

Приспів:

Україно, Україно,
Після далечі доріг
Вірне серце Твого сина
Я кладу Тобі до ніг.

Поки кохаєм до безтями
І ще не скоро наш кінець,
Ще може нашими серцями
Прославим тисячі сердець.

Ще наша пісня не згоріла,
Ще наша молодість при нас,
А те, що варте наше діло,
То скажуть люди, скаже час.

Приспів:

Україно, Україно,
Після далечі доріг
Вірне серце Твого сина
Я кладу Тобі до ніг.

Пісня Тараса Петриненка з вокально-інструментального колективу «Іроно» в Києві.

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

ДО СЛОВА ТРЕБА ГОЛОВИ

(Мовна консультація)

I

«Спинились блиски і громи,
Коли *віч-на-віч* стрілись ми. . .»
Аж ні! Повчає стиль високий:
Ми з *ока* стрілися *на око*.

«Прибравши коридор і сцену,
Дівча стомилося *страшенно*. . .»
Даруй, стилісте громобгайний!
Дівча стомилось *надзвичайно*. . .

«Така *нелицарська* манера
Не личить синові прем'єра. . .»
«Ет! — крутить носом норма модна —
Манера ця *неблагородна!*»

«Затим, що видавсь винятковий,
Надій був повен день святковий. . .»
Тремчу, перо в руці тримаючи,
Таж день *багатообіцяючий!*

«Хоч Лесь водився з бібліографом,
Свої не зміг сховати *прогриси*. . .»
Який же я! І не доглупавсь!
Не *прогріх*, бачте, а *проступок*.

«Будуючи хороми княжі,
Андрій на власний розум *важив*. . .»
Перо ж мое ногами соває:
Не *важив*, знать, а *розраховував*.

«За те, що хлоп не пив спиртного,
Світ *заповзявся проти* нього. . .»
Коли ж на вухо хтось — зворушливо:
«Не *заповзявся*, а *обрушився!*»

«Щоб далі більше не вшелепатись,
Коваль стулив долоні *репані*. . .»
Гай-гай, нові згадавши стилі,
Хутенько правлю на *згрубілі*.

«Тоді ж під небом чернівецьким
Лунали співи *молодецькі*. . .»
Ба! У книжках не так говориться:
Пісні та співи там *задьористі*.

«Дарма, що хор співав жахливо,
Я визнав, що *спектакль* *можливий*. . .»
Мій погляд казить і роз'ятрює
Усіх, кому спектакль *сприйнятливий*.

«Хоч брат не рік, не два учився,
А *втім, однак*, він розгубився. . .»
А *втім, однак?* Прозри, письменче!
Тримайся *але* *тим* *не* *менше!*

*Літературно-мистецькі огляди, есеї, критика**Дмитро СТЕПОВИЙ*

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ СМІХУ

Коли Ілля Репін представив петербурзькій публіці свою картину «Запорожці пишуть листа турецькому султанові», над якою працював 12 років, вона справила на столицю Російської імперії враження вибухлої бомби. Але не тієї бомби, що несе смерть, а тієї, що розсіває радість, бадьорість, здоров'я. Похмурий Петербург ще не бачив такого іскрометного сміху. Вільний народ сміявся над деспотизмом і грубою силою! Набундюченим бюрократам цей сміх українських козаків ой як не подобався, хоч він був спрямований не так проти них, як проти володаря Османської імперії, який у своєму зазнайстві називав себе в листі до козаків Запорізької Січі «братом сонця і місяця, онуком і намісником Божим, власником царств Македонського, Вавилонського, Єрусалимського, Великого і Малого Єгипту, царем над царями, володарем над володарями, незвичайним лицарем, ніким не переможеним». Серед відгуків в залах, де була розгорнута персональна виставка картин Репіна в 1891 році, чулося і глухе невдоволене бурмотіння противників народного сміху, а також особистих ворогів великого майстра, українця за походженням. Мовляв, змалював він гульбище, «грубе сміховинне видовище», «етюд», «атлас сміху»...

Репін знав про це глухе клекотіння заздрости. Йому було боляче. Не тому, що інтелігентні на зовнішність люди, такі, як О. Суворін і О. Бенуа, не зуміли зрозуміти суті картини. Зрештою, жодна праця людська, в тому числі й творча, — не бездоганна. Не тому боляче, що критиками зігноровано роки наполегливої роботи, поїздки на Україну і Кубань, де жили нащадки українських козаків, численні консультації з Дмитром Яворницьким та іншими українськими істориками. Йому ставало прикро, що серед офіційних кіл імперії панує зневага до української історії, національної психології. Звідси — роздратування сміхом, різні принизливі порівняння козаків, захисників України, з бешкетниками, ресторанными гульвісами. І ця зневага спонукала Репіна написати 1892 року листа критикові Володимирові Стасову, де є слова, в яких

обґрунтовується, чому він взявся за «Запорожців», чому так довго працював над кількома варіантами картини. «До заснування цього рицарського народного ордену наших братів десятками тисяч гнали у рабство й продавали як худобу на ринках Трапезунда, Стамбула та інших турецьких міст. І ось виділилися з цього забитого, сірого, рутинного, покірливого, темного середовища християн — сміливі голови, герої, повні мужности, героїзму й моральної сили. ‘Досить, — сказали вони туркам, — ми поселяємося на порогах Дніпра і відтепер — хіба через наші трупи ви доберетеся до наших братів і сестер’. І якщо ви згадаєте, то навіть під час останнього походу в Крим Іван Сірко вивів звідти 6000 полонених християн. І цим самим козаки не фарисействували, не напускали на себе маски покори. А жили весело і просто. То чому ж тепер ми відмовляємося від цих героїв і будемо кидати в них брудом і порівнювати їх з гультвісами?»

Жили весело і просто! Веселість душі й простота вдачі підкорили Репіна, коли він був ще маленьким хлопчиком і вперше почув від дорослих на рідній Харківщині, в містечку Чугуєві, про те, як жменя козаків з Дніпровських порогів наганяла панічний страх на могутню Османську імперію. Тоді ж малий Ілько Репін почув і про легендарного листа (а відтак і сам неодноразово читав його) — шедевр народного гумору, документ незгасного вільнолюбства, тавро на вияв підлабузництва перед сильними світу цього. Коли Репін уже став знаменитим мистцем, він розповідав тому ж таки Володимирові Стасову, що на Україні «у кожного паламаря є список цього апокрифа. І коли зберуться гості у батюшки, листа часто читають веселенькій компанії». Живучи в гуцці українського народу, Репін бачив, що листи султана Махмута IV (до речі, це ім'я не конкретне, а узагальнююче, в інших списках фігурує Ахмет) і козаків до нього не втратили своєї гостроти і в XIX столітті: народне слово продовжувало висміювати самозадоволення, гордість, чванство, деспотію:

Того ж року запорожці
Грамоту читали.
І до вражого Махмута
Ось що написали:

«Ти шайтан турецький, проклятого чорта брат і товариш і самого люципера секретар! Який ти в чорта лицар? Твого війська ми не боїмось, землею і водою будем битися з тобою. Вавілонський ти кухар, македонський колесник, ерусалимський броварник, александрійський козолуп, Великого і Малого Єгипту свинар, ар-

мянська свиня, татарський сагайдак, камінецький кат, подолянський злюдіюка (натяк на злодійські набіги турків і татар на Українське Поділля за «ясиром» — Д.С.), самого гаспида внук і всього світу і підсвіту блазень, різницька собака, нехрещений лоб, хай би взяв тебе чорт! Отак тобі козаки відказали, плюгавче! Числа не знаєм, бо календаря не маєм, місяць на небі, год у книзі, а день такий у нас, як і у вас, поцілуй за те ось куди нас! Кошовий отаман Іван Сірко зо всім кошем запорозьким.»

В уяві Іллі Репіна зринав гурт людей за простим дощатим столом. Під галас і сміх вони диктують писареві нищівні слова на адресу «брата сонця й місяця». На повну силу «працюють» уява, творча фантазія, чуття гумору. Кожний персонаж — яскрава індивідуальність, у кожного є «своя» відповідь султанові. Закарбована у свідомості Репіна сцена не стиралася плином часу, а поступово дозрівала, обростала «плоттю» образів і деталей — і під час відвідування юним Іллею Чугуївського художнього гуртка, і в роки його навчання у Петербурзькій Академії мистецтв та трьохрічного відрядження до Італії й Франції (1873-1876). Сповнене клопотами життя у столицях, нові знайомства, яскраві враження від Парижу, в якому Репін прожив більшу частину свого закордонного відрядження, — ніщо не могло стерти в його свідомості і його серці образів сміливців, які спливали йому на думку в Чугуєві, коли читав їх саркастичного листа деспотові Сходу.

Вже були написані картини, які принесли Репінові нагороди, славу, відкрили перед ним двері багатьох популярних виставочних залей. «Воскресення доньки Іаіра» (1871), «Бурлаки на Волзі» (1870-1873), «Паризьке кафе» (1875), «Садко» (1875-1876). Здавалося, тематичне коло зформоване, а козаки лишаться тільки романтичним спогадом дитинства. Але то тільки здавалося! Одна розмова, що відбулася під час гостювання Репіна в Абрамцеві поблизу Москви, — розмова про «Тараса Бульбу» Гоголя, про козацтво, про невмирущість його подвигу в боротьбі зі східним деспотизмом і підступними магнатами Польщі — і мистець лишає інші задуми, відкладає всі термінові справи і з енергією починає працювати над «Запоржцями». Тут же, на дачі в Абрамцеві, 1878 року 34-річний Репін створює перший начерк картини (олівцем). Наступного року він уже малює ескіз олією. Працювалось легко. Здавалося, картина буде створена швидко. Але десь у глибинах свідомости зріло переконання, що «Запорожці» мають стати головною справою творчого життя, тому треба все вивірити до найменших деталей, скрупульозно проробити кожен постать, вивчити кожен рубець козацького вбрання, точно передати всі атрибути побути. Виношену роками улюблену тему Репін боявся вирішити

поверхово, допустити найменшу фальш, неточність, недбалість, звести саркастичне висміювання до анекдотичного сміху. З його картини повинно сміятися усе Запоріжжя, уся Україна — сміятися над сліпою силою ненависти і рабства!

Репін умів одночасно працювати над кількома творами. Паралельно із «Запорожцями» він писав картини «Царівна Софія», «Проводи новобранця», «Вечорниці», «Хресний хід у Курській губернії», «Відмова від сповіді», «Не чекали», «Іван Грозний та його син Іван», над низкою портретів та багатьма графічними творами. Але вся його діяльність у 80-і — на початку 90-х років, усі роз'їзди так чи інакше були пов'язані із «Запорожцями». Він буквально полював за козацьким іконографічним матеріалом, обстежив столічні й провінційні музеї, приватні збірки, зокрема, приватну збірку українських старожитностей, що її зібрав відомий колекціонер Василь Тарновський. Був зібраний і вивчений великий корпус взірців одягу, зброї, речей народного побуту, який своєю широтою і багатством викликав подив навіть у вузьких спеціалістів — етнографів та істориків. Дмитро Яворницький — історик енциклопедичних знань — не міг сказати Репіну чогось такого, чого б той не знав. І все ж Репін вирішує здійснити поїздки на Кубань і на Україну, щоб побачити нащадків козаків у їх звичному середовищі, у природній поведінці, органічніше відчуті їх психологію і поведінку, а заодно заглянути у старі скрині й комоди, зарисувати збережені в людей старовинні речі, їх самих — обличчя, вирази очей, жести.

Репін мав намір відвідати також Туреччину. Насамперед його цікавив Стамбул, містя, пов'язані з перебуванням там українців. Він хотів, зокрема, побувати на могилі султанші Роксоліани — полонянки з України, яка стала дружиною султана Сулеймана I, домоглася впливу в турецькому уряді, в управлінні Османською імперією, сприяючи визволенню з турецького рабства тисяч і тисяч своїх земляків. Бажалося Репіну походити біля стамбульського замку, з мурів якого був скинутий на залізний гак оспіваний у народній думі Байда — Дмитро Вишневецький.

Окрім всього, пов'язаного з історією, мистець хотів, за його словами, «освіжитися типами і на костюми турків глянути» — знову ж таки, для роботи над «Запорожцями». Однак з поїздкою до Туреччини не вийшло. З Одеси, звідки Репін мав пливти до Стамбула, він вирушив до Києва, щоб відвідати свого друга, українського маляра Миколу Мурашка, інших приятелів. Його привабили пам'ятні місця міста — Замкова гора над Подолом, де, за переказами, стояв замок засновника Києва Кия, а в XVI ст. — замок воеводи Адама Киселя (звідси і друга назва гори — Киселівка);

Аскольдова могила; Володимирська гірка і звичайно — Дніпро. Репін зі своїми українськими друзями здійснив тривалу прогулянку по Славутичу на човні, аби самому відчутти козацьку вольницю. В цьому човні був тоді і журналіст Всеволод Чаговець, який через 54 роки так описав незабутню прогулянку: «Важкі незграбні весла злітали, як крила, в дужих руках широкоплечого, повного життя, веселого приїжджого гостя. Уперті пасма кучерявого волосся в'ються за вітром, то спадають на обличчя, закриваючи очі, то куйовдяться в повітрі. Човен стрибає на хвилях — і сама собою народжується пісня. 'Додолю верби гне висо-о-оки' — на повні груди виводить гребець. І гімн Дніпрові лунає над широкою повноводною рікою».

Особливістю вдачі Іллі Репіна було прагнення до повноти вражень і вичерпності знань про все те, що він збирався відображати. Можна сказати, що на Україні, на Дніпрі, він особисто співпережив характери персонажів, які увійшли до «Запорожців». Він вжився в атмосферу життя, психологію, історію народу. Може, ця поїздка дала йому більше, ніж плянована поїздка до Туреччини.

Зібраний у подорожах 1888 (Кубань) і 1890 (Україна) років новий «живий» матеріал став Репінові у величезній пригоді в основному при завершенні першого варіанту картини (нині зберігається в Харківському мистецькому музеї). Цей варіант мистець почав ще наприкінці 70-их років, а потім надовго залишив, зосередившись на другому варіанті картини (1880-1891, зберігається у Російському музеї в Ленінграді), і повернувся до нього лише після здійснення згаданих подорожей. Хоча перший варіант картини початий Репіним раніше, а завершений пізніше другого, він позбавлений усякої вимученості, відзначаючись більшою демократичністю образів. За первісним задумом Репіна, правдивими авторами гостро викривального листа султанові були самі українські козаки. І на ескізах 1878-1879 років, і на картині зображені кольоритні образи з народної глибини. Найбільш дошкульні епітети на адресу Махмута IV диктують писареві загартовані в боях чоловіки, що сидять або стоять біля столу. Особливо виразні козак з кобзою і худорлявий літній козак у вишитій сорочці. Їх участь у складанні й редагуванні листа особлива. Вони відбирають, просяють слова і вирази, які звідусіль люди підказують писареві. Представники ж козацького проводу (Тарас Бульба у білій шапці, огрядний сотник у плащі) стоять осторонь і сміються з приводу всього почутого.

У другому варіанті картини центральною постаттю є отаман Іван Сірко. За столом, поближче до писаря, переважає заможний прошарок козацтва, що видно й по одягу, і по коштовній зброї.

Композиція тут має ретельно вивіреним «коловий» характер, урівноважена як в основних вузлах, так і в дрібніших деталях.

А от картина з Харківського мистецького музею побудована вільніше. Постаті розташовані мальовничо, строкато. Так буває в гурті людей, у якому відсутня субординація. Демократизм першого варіанту картини виявився не тільки у відповідному типажі персонажів, у їх властивій народній психології, а й у композиції, що несе в собі відчуття натопу. Репін об'єднав персонажів різного віку, різних рангів і характерів як одну родину, підвладну одному настроєві. Цей настрій, однак, виявляється індивідуально, що виключає сприйняття запорожців як одноманітної й безликої маси. Композиція картини найтіснішим чином пов'язана особистим трактуванням характерів. Недарма для змалювання кольоритних персонажів Репін запрошував позувати добре знайомих йому людей — вдача, манера поведінки і зовнішність яких відповідали уявленню Репіна про запорожців.

Документально не засвідчено, хто саме позував мистцеві для першого варіанту картини. Але що більшість образів мала своїх прототипів у житті — факт незаперечний. Звіряння усього з життям — непохитний принцип творчої праці Репіна. Мистець вимогливо добирав натуру, а потім уважно вивчав її. А це стосувалося не лише людей, а й зовнішньої обстановки — різних речей, одягу. Коли треба було поїхати за природою на край світу — Репін їхав.

Персонажі другого варіанту картини «списані» з відомих людей того часу. Репін підбирав їх і за зовнішністю, і за вдачею. Для такої веселої картини, як «Запорожці», знадобилися люди, які вміли невимушено сміятися. Тут представлені всі відтинки вияву веселого серця — від добродушної посмішки до розкотистого реготу. Для писаря позував історик Дмитро Яворницький. Вродливий життєрадісний Іван Сірко — це генерал Михайло Драгомиров, який мав типову українську зовнішність і виражену вольову вдачу. Поранений у голову козак могутньої статури написаний з художника Миколи Кузнецова. Худорлявий військовий суддя у чорній шапці і золотистій сорочці — то колекціонер Василь Тарновський. Молодий козак у круглій шапці — син Тарновського. І так написані майже всі персонажі. Схоплюючи найхарактерніше у зовнішності й психології, Репін, проте, не вдавався до протокольного відтворення моделі, бо бачив передусім історичну особливість, а не свого сучасника.

Кожен із двох варіантів картини має свої переваги в кольориті. Важливо те, що сполучення кольорів не ідентичні, а в ряді моментів навіть протилежні. Перший варіант (харківський) більш

декоративний. Фарби соковиті, «горять» на повну силу, сполучаються між собою контрастно. Дія відбувається у пізню годину дня — на обрії вже запалали кострища для приготування вечері. Тіні ще не густі, а напівпрозорі. Тут і там спалахують рефлекси. Світло-кольористичний лад картини сонячний, іскристий, радісний. Другий варіант (ленінградський) стриманіший у кольорах, трохи темнішої гами, з холоднуватими відтінками. Підвищена роля світла: воно не таке яскраве, як у першому варіанті, але ліпше висвічує форму, об'єм, допомагає виділити цікаві пластичні деталі.

Якщо другий варіант Репін писав близько 12 років, то загальний термін роботи над першим варіантом дорівнює 15 рокам: 1879-1893. Репін викінчив давно почату картину для міжнародньої виставки у Мюнхені (1893), де вона мала великий успіх і була відзначена золотою медаллю. Серед шанувальників мистецтва Західньої Європи картина дістала позитивну оцінку. Репін відобразив світлу сторінку української історії (на тлі драматичної і часто трагедійної тематики тодішнього історичного живопису), вивів чудові образи, проявивши у їх змалюванні блискучу майстерність. Критики порівнювали «Запорожців» з картинами Дієго Валаскеса і Франса Гальса.

І таке порівняння не було випадковим. Репін створив геніальний твір. Він мов би побачив подію у двох ситуаціях, з двома групами персонажів, але з однаковим реагуванням на подію. Мистець випробував ставлення різних верств і різних представників запорізького коша до кардинального питання захисту України, особистого відношення і простого воїна, і наділеного владою воєначальника до зазіхань нависного ворога на відвойовану ціною великих жертв свободу. «Вірю і відчуваю, — писав маляр Микола Мурашко, — що це один з кращих творів Репіна й краще у творах всієї Європи. Таких картин завжди і всюди не буває багато».

* * *

Автор цієї праці — старший науковець Інституту мистецтвознавства, фолкльору та етнографії АН УРСР, доктор філософії Українського Вільного Університету в Мюнхені.

Дарія РИХТИЦЬКА

ЛЮДИНА ВИСОКОГО ДУХУ І ЗЛЕТУ

(Спроба аналізу творчого шляху Юрія Белського)

*Лише ставши на плечі традиції,
можна піти далі. . .*

Л. Курбас

Театр є могутній засіб впливу на психологію людськості

Падає завіса останнього акту вистави, і створений актором образ в ній зникає назавжди, наступна та ж сама вистава з ним буде в чомусь відмінна.

Театр, як і поезія, це спосіб пізнання істини.

А глядач ніби віддає акторові, а через нього і драмі, свою енергію, свої запити, і тоді реалізоване на сцені переходить із площини мистецтва у площину життя. Маштаб п'єси визначається її вторгненням у життя. Але театр існує тільки для глядача — він існує не для того, аби акторові було де грати, не для того, щоб режисерові було де демонструвати свої здібності, і не для того, щоб драматург мав куди віддавати свої п'єси. Театр — не патефон для програвання платівок, виданих великим тиражем, тому кожна постановка повинна бути, принаймні *має бути*, унікальною. Мистецтво має бути відкрите різним формам і змістам, лише в їхньому змаганні виробляється мистецька цілісність.

Театрові належить бути на рівні культури, інтелігентности, чітко усвідомлювати свої цілі, тоді він стане справжньою трибуною, авангардом, громадською дзвіницею у храмі нашої національної культури. Професійність — це вдосконалення форм і засобів мистецької подачі, це здатність мистця майстерними засобами усувати перепони до щирого емоційного творчого самовиявлення.

Народ вилонює мистців із своїх надр. Не знати, як це діється, але власне народ ділиться талантом і пам'яттю, наче хлібом, з декотрими своїми одиницями. Одного наділяє чутливістю до музики, і він виростає Бортнянським, другу — даром поетичним — творить її Лесею Українкою, а третього — Курбасом. Мистець бачить істину, і якщо він уміє її виразити, то стає довіреним народу.

Здається, не треба підкреслювати, яку переважливу роль відіграв український театр у пробудженню та закріпленню національної стихії на рідних землях, а також у діяспорі. Наші актори

протягом історії назначені долею печалі, але це не зупиняє їх до сьогоднішнього дня горіти одержимістю вірності та посвяти Мельпомені і своєму народові. Завдяки їм театральне мистецтво, навіть у жорстоких обставинах, не тількищо не заросло бур'яном забуття, а противно — проривається зеленими паростками надії у майбутнє.

В сучасній Україні твориться грандіозна містерія оновлення, осяяння та олюднення, і ми щасливі, що нам дано можливість узяти участь у цій містерії, якщо не безпосередньо, то все ж таки ми є свідками великих подій, які відбуваються на нашій батьківщині.

* * *

Доходячи повільно до ядра моєї теми, я доцільно зупинилася довше на ґрунті, з якого виріс художник рідкісних талантів, людина, яка була і є принциповою в своїх мистецьких ідеалах, мистець великої майстерності Юрій Белський. Талановитий актор, майстер надзвичайної пластичності й багатогранності, що вільно почуває себе і в народній побутовій українській мелодрамі, і в репертуарі перекладних авторів. Яка різноманітня галерія сценічних образів на творчому шляху у нього, скільки ролей він відтворив протягом довгих літ!

Актор Юрій Белський здатний і без міміки, без слів досягти надзвичайних глибин, затягати, наче магнетом, у сферу своєї правдивості, достеменності, наближати до духовної величі. Яка дивовижна професійна енергія у багатьох аспектах його кольоритної праці, но і, річ ясна, громадської динаміки. Коли мистець працює, включається певний механізм, і ми звикли називати його підсвідомістю. Однак кожна спроба розділити на окремі частини цей надзвичайно складний механізм, є грубою вульгаризацією процесу осмислення істини у актора покрою Белського. Йому довелося посидіти у шкурі актора в різних жанрах і перетвореннях сценічних героїв, отож знання акторської стихії приходило не тільки зовнішніми шляхами, але й внутрішніми. Белський є на сцені актором безпосереднього чуття, з майже повною відсутністю метушливого навантаження зайвого руху чи слова, у нього надзвичайна широчінь творчої уваги, яка допомагає йому творити живих персонажів, а не мертвих манекенів.

І приходиться мені зупинитись на другому творчому обличчі Юрія Белського — обличчі режисера, яке висувається чітко, гостро — неначе хоче піти на двобій зі своїм двійняком-актором: ану ж чие візьме верх? Отож, як не дивно, але прочитавши усі мені доступні рецензії, признання та нагороди від чужих і своїх, від людей, які мають професійне відношення до театрального мистецтва, дозволю собі зробити висновок, що Белський належить до нечисельних обранців, яких Господь обдарував багатьма ласками справжніх талантів, зате в заміну дісталася йому гіркота чу-

жини. . . Та Белський як актор і режисер не тільки що не розгубився в чужому морі, а противно — дійшов до таких вершинних успіхів, що мало хто інший з його колег (але про це буде мова пізніше).

Режисер Юрій Белський є надхненним прихильником системи нескореного Л. Курбаса, тобто зацікавлення режисера до психологічних категорій, до духовного світу людини, а в серцевинній зоні у нього усе стояла національна проблема, яку постійно нагадував у театрі, жив нею, жив життям своєї батьківщини. У режисерській праці Белського, у кожному задумі є опуклість та прозорість дії. Коли він б'ється над розв'язкою скомплікованих явищ, а в театральних постановках їх є доволі багато, і ні одним ключем не може відімкнути замок, тоді режисер вигадає відмикачку, яка відчиняє перед ним двері. Вона бо є побічний продукт творчості художника. Новаторство — це переважлива риса, без якої духовного росту у режисера та цілої його трупі ніколи не буде. Добрий режисер — це оновлювач, ініціатор, творець нових методів праці, і таким власне є Белський. Коли застановитись: скільки то років пройшло, а його постановки п'єс різного жанру, різних авторів не застаріли. Чи то гостра сатира «Одруження» М. Гоголя, чи драма Г. Ібсена «Примари» — ніщо не затирає враження від цих вистав, навіть пил років не забирає актуальности, свіжости, не стирає пережитих вражень. Такі нев'янучі, безсмертні-епохальні п'єси як «Мина Мазайло» і «Народний Малахій» М. Куліша ніколи не старіють. Справді, старіють лише театральні постановки, де є компроміс, фальш, зрада, бодай у найменшій мірі самого себе. Такі п'єси розкладаються на очах швидше, ніж режисер встигне зняти їх із свого репертуару.

Так мені здається, що принцип творіння Белського як актора, так і режисера — якщо це можна схопити якоюсь зв'язку слів, — що вулкан творчого горіння Юрія Белського полягає у тому, що над чим би він не працював би, то привчив себе думати (а може це вже у генах у нього), що постановка даної п'єси чи перевтілення себе у якогось героя — це його останнє діло, і якщо в ньому не висловиш себе, то вже ніколи. . . Це не прикмета характеру, а радше багатство душі.

Не маючи змоги добитися до біографічних джерел Юрія Белського, я рішила поділитися з читачами тими інформаціями, які були мені доступні. Виступи на сцені Ю. Белський почав у шкільних виставах, по закінченню середньої освіти був прийнятий до театральної студії. Вибух Другої світової війни перервав йому науку, прийшли важкі часи — армія, фронт, табір полонених, табори гітлерівської Німеччини та Австрії, а позаду молодого хлопця залишилася рідна земля. . . По закінченню війни, на початку 1946 року він став членом відомої студії під керівництвом Й. Гірняка та О. Добровольської (Ляндек — Австрія та Мітенвальд — Баварія 1946-1948 рр.). Будучи членом студії, Ю. Белський виконував такі

ролі: Остап-білогвардієць — «Мати і Я» (за новелею М. Хвильового), Бургело — «Слуга двох Панів» (К. Гольдоні), писар — «Пошилися в дурні» (М. Старицького), Карно — «Санаторійна Зона» (інсценізація новелі Хвильового), Префект — «Оргія» (Л. Українки) та численні ролі в ревіях «Сон Української Ночі», «Блакитна Авантюра» (І. Чолгана). У 1948 р. Белський виїздить до Англії на три роки, забираючи зі собою акторський досвід, який здобув у Гірняка та Добровольської — учителів великого формату та неперевершених виконавців художнього слова. Залишає Європу у 1951 році. Канада стає його пристанню, а місто Торонто мусить заступити утрачену батьківщину. . .

Та вир життя схоплює юного мистця у свої обійми, ще того самого року у Народному Домі у Торонті він ставить «Сорочинський ярмарок» (М. Старицького) та рівночасно є виконавцем ролі Солопія Черевика у цій постановці. Українські художники зразу оцінили таланти Белського, і в скорому часі запросили його до «Народного Театру», який вже давніше був заснований у Торонті. Режисером цього театру був Тагаїв, мистецьким керівником Г. Ярошевич-Манько. Виходить з того, що молодому Юрієві пощастило, знав куди поїхати — тут була сприятлива атмосфера для духовного розвитку надійного актора і режисера Белського. В тому театрі він виконує низку ролей: Акакій «Суєта» (Тобілевича), Жид — «Хмара» (Суходольського), ролі у п'єсах «Граніт», «Брат на Брата», «Панна-Штукарка», «Воскресіння», «Маруся Богуславка», Афанасій-Попович «Сорочинський Ярмарок» — (Старицького) та інші.

У 1953 р. він один з основних членів ініціативної групи (Ю. Белський, В. Довганюк, А. Ільків) по створенню театрального Ансамблю «Заграва», під режисурою С. Теліжин-Турянського. Українське театральне мистецтво у Торонті починає розширяти свої крила чимраз більше до лету. . . Белський, будучи актором «Заграви», ще з більшою наснагою виконує ряд ролей: Майор Авдеев — «Прокурор Дальський» (С. Теліжина, за матеріялами Тупала), Маркіян — «Адвокат Маркіян» (Л. Українки), Батько — «Проліски» (Щуканової), Карло — «Кур'єр УПА» (С. Теліжин), Інквізітор — «Жайворонок» (Ж. Анці), Труфальдіно — «Слуга двох Панів» (К. Гольдоні), Лобанів — «Тітка Чарлі» (Т. Бранд), Яків — «Примари» (Г. Ібсена) та багато інших знаменних постатей у різних п'єсах, яких своєю інтерпретацією Ю. Белський наблизив до глядачів. У театральній групі «Розвага», під адміністрацією В. Довганюка, Ю. Белський режисує ревії «Раз козі смерть», «Під веселим оборогом», а також виконує ряд ролей у цих ревіях.

Здається, що часу на відпочинок у цієї людини ніколи не буде. В 1967 р. Белський перебирає функцію режисера «Заграви» у зв'язку з відходом С. Теліжина. Починається переосмислення деяких постанов під енергійним проводом Белського. Час для нього — це багатство, тому він не уміє його марнувати. Режисує: «Ка-

сандра» (Л. Українки), «Таборова Козулька» (за матеріалами з комедії «Еспанська Муха» (Арнольда та Баха), «Украдене Щастя» (І. Франка), «Суєта» (Тобілевич-Карпенко-Карий), «Мотря» (Лужницького), «Євшан-Зілля» (С. Левицького), «Одруження» (М. Гоголя), але також не залишає на поталу свого двійника-актора: виконує багато ролей у поставлених ним виставах.

Небуденність нашого визначного драматурга М. Куліша полягає у геніальному умінню схопити у росинці всесвіт, а в людині — підкреслити найістотніше — велич людської душі у незбагненній глибині добра і рівночасно падіння її... Кулішева творчість ще належно не оцінена своїми, і чужими також. Юрій Белський у ролі Мيني Мазайла М. Куліша дійшов, здається, до зеніту своїх акторських стремлінь. Ця роль стала найкращою ілюстрацією перетворення актора у міщанина-обивателя, що робив спроби здобути собі слави.

Режисером цієї постановки була вже покійна М. Левицька, незаступима мисткиня.

1970 рік був цікавим роком, плодючим на нові події для Белського та цілої театральної родини. Юрій був обраний на члена управи новоствореної багатокультурної театральної Асоціації (ОМТА), яка складалася з дванадцяти етнічних груп. Драматичний Ансамбль «Заграва» стає членом цієї Асоціації. Наш театр почав входити у чужий світ, інформуючи його художнім словом про давнину і красу нашого мистецтва. На першому фестивалі 1971 р. (кожного року відбуваються фестивалі) «ЗАГРАВА» дістала найкращу рецензію в англomовному часописі «ГЛОБ енд МЕЙЛ» театрального критика цього часопису С. Мартіна, на постановку драми «Примари» (Ібсена), режисер Ю. Белський.

На протязі 18-ти років Юрій є членом Управи ОМТА, як актор він бере діяльну участь у численних виставах, поставлених на провінційних, національних та інтернаціональних фестивалях, влаштованих ОМТА та англomовною театральною Асоціацією «ТЕАТР ОНТАРІО», англійською мовою. За час виступів на цих фестивалях Белський дістає нагороду кращого Актора англomовного фестивалю «ТЕАТР ОНТАРІО» за роль Волтера в драмі «АФТЕР БАБАС ФЮНЕРАЛ» (ТЕДА ГАЛАЯ) 1974 р.

Як приємно відмічати заслужені успіхи наших мистців, бо протягом нашої історії вони діставали тільки тернові вінки та холодні заслання далекого Сибіру...

Повертаючись до нагород: Белський дістав відзначення кращого Актора в ролі Мيني Мазайла — «Мина Мазайло» (Куліша) на провінційному фестивалі ОМТА — місто Гамільтон, Онт. 1974 р. Дістав відзначення кращого Супровідного Актора в ролі СМЕТНИК — «ПРИМАРУ ЕНГЛІШ КЛЯС» на провінційному фестивалі «ТЕАТР ОНТАРІО» ТОРОНТО — 1978 р. Звання Найкращого РЕЖИСЕРА фестивалю за постановку «ЄВШАН ЗІЛЛЯ» (С. ЛЕВИЦЬКОГО) на фестивалі ОМТА 1980 р. місто Торонто.

Виступав як актор на національних фестивалях КАНАДИ — в Едмонтоні (Альберта — 1974 р.), Вінніпег, (Манітоба — 1975 р.) та в інших містах КАНАДИ.

Брав участь у світових фестивалях у слідуючих країнах:

1981 р. Монте-Карло (Монако).

1982 р. Калгарі — Алберта (Канада).

1987 р. Пуебло (Мехіко).

1988 р. Острів-Аруба (учасник південно-американських, сарабійських та європейських театральних груп).

У 1989 р. брав участь у фестивалі провінційних театрів, а також національних театрів Канади.

Від 1981 р. Юрій Белський належить до «Банку Талантів» театр Онтаріо, на позиції режисера.

1977 р. Ю. Белський нагороджений медалею Т. Шевченка за заслуги на полі українського театру, Вінніпег, Канада.

На протязі багатьох років виступає з художнім читанням.

Виконавець ролей у фільмах: «Ніколи не забуду» (С. Любомирський) української продукції В. Вассіка;

«МІС Софіл» — продукція МГМ (Діяна Кеатон-Мелл Гібссон-Старрінг). «Останній Сезон» — продукція СБС-Канада.

Здаю собі справу, а читачі також, що поданий список далеко ще не подає усього та не вичерпує біографічних елементів Ю. Белського.

Драматичний Ансамбль «Заграва» перед своїм виїздом на турне в Україну загостив до Дітройту з комедією «Гріхи молодости» (Арнольда і Баха). Це було 8-го квітня цього року у Шуткову неділю. У програмках було зазначено, що адаптацію та усучаснення зробили: С. Архангел та Ю. Белський.

Режисер Ю. Белський.

Технічний керівник сцени — С. Приймич.

Час та місце дії — сучасне Торонто.

У п'сі брали участь слідуючі актори:

Андрій Голубець — багатий власник фабрики голубців у кенах — Т. Парченко.

Стефанія — його дружина — Голова Торонтського відділу «Товариства моральности» — Н. Липовецька.

Марта — їх донька — студентка університету — О. Шурик.

Халуца — брат Стефанії — продавець реальностей та брокер — С. Березовський.

Рома — його донька — студентка університету — Г. Левицька.

Розсіянний — швагер Стефанії та Халуци, член «Товариства моральности» — Іл. Кушніренко.

Борис Біда — молодий адвокат — А. Стець.

Василь Мазій — радник Парляментарної бібліотеки в Оттаві — С. Стельмахович.

Михайлина Мазій — його дружина — голова Оттавського відділу «Товариства моральності» — О. Микитенко.

Генрик Мазій — їх син-студент музикології — Й. Терлецький.

Нитка — кузин Голубця — старий парубок — В. Дмитренко.

Марія — служниця в домі Голубців — Г. Бонк.

Я не беруся писати рецензію, ані кидати критичні думки на постановку п'єси «Гріхи молодости», бо моя тема вичерпалася у спробі схопити яскраву людину-мистця Ю. Белського. Закінчуючи мій нарис, хочеться мені передати признання усім учасникам Ансамблю «Заграва» за їх труд та намагання нести при важких буднях художнє слово в народ.

«Заграва» по відході у Засвіти невіджалуваного Покійного В. Довганюка, який був «душею» Ансамблю, страшенно скорчилася, здається, коли б не довголітнє горіння цієї унікальної мистецької театральної студії — то може, може, зневіра огорнула б наші серця. . . Та українська психіка відпорна на всі удари долі, навіть коли актори грають майже у порожній залі, то хочеться бути оптимістом і вірити, що другим разом буде більше глядачів. . .

Еге ж, постановка і гра акторів були на високому мистецькому рівні, багато талановитих людей є в Ансамблі. Комічні, замаїні гротесковістю ситуації принесли багато легкості, грайливості французьких будуарів — помімо того, що режисер своєю чаклунською рукою попровадив нас у сучасний український світ, і ми побачили себе у тих героях на сцені, але, але, річ ясна, голосно про це ніхто не відважувався говорити. . . А актори своєю щирою і переконливою грою наповняли наші душі утіхою віри, що «Заграва» буде дальше працювати у посвяті готування нових постанов, розсвітлюючи ними культурні присмерки в далеких містах нашого поселення.

По закінченню вистави я пішла відшукати режисера, якого я особисто не знала, якось ніколи не було нагоди. За кулісами снувалася тиша, навіть відлуння безжурного сміху акторів завмерло, сумним акордом урвалось життя на сцені. . . Хтось, зігнувшись, збирав електричні дроти. Це був Юрій Белський. Часу поговорити, на жаль, не було. Багато успіхів в Україні, Маестро! Спасибі за небуденне свято. . .

І уявляється мені така картина: Київська театральна зала потопає у запашних квітах, вишивках, і море людей, а серед цієї дорожньої гущі стоїть він, задивлений кудись у далечінь, але щасливий, мистець, що понад усе любить український театр!

Дітройт, липень 1990 р.

Мирослав КАЛЬБА

БОРИС БОБИНСЬКИЙ (БОБО)

«Бобо» — так прозвали свого першого і самотнього сина Бориса Василь Бобинський і його дружина Омеляна (Міля) Пастушенко, і так усі його кликали і в пізнішому часі. Борис Бобинський народився 3-го вересня 1929 року в Галичині у Львові.

Батько його, Василь Бобинський, був надзвичайно освіченою і глибоко інтелектуальною людиною. Був він полум'яним поетом. Досконало знав західноєвропейські літератури, повністю опанував французьку, німецьку, польську і російську мови та дав чимало поетичних перекладів з них. Після програної Першої світової війни багато наших інтелектуалів було без праці, бо така була політика польського уряду, а в Україні в той час було проголошено НЕП та українізацію, тож не диво, що очі багатьох галичан були звернені на переміни, які відбувалися в Україні. Тож Василь Бобинський думав, що ідеї перебудови соціального ладу, що їх голосили більшовики, дадуться погодити з українською національною ідеєю. Переходить він в КПЗУ, у Львові редагує «Світло» і від 1928 року — комуністичні «Вікна». Переслідуваний і кількакратно ув'язнюваний поляками, він виїхав 1930 року з родиною в УРСР до тодішньої столиці Харкова. На руках у нього був однорічний син Василь.

У Харкові Василь Бобинський розвиває свою літературну творчість на повний ріст. Організує літературну організацію із галичан «Західна Україна». За чотири роки свого побуту в Харкові видає три книжки своїх поезій, був він тоді одним із найбільш продуктивних поетів України. Це були часи застою в літературі, часи колективізації, часи мітли Сталіна, Кагановича, Постишева.

Та трагічною іронією пожартувала собі доля з поетом. У цей час розправи не лише з українським селянином, але з мозком нації, в першу чергу з письменниками, для Москви навіть комуніст-українець був «неблагонадійним», малоросом-розкольником, якому місце там, де спорохніли кістки Полуботка. Коротко кажучи, ліквідовано, нищено все, що мало українське національне обличчя, що вирізнялося своїм окремішнім характером, що могло так чи інакше збагатити українську літературу й у дальшому українську культуру, все, що орієнтувалося чи й тільки могло потенційно орієнтуватися на західні зразки, напрямки чи ідеї. І в тому жахливому 1934 році першими до винищення підпали пись-

менники з-поза границь советської України. Ця чистка не оминула і Василя Бобинського.

У своїй поемі «Кайданницький аркан», що описує польський гніт на ЗУЗ, він писав:

«В ґратах вікна тюрем, вся країна в ґратах,
Ґрати нам ножами розсікають зір,
Але ми юрбою вільних птах крилатих
Геть за мури-ґрати летимо в простір!»

Кожний читач того часу міг мимоволі знайти яскравий образ тодішнього «Радсоюзу». Здається, що за ці і подібні рядки у своїй творчості карався і загинув Василь Бобинський на Соловках. Звинувачують його у всіх можливих тодішніх антинародних проступках; зразу його ще не арештують, лише звільняють з партії, виключають із Спілки письменників і переводять у 1934 р. на підрядну адміністраційну працю поза терени України в місто Калінін.

В 1935 році Василя Бобинського арештують і засилають на Соловки. Його звинуватили в приналежності до вигаданої терористично-диверсійної організації, як і Л. Курбаса, М. Ірчана, А. Павлюка та багатьох інших. Понад три роки знущались над письменником під час його побуту в соловецькому концтаборі, а останній рік — на будівництві каналу Москва-Волга. Пропонували написати вірш про «великого вождя» — він написав скаргу в ГУЛАГ НКВД. Знову ув'язнення. Імітували розстріл, але він не покорився. Судили вдруге і... розстріляли вранці 2-го січня 1938 року.

Дружину Омеляну (Мілю), як «члена сім'ї изменника родіни», за відповідною статтею ЧСІР карного кодексу в тому часі, засуджують 1936 року на 10 років концтаборів, висилають її в табори ГУЛАГу в Казахстан, а сина, як малолітнього (6 років), забирають від неї і відсилають в дитячі табори. Почерез дитбудинки в Калініні і Харкові попадає він до дитячого притулку в місті Курську.

Дітей безпритульних, безбатченків, було в тому часі дуже багато, і побут їх там був опосліджений. Рівень культури чи виховання були в них низькі. Там Борис навчився красти, курити, ґрати в карти та набув інших неґативних звичок. Там Борис загубив свою українську мову, але душі не загубив.

Мати за цей час розшукувала сина по всіх дитячих притулках — розсилала листи і таки віднайшла його. Довідалася, що її Бобик у дитячому притулку в місті Курську. Пише йому багато, але він листів не одержує. Нарешті, один з листів потрапляє в його руки, і він довідується, що його мати жива. З тою хвилиною зароджується в нього непереможне бажання побачити маму та з'ед-

натися з нею, щоб зазнати хоч трішки того материнського тепла, якого за час свого дитинства не зазнав.

Мати, за цей час запропорена в Караганду (Казахстан), відому найбільше з вугільного басейну, незвична до посушливого континентального клімату, виснажувана тяжкою фізичною працею в копальнях, на підприємствах і будівництвах, делікатної фізичної будови, підупадає на здоров'ю. Але сила духу, бажання побачити ще свою одну дитину додає їй снаги і сили перебороти ці всі нелюдські невігоди і страждання.

Борис в дитячих таборих закінчив сьому класу школи для дітей «ворогів народу»; користаючи з нагоди, він вирушає в дорогу розшукувати матір. Знаючи, що мама перебуває в одному із таборів Караганди, з непереможним бажанням її віднайти, без грошей, вирушає у невідому дорогу в Казахстан. Загартований твердим життям таборів для дітей «ворогів народу», він не побоявся далекої невідомої дороги, і після багатьох місяців таки віднайшов свою матір і прийшов до неї, не пам'ятаючи навіть її вигляду.

Одиноке бажання матері сповнилося. Вона, скоро відбувши свій присуд, була звільнена, і разом зі сином вирушила на рідну їм Тернопільщину, де сподівались на підтримку родини, а для Бориса й на можливість дальшого навчання. Дорога поїздом, яка в цей час була надзвичайно утяжлива, щоб дістатись в рідну Україну, забрала повних два місяці.

У цей час на Східній Україні був великий післявоєнний голод, і всі поїзди, які їхали на захід, були переповнені народом. Люди з клунками обліплювали поїзди, включно зі сходами і дахами. У більшості це були звільнені з армії військовики, між ними багато старшин вищих ранг. Військовики, які приїхали з Німеччини чи з інших країн Західної Європи, бачили там розкішне багате життя, інше від життя своїх громадян, а, повернувшись додому, застали своїх рідних опухлих з голоду, обдертих, тож дарунки, які привезли були зі собою рідним, брали зразу у мішки на плечі й їхали в західні області чи в Галичину, щоб виміняти їх на харчі, крупу чи бараболу. У той час називали їх популярно «американами». Між ними тих два місяці їздив і Борис. Для нього така їзда була звичною з часів таборового життя, тож давав він собі раду в дорозі краще інших. На станціях організував він чи то кип'ятку на чай, чи дещо їстівного, чим помагав у дорозі не лише собі, але й своїй матері, від якої не відступав ні на мить.

Вони таки добились до рідного краю. Заїхали в Мозолівку на хутір «Весела Гора», до матірнього родинного гнізда. Здавалося, що після тих страшних страждань, тих страшних ударів, нарешті, Пан Біг нагородить їх за їхні терпіння, і спокійно-безжурно заживуть мати зі сином. Та химерна доля і тим разом пожартувала собі з них. Не заставши нікого з родини на батьківському дворі, зі

зруйнованим каторжною працею здоров'ям, хоч ще в так молодому віці, не сповнивши свого обов'язку відносно сина, після піврічного перебування вдома, на сам Свят-Вечір 1946 року Міля закінчує свій тернистий життєвий шлях. Поховав її Борис на цвинтарі в Мозолівці побіч її батька, дідів і вуйка. І Борис знову остався сам. Як батько, так і мати залишили його, мавши по сорок років. Батька він майже не пам'ятав, а матиного серця зазнав так коротко.

* * *

Будучи в таборах для безпритульних, Борис забув свою рідну мову, бо всі користувались там лише російською. Одержавши по батьковій здібності поетичні, а по матері серце, повне любови до людей, він уже в таборі пробує свої поетичні здібності, а при тому, граючи на гітарі, уже там творив пісні, які співали безбатченки не лише в його таборі, але і в сусідніх.

Тепер, по смерті матері, Борис увійшов у гурт однолітків, які мешкали в сусідстві, скоро опанував знову материнську мову, писав вірші та укладав до них музику. На Різдвяні Свята укладав коляди, пригравав їх на гітарі і з такими однолітками, як сам, ходив з колядами. Ще донедавна колядували коляд його укладу на Веселій Горі.

І Борис залишився надалі круглим сиротою, бо не судилось довше прожити з матір'ю, а щоб залишитись на Веселій Горі, не було умов дістати там прожиток, виховання та освіти. Тому залишає він Веселу Гору і йде в світ шукати своєї долі. Про своє невольничче дитинство писав він:

«В мансардах Харкова, в Калінінському смороді,
На ринках Курська і Караганди,
На півдні й півночі, на заході й сході —
Залишив я свої дитинячі сліди.

... воші, бруд перону,
Ось в чому виростаючи я зріс,
Мое дитинство — в тамбурі вагону,
В залізному перестуці коліс».

В 1947 році переїжджає Борис до своєї тітки-бабці двоюрідної Ярині Таращук, в Збаращину. Записується до 8-ої класи на навчання. Але умови не дуже там йому сприяли і він переїжджає в село Гаї Великі біля Тернополя до своєї другої двоюрідної тітки-бабці Юстини Дячун. Ця бабця прийняла Бориса надзвичайно щиро, з відкритим серцем і руками, і вони одне одного до кінця

свого життя дуже любили й одне одному помагали. У тієї бабці був внук Роман Борисового віку, і там Борис познайомився і здружився з передовою молоддю, а також в його серці розгорілась перша любов до дівчини з Гаїв Великих — Чернявської Гані.

Борис був дуже обдарованою людиною — від батька успадкував непересічний літературний таланти, а від матері добре серце. Тож не дивно, що всі його дуже там полюбили. Щоб забезпечити собі майбутнє, Борис перейшов з 8-річної школи в селі Гаї Великі на курси «фізруків» в педінституті в Кремянцю.

В цей час в Галичині йшла затяжна визвольна боротьба, що майже поголовно захопила всю свідомішу молодь села. Захопила вона і Бориса. Укладає він антисоветські пісні для молоді і музику, яку молодь підхоплює, співає і скоро поширює їх по країні. Ходив він з товаришами колядувати з вертепом власного укладу, а зібрані гроші вони віддавали на потреби боротьби в ОУН.

Та не довго втішався він свободою, бо 28 квітня 1950 року його групу в числі 5 хлопців «накривають». Спочатку держать його в Тернополі, а відтак відправляють на слідство в тюрму у пересильному пункті Львова, де судили велику групу молодих із села Гаїв Великих. Основним звинуваченням Бориса було «роспівання анти-советських песень», «пістоль на вооруженії» і участь у Гаївському «вертепі».

З часів перебування у Гаїях запам'яталась одна із пісень авторства Бориса, яку подаю:

Україно моя, наша мати рідна,
Ми для Тебе життя не шкодуем,
На руїнах в вогні, у кривавії дні
Ми державу нову побудуем!

А Бандера Степан,
Він усіх нас, партизан,
В бій кривавий за волю поведе,
Нас не спинить ніхто:
Ні кати — гестапо,
Ні жорстоке — червоне. . .

Ми ідемо у бій,
Проти сотні один рій,
Проти танків — ручною гранату,
Скорострілом МГ ми б'ємо. . .
Добре пражем голоту прокляту!

Перебуваючи в тюрмі, він залишив вірш:

Чорні хмари над тюрмою,
Вітер жалібно свистить,
Розлягалися луною
То журба у світ летить.

Батька, матері не знаю,
Нема брата ні сестри,
Лиш сиджу і дожидаю
Або правди, або мсти.

Хоч тюремник я нещасний,
Хоч в тюрмі я вже давно,
Ще загляне промінь ясний
В загразоване вікно!

Присуд Бориса прозвучав: 15 років концтаборів. Відбувати заслання Бориса направляють в Речлагі на ОЛП чл. 62, шахти чл. 29, де Борис пробув до весни 1954 р. По смерті Сталіна в багатьох Гулагах були організовані страйки, які відбувались також і на Боркуті, де перебував Борис. Страйкувало там декілька шахт, де здебільшого виходили на роботу, але не видавали вугілля.

Страйк на шахті чл. 29 був дуже добре зорганізований. Одного гарного дня об'явили по внутрішньому радіо, щоб на роботу не виходити. Керівники страйку назвали себе «Комітет Дій», до якого входили по одному представникові від кожної національності.

На прохідній поставили пікети, на роботу нікого не випускали, бараки поділили на сотні і мітингували на площі.

Вимоги зводили до того, що політичні в'язні повинні мати нормальні соціальні і побутові умовини, якщо ж їх використовуються на важких підземних роботах, то потрібно їх забезпечити нормальними умовинами праці — харчуванням, спецодягом, спецзнаряддям тощо.

Керівництво табору два дні ходило повз дротяні загорожі і просило в'язнів виходити на роботу. Страйкуючі вимагали виконання своїх вимог.

На третій день до табору приїхав генеральний прокурор СРСР Руденко з карними відділами. Табір оточили кулеметними гніздами, і він дав наказ закінчити страйк й виходити на роботу. На вимоги страйкуючих прокурор нічого не сказав, а лише повідомив, що їхні домагання доставить в Москву і там «розберуться». Страйкарі на це не погодились. Тоді Руденко дав ультиматум, що якщо до 10 хвилин страйкарі не піддадуться, він зломить їх силою. І так сталося. Після 10 хвилин він дав наказ стріляти по в'язнях, які в цей час находилися на майдані. У висліді того було около 200 в'язнів убитими, а понад 300 раненими.

Зразу після пострілів «Комітет Дій» здався владі, бо не припускав, що Руденко допустить морду над безборонними людьми, та не хотів брати на себе відповідальності за жертви.

Тоді запрацювала провокаторська машина, якої не бракувало в тому часі в концтабор. На прохідній був поставлений стіл, накритий зверху, спереду і з боків покривалом. Під цим столом умістились провокатори, а за столом сіло таборове керівництво. Політв'язнів викликали за списком, а провокатори давали їм свою характеристику. Їх ділили на 3 групи: 1-ша група — «Комітет Дій» і найбільше свідомі й активні, яких відправляли в центральну Володимирську тюрму та в інші тюрми, 2-га група — відправлялась в штрафні табори, а 3-тя група — на роботи в інші табори. Борис попав у «штрафну» підкомандировку на 11-ту шахту, а згодом перейшов на ОЛП шахти 9-10.

Борис, зі своєю веселою вдачею та переживаннями в таборах для безпритульних, попавши в цей табір — попав немов у свою стихію. Табір для нього був його домом від п'яти років його життя, тож тепер у ньому він почувався як у рідній хаті. Не було тут для нього нічого нового чи невідомого. Як він казав про себе: «Для мене це продовження тих гуртожитків, в яких я прожив коло двадцяти років, а вихователі, замість цивільної одежі, вдягнуті у військову, а догани не пишуть в «личное дело» і не вивіщують в коридорах, просто переводять в БУР! Більше відвертості — тільки й усього». На плечах у нього невідлучна гітара, співав дуже багато пісень, які сам творив і які згодом поширилися по інших концтаборах та приймалися як таборові пісні. Ось одна з таких його популярних пісень.

Пісня про Оксану

Я чую, Оксано, Твій голос тужливий,
То вітер його з України приніс.
Я чую, як б'ється в нім серце бурхливе,
Я бачу Твій погляд туманний від сліз.

Оксано моя, нас давно розлучили,
Повік будеш жити у серці моїм,
Твій погляд далекий, коханий і милий,
Несу я в житті ідеалом своїм.

Я знаю, не раз Ти мене споминаєш
І часто виходиш на беріг Збруча,
І дивишся в даль, де зоря догоряє,
Оксано, Оксано, Ти мріє моя.

Можливо, що Борис, перебуваючи у Збарацині, запізнав Оксану, яку полюбив тою святою-чистою любов'ю, виідеалізував собі її у своїх мріях, бож вона перша, може, зрушила його серце і збудила до любови, та тодішня страшна ворожа система розлучила його із нею. А, може, взагалі такої Оксани й не було, може, була лиш мрія про кохану дівчину, дівчину, яка зігріла б його теплом свого серця, брак чого усі молоді таборяни так боляче відчували, і тому, може, такого змісту пісні так скоро у таборах приймалися.

Борис коротко після звільнення з концтаборів

За його щире й веселе вдачу, за його пісні, за його приятельське відношення до всіх, Борис був люблений всіма, включно навіть з наглядачами та КГБ-істами. Табори тоді були переповнені українською молоддю, головню сільською, якій із засади присуджували не менше десяти років, навіть за такі провини, що дали їсти українським повстанцям. Було багато учнів вищих клас середніх шкіл чи студентів університетів. З інших національностей це була переважно інтелігенція — дисиденти, які не погоджувалися з тодішньою системою та її критикували. Борис, який був жадний освіти і знання, часто з ними дружив. І для таких, як Борис,

табори ставали університетами, де набирались всестороннього знання чи вдосконалювались у певних спеціальностях. Наприклад, Борис дружив з євреєм Едельманом з Росії, високоосвіченою людиною — театральним критиком, в чому Борис теж мав великі зацікавлення, чи з капітаном морської фльоти Владиславом Новаком (з Ленінграду), який пізніше був на дипломатичній службі в Англії, чи з російським поетом з Брянщини Емілієм Башликовим, який до війни був комсомольським активістом, але на війні попав в оточення і був засуджений, мабуть, на 25 років, та з багатьма їм подібними. Дружив він з багатьма хлопцями з України, такими як: Роман Писарчук, Омелян Олексюк із Золочівщини, студент політехніки і племінник Степана Тудора, Ігор Олещук, Андрій Патрус-Карпатський, що був головою Закарпатської Спілки Письменників України, і з іншими.

Зчасом Бориса перенесено з шахти 9-10 етапами на ОЛП 40-ої шахти, де він включився і брав участь в художній самодіяльності.

У таборах Борис писав багато віршів, хоч, може, вони не найбільшої вартости, та шкода, що так мало вдалось перевезти їх його приятелями. При звільненнях в етапних дорогах стільки разів їх перевіряли, що не вдалось перевезти найменшого папірчика. Друзі перевезли лиш те, що вивчили напам'ять. Та всього вивчити не вдалось. Більшість його творів замерзли там, на північній вічній мерзлоті, та й не знаємо чи колинебудь вони до нас дійдуть. Можливо, що дехто з його товаришів запам'ятав дещо більше та доложить до поданого тут мною.

* * *

Борис багато переживав у споминах події з минулих юних літ. Відгомонам подій визвольної боротьби 1940-50 років повстав його

Марш Сіроманців

Ми йшли вперед, а клятий день згасав,
Останній день осіннього сезону,
Кривавив очі дим жевріючих заграв
І різав слух ревучий відгук дзвону. . .

Нам разом з дзвоном в вуха заповзав
Знайомий з смутного дитинства диму запах,
Ми залишили його тому, хто не знав,
Що людська кров тече і в наших «лапах». . .

І над таврованим від кульових пісень,
Над царством Мефістофеля і Вія

Встава сріблестим палахтінням день,
Просурмлений девізом Буревія.

Вже знову тіні руки простягли,
Ховаючись в безмежно-степовім просторі.
Горів в пожежах оковид, і ми все йшли,
а день згасав і сіяв з неба зорі. . .

Нехай це все, що покривало даль,
Живе й мертве, руїна й невідоме,
Ми йшли вперед, нас колисала сталь,
У спалахах і блискавицях грому.

Бо там позаду, в синіх смугах мряк,
Лежали попіл і каміння, стріхи дому,
Ми чули в стогоні й музиці атак
Їх плач й хлипання, зідхання і утому. . .

Як була уже згадка повище, Бориса в таборах усі любили, усі його шанували і цінили. Мав він багато приятелів, яким помагав та ділився, як у нас казали, останнім куском хліба. І болів він утратою кожного з них. Ще в Казахстані, в руднику Борис Бобинський в перші роки табірної життя похоронив свого найближчого 18-річного друга Сеника, на згадку якого склав понижного вірша:

Могила Друга

Де вітер вирує у хвилях бурана,
Де мліє під сонцем земля,
В сипучих пісках степового кургана
Похована тайна моя.

І поруч все тихо і пусто довкола,
Лиш неба синіє туман,
Де крила орлині викреслюють кола
І мріє міраж-караван.

Міняється в барвах пустиня безлюдна,
Дріма, не стуливши повік,
І будить лиш тищу квиління верблюда,
Жахливий, шалючий рик.

І гордою шапкою над оковидом
Встає непохитний курган,

Де друг мій витає наземним привидом,
Де вічний знайшов він пристан.

Ніхто не згадає, ніхто не побачить
Забутий, занедбаний прах,
Ніхто не почує, як дух його плаче
Годинами в мертвих степах.

У відповідь лише земля обнімає,
Устами торкається ран,
І, чуючи стогін, ридання здригає
Жагучий, піщаний курган.

Як уже нам відомо, Борис, який не зазнав у молодості кохання, був чулий на жіночу красу чи дружнє ставлення до нього. Такою він захоплювався та віддячувався своїми найніжнішими почуваннями. Та, однак, дуже рідко можна було стрічатись із жінками в концтаборах. Тому і не дивно буде, що Борис закохався був під час свого побуту в лікарні в медсестру-росіянку, яка приходила на працю в кожушку.

(Закінчення буде)

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ТИЖНЕВИК

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ»

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях а також приносить обширні відомості про міжнародні події, наświetлюючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» речево дискутує й розяснює всі суспільні політичні й культурні питання української еміграції й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — це універсальний часопис української еміграції в усіх країнах поселення, що повинен знайтися в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N1 1LF.

Адреса Видавництва:
Verlag Schlach Peremohy
München 8000, Zeppelinstr. 67, Germany.

Зірка ГРЕНДЖА-ДОНСЬКА

ПАМ'ЯТІ ДОРОГОГО ДРУГА

Тяжко прощатися зі знайомою нам людиною, яка відходить у вічність. Огортають нас почуття жалю, співчуття, думки переходять на нестійкість нашого життя і стає перед очима питання: «Коли прийде черга і на нас? . . .» Та за день-два обтрушуємо себе від цих прикрих думок і почувань і вертаємося до щоденного життя, у знані вже нам рейки будня.

Не так воно є, як тратить людина близького друга, життя якого торкнуло наше не раз і не два, протягом десятків років. Тоді той сум, співчуття, жаль, а часто й страх багато глибше ранять душу, і ми відчуваємо, що з тою особою і частина нас лягає в могилу. Якою людиною стає більш самотньою, більш опущеною і в душі витворюється велика порожнеча.

Такі почуття самоти, жалю, порожнечі і безрадности огорнули й мене, як прийшла вістка з Братислави, що 25-го травня не стало між живими дорогого Друга мого батька і моєї родини, Юрія Августина Шерегія. Хоч ми всі знали, що він тяжко хворий і що його немолодий вік — 83-ій рік не давав багато надії на довге життя, все ж хотіли вірити, що його час ще не прийшов.

Знала я його майже ціле моє життя. Родом з Дусина, був він учителем на Гуцульщині і виховником нашої молоді на Закарпатті, будучи пластовим провідником і щорічним комендантом пластових таборів. Бувала і я в тих таборах щороку й багато спогадів з моєї молодости є зв'язані з пластовим життям та з ним, нашим «Братом Громом».

Любов до пластового життя перевищила тільки його любов до театру. Вже від студентських років він сильно цікавився театром. Брав участь в аматорських гуртках де тільки міг. Був він учнем театральних корифеїв М. Садовського, О. Загарова, М. Аркаса, М. Біличенка. В 1930-31 роках заложив аматорський гурток «Веселка» в Ужгороді, а пізніше, в 1934 році, разом зі своїм братом, композитором Євгеном Шерегієм (жив в Ужгороді до своєї смерті), заложив театр «Нова сцена» в Хусті і став його першим режисером. Цей театр проіснував до 1939 року і досягнув великих успіхів.

Був він людиною безмежно енергійною, рухливою, спритною, працювитою. З моїм батьком дружив він від перших днів знайомства, і вони спільно працювали для усвідомлення закарпатського народу — батько на полі літератури, а він з братом на полі театрального мистецтва.

Війна розкинула нас у різні закутки світу. Його дорога повела через Югославію до Праги, звідти до Львова і Дрогобича, де працював у «Підкарпатському театрі», опісля, вернувшись до Чехо-Словаччини, працював у словацькому театрі в Пряшеві, в оперному народному театрі в Кошицях, в Державному сільському театрі в Братиславі. Осівши в Братиславі, працював і в драматичному відділі Народної школи мистецтва. Був ініціатором і основником «Клубу приятелів міста-побратима Києва» та

мистецьким керівником і режисером його театрального ансамблю ім. Т. Шевченка. Від 1967 року Міністерство культури Чехо-Словаччини вислало його часто для режисур українських аматорських театрів в Югославію, де він поставив 28 прем'єр.

Був він і драматургом. Написав 32 драматичні твори, з яких багато ставилися ще в 30-их роках на сценах Закарпаття. Переклав і 28 різних п'єс на українську і словацьку мови. Написав також «Методичний збірник» та «Сценічну мову» для аматорів. За його заслуги чехословацька держава уділила йому призначення титулом «Заслужений працівник культури».

Тому, що і мій батько жив у Братиславі, при моїх візитах до нього я завжди зустрічався із «Братом Громом». Протягом усіх років еміграції він залишився близьким другом батька. З приємністю заходила я до його помешкання, де жив з дружиною Анничкою, і годинами слухала його спогади з минулого. Він ними жив, він з них набирив сили й енергії. Живо, яскраво, зі сценічною мімікою і з іскрами в своїх гарних синіх очах оповідав епізоди з театрального життя і здавалося йому, що він знову на сцені. . . Подивляла я його «театральний музейчик» в кімнатці, де кожна стіна була до стелі обвішана знімками артистів, фотографіями з вистав, різними афішами, програмками. пропам'ятними стяжками та засохлими вінками, якими його обдаровували після вистав. Переглядали сотки світлин, які збирав для нарису про українські театри на Закарпатті, над яким працював вже від сорокових років.

Його любов до театрального мистецтва давала йому стільки сили й завзяття, що ще навіть на 70-ці їздив до Югославії і режисував вистави, навчав наших югославських русинів-українців танцювати народні танці і працював з ними невтомно довгими тижнями.

В день похорону мого батька виголосив над могилою зворушуюче прощальне слово. Він тоді став найбільшою підпорою моїй мамі, помагав їй де тільки міг і був їй дорадником в усяких справах. Своєї помочі ніколи не відмовив, як зайшла на те потреба.

Як прийшлося мені упорядковувати архів батька після його смерті, він був той, що стояв біля мене своїми порадами. Після мого від'їзду додому, він сидів тижнями у хаті мами над архівом батька, щоб списати все: переглянув кожний твір, кожний зошит, кожний записаний папірчик, зробив з них каталог і вислав його мені. Переписав для мене багато матеріалів з архіву батька, щоб ними доповнити мій власний архів. Без його помочі я була б ніколи не могла укомплектувати твори батька до друку.

До останньої хвилини Юрій Августин Шерегій мав надію, що ще перед смертю побачить друком найбільший твір свого життя «Нарис історії українських театрів Закарпаття до 1945 року», який закінчив кілька років тому. На жаль, не дочекався. . .

Нехай цей короткий спогад та вислови моєї щирої вдячності будуть букетом нев'янутих квітів на його свіжу могилу.

А дружині Анничці, дочці Олі та синові Йосифові з їхніми родинами складаю від себе і від моєї родини найглибше співчуття із запевненням, що пам'ять про «Брата Грома» будемо завжди носити глибоко в наших серцях.

Травень 1990

Ольга КЕРЗЮК

ПОЕЗІЯ НЕВТРАЧЕНОЇ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ

Андрій Легіт «Вибрані поезії», Українська Видавнича Спілка, 1990, 232 стор. *Передмови: Від Видавництва, «Дещо про себе й свою творчість», «Оспівувач поривів молодих» Миколи Вірного.*

Збірка «Вибрані поезії» Андрія Легота містить у собі поезії із 5 збірок («Чим серце билось», «У тумані чужім», «На крилах надії», «Почуття», «Мрії»). Написані вони у проміжку 20 років: 1948–1968. Жаль, що нема у збірці віршів подальшого періоду творчості автора, адже читачеві (і критикові) цікаво було б прослідкувати увесь творчий шлях поета, його складне і важке вrostання у новий ґрунт.

Назви збірок А. Легота досить вимовні. У збірці «Чим серце билось» (1948–1953) поет підсумовує прожиті буремні роки, несповнені надії, незагоєні рани. Усе ще надто свіже у пам'яті — розлука з коханию, матір'ю, рідним краєм. *«Я зоставив там радість, в чуже і незнане ідучи, / І надхнення, й любов, і усе те, чим серце цвіло»*. Попереду — незнане, полиново гірка чужина. І постійне відчуття втрати — чогось найважливішого, найсвятішого: *«Я щось втратив, щось втратив таке, / Що без нього, мов лин без води»*. І нема у серці колишньої радості. *«Де ж та радість?»* — не один раз питає себе поет. Як жити у новому світі, *«серед сердець чужих, черствих, холодних»*, як витримати це ходіння *«по тернах чужини»*? Як довго воно триватиме? Як вrostати у новий ґрунт, коли усі думки, усі надії — там, далеко, на Україні? Життя реальне, сьогоденне наче не існує: *«Живу минулим і майбутнім, / життя сучасного нема»*. Трагедія емігранта, палко закоханого у рідну землю, постає перед нами у всій своїй повноті у багатьох віршах цієї збірки. *«Непривітні, окрадені дні»* у чужому краю, дні без радості, без надії на краще. Жити тяжко, жити невесело. Але жити треба, і то гідно: *«Як тяжко жити на смітниках чужих / І не втратити гідності людини!»*

Збірка «У тумані чужім» (1954–1958) розвиває тему вигнання далі. Вигнанець-поет має принаймні слово як розраду, має рідну мову, і вкладає у вірші усі свої чуття: *«У них мука моя...»* І хто цих мук не зазнав, той навряд чи може збагнути вірші поета, поділити з ним (бодай у думках) його біль. Життя йде далі, нові події народжують нові надії («Волелюбна Мадярщина») і нові болі («Репатріаторам»). Надія чергується з розпукою, розлука — з новою надією — і так безконечно, бо то є щоденне життя емігранта, для якого Україна — *«перша любов і остання»* («Вірю я»). Хоч деколи крик відчаю виривається з грудей: *«Доки буду минулим я жити?!! Доки буду я в'янути? Доки?»* У вірші «Лондон» А. Легіт уперше звертається до Лондону — міста, що прийняло вигнанця: *«Древне місто, спасибі тобі! За роботу на хліб і постій, / Хоч один у мільйонній юрбі / Часто чуюсь душею не свій»*. У зраненім серці поета лунає дзвін Лаври, а Біг Бен, у всій своїй величі, таки не може замінити того святого дзвону однолюбів, що *«закоханій в синь і янтар»*. А тому *«печальне слово»* найбільш характерне для поезії Андрія Легота, бо, як він сам каже про себе: *«Я немов пересаджений цвіт, / Що на іншому ґрунті зів'яв»*. Сум, журба — постійні супутники поета (*«Мене лиш розлучить із сумом / Мій віддих останній з грудей»*). Це не значить, що у нього нема віршів бадьо-

рих, бойових, а навіть веселих, жартівливих, а то й саркастичних (як-от «Матримоніальна стріча» із збірки «Мрія»).

Третя з черги збірка має оптимістичнішу назву «*На крилах надій*» (1958-1962). Вона відкривається програмовим віршем «*Ми є. Були і будем ми!*» Україна «*є бранкою, як і була*», але вона має оборонців, що «*Честь України хоч сьогодні / Готові боронить грудьми. . .*» У вірші «*До себе*» поет каже: «*Ти не тільки минулим, сучасним, / України майбутнім живи*». Бо такі має статися, не може не статися: «*Ще прийдуть сподівані ранки, / Після років зрадливих, як Юда, / Усміхнеться століть полонянка, / Вільний вітер чоло їй остудить*». Але коли? Коли? Між тим життя на вигнанні триває, сили тануть, сон тікає, особисте життя не влаштовується. Є спогади про перше кохання, і мрії про «*тиху, розсудливу, любу*» Ладу («*До Лади*»). Є постійне відчуття зраненого перелітного птаха («*Емігрантське*»), у якого «*перебиті, поламані крила*» («*Сині очі і дні золоті*»). І звертання до Бога у хвилини одчаю: «*За що караєш, милосердний Боже, / Вигнанням вічним, за які гріхи?*» Друзі відходять у вічність («*Михайлові Ситникові*»), і навіть подруга-муза відчуває втому «*на емігрантських манівцях*», падаючи «*в безсиллі на холодний брук*» («*Безсилля музи*»). «*Ні слів, ні зідхань, ні пісень, / Зів'яла душа, відцвіла*».

Ні, не відцвіла! Наступна збірка, наче спростовуючи подібні настрої, має назву «*Почуття*» (1962-64). І їх у А. Легота вдосталь. Бо душа жива, хоч деколи і здається поетові, що «*я мов живцем похований в труні*». Душа жива, вона вирує почуттями і протестує проти світу насильства, лицемірства, фальші: «*Тому й дійсність така посіріла / І холодна, й тверда, як крижина, / Бо душі ми не любим людини, / А лиш блага землі й пишне тіло*» («*Поцілунки*»). Але є ще для душі відрода: природа, і Андрій Легіт — вірний син незабутньої красуні Росі — любить її і цінує спілкування з нею: «*Душею інший я стаю / По метушні міській в гаю*» (В гаю).

Остання збірка «*Вибраних поезій*» має назву «*Мрії*» (1964-1967). У ній чимало віршів про призначення поета, про інших поетів (є тут і епіграма на А. Малишка, і вірші-присвяти В. Сосюрі, П. Грабовському, І. Багряному. . .), звернення «*До Музи*». Тон поезій стає спокійнішим, врівноваженишим, «*тягар років гірких*» давить і кличе до медитацій про людське життя як таке: «*Пилінка ти на вітровім крилі, / Твоє життя — миг вічності єдиний*» («*Не зазнавайсь на змученій землі*»), про наш стехнізований, суперматеріалістичний світ («*Чорні дні*»), в якому «*замість серця — гурчання мотора*». У цьому непривітному, окраденому світі А. Легіт — полегливо шукав своє місце, невтомно працював на ниві рідної культури. За довгі роки поневірянь, п'ючи «*ую гіркість вигнання*», він навчивсь «*цінити волю по неволі, / Вітчизну — в чужині*». А тому його сувора самооцінка:

*Безслідно літо віку вже мина,
І вересень надходить без плодів,
Лиш душу в пісню вилито до дна,
Єдиний скарб, яким я володів —*

конче потребує уточнень. Вірші А. Легота, оді «*останні зойки бідної душі*», в яких вона вилилася «до дна», і є той плід, і є той слід, про який мріє поет. Збірка «*Вибраних поезій*» — свідчення невтомної праці, постійних творчих шукань людини, що не співала гимнів «*душогубам*», а завжди була і «*є вітчизни-полонянки сином*».

P S. Жаль, що збірка має чимало друкарських помилок, а тому читач подекуди змушений ворожити, шукаючи розв'язки загадкових слів (напр. «сутніки» замість сутінки, «комишні» замість комиші і т.п.).

Наука, дослідди

Іван КРЕСТАНОВ

УКРАЇНА

Насамперед мусимо зазначити, що Україна не є новою державою. Досить згадати про Київське князівство Олега, Ольги, святого Володимира та відомого князя Святослава. Це славне князівство, створене у IX столітті слов'янськими племенами, нащадки котрих живуть тепер на широких просторах України (поляни, древляни, сіверяни, уличі, тиверці, дуліби), спочатку називалося «Русь». Тому, що це ім'я було пізніше присвоєне собі московськими князями, українці змушені були шукати собі іншого імени. Однак і назва «Україна» теж стара. Вона зустрічається в літописах XII та XIII століть, в універсалах козацьких гетьманів XVII століття, у маніфесті Петра Великого від 1709 року, у народних піснях, щоб означити, в основному, східні прикордонні степові окраїни (україни, звідси Україна) колишнього Київського князівства (IX–XII ст.). Ця назва зчасом поширилася і сьогодні охоплює всю етнографічну українську територію. Російська назва «Малоросія» («Мала Росія») є суто літературною. Сьогоднішні українці її рішуче відкидають, так само як австрійське «рутенці».

Етнографічна Україна утворює величезну об'єднану територію, що простягається від Карпат до Кавказу, від ріки Прип'ять до Чорного моря. Площа тієї величезної території складає 850,000 кв. км., з яких 770,000 — землі колишньої російської імперії, 75,000 — Галичина, 14,000 — в Угорщині. Вона має наступні губернії: Київську, Подільську, Чернігівську, Волинську, Полтавську, Катеринославську, Харківську, Херсонську, а також кілька повітів губернії Таврійської (Крим), Курської, Холмської, Воронізької, Мінської, Гродненської.

Про кількість українського населення ми покищо не маємо точних статистичних даних. Взнявши до уваги означений коефіцієнт приросту населення, можна отримати для останніх років число 46 мільйонів, з яких 39,604,00 — в самій Україні, 5,839,000 — в Галичині і 658,000 — в угорській Україні. Але якщо ми візьмемо навіть число 35 мільйонів, яке є замалим, Україна за кількістю населення займає шосте місце серед європейських держав і друге серед слов'янських. З усього населення українці становлять 77,5%, євреї — 8,22, поляки — 4,5%, німці — 1,9%, а є також вірмени, румуни, болгары, татари, греки та інші. Найважливіші ріки України: Дністер, Дніпро і Дон, головні міста: Київа, Одеса, Харків, Львів (Лемберг).

У расовому відношенні, на думку кращих російських вчених,

українці відрізняються від росіян вищим зростом, ширшими грудьми, круглішим черепом, більшими ногами; більшість з них чорнооки та смагляві. Ці особливості пояснюються частковим змішанням з чужими расами, особливо турко-татарами, і в цьому відношенні українці стоять ближче до болгар.

У психологічному відношенні українці ще більше відрізняються від росіян і знову — більш схожі на болгар. Українець більший індивідуаліст, більш діяльний, більший реаліст у житті, а тому він більш байдужий до всякого роду догматичних дискусій. Його медитативна натура схильна до скептицизму та критики. Українець важко приймає рішення, але, прийнявши, вперто тримається за нього. Українецька «впертість» загальновідома. Саме цьому українці завдячують і завдячуватимуть у майбутньому свої великі національні досягнення. Українець відзначається також тонким гумором. Не даремно Гоголь був українцем.

* * *

У IX ст. країна, яку заселяли українці, була поділена на багато дрібних незалежних державок, але Київські князі, підтримувані добровільною армією, підкорили тих дрібних князків та об'єднали їхні володіння. У 988 році Київський князь Володимир запровадив християнство у східно-православній формі. Після цього грецька цивілізація прийшла до Києва, який став на кілька століть осередком культури та мистецтва. Після занепаду Києва, князівство Галичії та Лодомерії (Данило, Лев у XIII та XIV ст.) зміцніло, і нарешті велике князівство Рутенське під литовськими володарями (Свидригайло та Олелькович у XV ст.)

Великий князь Литовський став королем Польщі і заснував династію Ягеллонів. Литва та Україна зберігали свої закони, окремий уряд, релігію, звичаї. Але Польща почала загарбувати та підкорювати своїх сусідів, що викликало численні війни. Відколи Україна втратила свою політичну незалежність у XIV ст., історія цієї країни стала довгим полотном героїської боротьби за свободу. Об'єднана у 1559 році з Польщею, вона відірвалася від неї у XVII ст. і добровільно об'єдналася з Московщиною у 1654 році, за Переяславськими угодами, які підписав гетьман Богдан Хмельницький. Потім, за часів гетьманування Петра Дорошенка, частина України на певний час стала васалом Туреччини, але потім була приєднана до Росії. Провінції, що були на захід від Дніпра, перейшли остаточно до Росії лише за царювання Катерини II (1793), коли було поділено Польщу, а Галичина відійшла до Австрії.

Перейшовши у 1654 році під російську владу, Україна до кінця XVIII століття зберігала майже повну автономію, яка перевищувала Фінляндську (після 1809) та польську (від 1815 до 1831). Вона була незалежною республікою під проводом гетьмана, вільно обираного народом, але затверджуваного царем, мала право приймати іноземних амбасадорів, мала власну адміністрацію та армію тощо. Ця автономія, незважаючи на централістські рішен-

ня Петра Першого, була знищена лише за часів Катерини II, яка голосила про це у маніфесті, адресованому «малоруському народові», що викликало одностайні протести (1767). Посада гетьмана була ліквідована у 1764 році, національна армія (Січ¹) у 1775 році, цивільні інститути — у 1781, видання книг українською мовою було заборонене, кріпаччина (рабство) була запроваджена у 1782. Утиски продовжувалися, аж нарешті Україна втратила свою незалежність і була доведена до статусу російської провінції і насильно русифікована.

Рішення, які йшли врозріз з вольностями, обіцяними царем українській нації у 1654 році, викликали багато повстань, з яких найвідомішим є повстання Мазепи. Він навіть об'єднався у 1708 році з Карлом XII зі Швеції, але, після поразки під Полтавою, змушений був розділитися з ним долю переможеного. Багато гетьманів, такі як Самойлович, Полуботок, Дорошенко, закінчили своє життя на засланні. Патріоти звертали свої погляди до Швеції, Туреччини, Польщі і навіть Пруссії, як от у 1871 році, коли провідник Київського дворянства, граф Василь Капніст, таємно передав міністрові Герцбергові меморандум про насильства, чинені російським урядом над українською конституцією. До ліквідації політичної автономії додалися також релігійні утиски. З поразкою Наполеона зникла остання надія українців на чужу допомогу. Росія здавалася непереможною. Українська енергія спрямувалася на підготовлення загальної революції в Росії. . .

У той час коли Австрія давала трохи свободи українцям, в Росіям найменша спроба визволитися була нищена. Петербурзький уряд завжди був переслідуваний страхом по республиканські почуття в країні; він щороку проклинав у церквах ім'я Мазепи, а в 1876 році указом заборонив вживання української мови. Школи зачинювалися, музеї грабувалися, колегії заборонялися, театри закривалися, народ залишався в рабстві до 1862 року.

У XIX ст. українці брали активну участь у політичних та революційних змахах (повстання декабристів, таємне товариство Кирила та Методія, замах на царя Олександра II, діяльність Української Революційної Партії, що мала за мету незалежну Україну, повстання селян, повстання на Чорноморській флотії та ін.). Революція 1905 року принесла українцям дозвіл вживати українську мову, дала можливість обрати спочатку 40, а потім 65 депутатів до Думи, але цю репрезентацію відмінив виборчий закон від 1907 року. Лише в старому королівстві Галичина та Лодомерія, яке Австрія отримала у 1772 році під час поділу Польщі, тобто в Східній Галичині та в австрійських провінціях Буковини, українці досягли значного представництва в урядових установах; вони мали там розвинену шкільну систему та наукові організації.

1. Безперервний військовий стан привів до виникнення козаків, республіканських товариств з виборним старшиною-гетьманом. Мешканці Січі, на острові за Дніпровими порогами (звідкі назва запорожці), організовані у мілітарну демократію та духово об'єднані, чимось нагадували древніх швайцарців маленьких кантонів. (Примітка автора статті).

Скрізь українці прагнули до національного об'єднання в незалежній Україні.

* * *

Офіційною мовою України, цебто церковною, була болгарська, яку називали старослов'янською або церковнослов'янською, мова, яку ввів святий Кирило у православному слов'янському світі і яка мала могутній вплив на формування писемних мов російської та української. Українська мова, яка розгалужується на кілька діалектів, має, так само як і болгарська, 1000-літню історію. Колишній українська мова була офіційною мовою не лише Київської та Козацької України, але також Литви. На думку найбільш авторитетних славистів та етнографів (Шафарик, Міклошич, Лавровський, Потєбня, Нідерле, Шахматов, Корш, Фортунатов та ін.) українська мова є тепер самостійною мовою, нарівні з усіма іншими слов'янськими мовами. Вона вживає староболгарську абетку, а її граматичні та лексичні особливості такі великі, що без попередньої підготовки навіть росіянин не розуміє її.

Ця мова зуміла створити уже за часів Нестора-літописця багату літературу, вона має одну з найпрекрасніших народних поезій, може гордитися нині чудовою мистецькою та науковою літературою (історичною, філологічною, етнографічною, економічною, політичною і т.д.), має свої газети і служить духовим з'єднувальником мільйонів. Тому вона не повинна боятися, що хтось заперечуватиме її право називати себе мовою.

Українська література, яка почалася у X столітті, ніколи не переривала свого розвитку. Її розвиток можна поділити на три періоди:

1. З 988 по 1158. Найвідоміші літературні пам'ятки цього періоду — це Літопис Нестора, «Ізборник» Святослава і «Слово о полку Ігореві». Цю літературу довгий час передавали усно, є також кобзарі (громадські співці), які співають довгі старовинні пісні. У цей період староукраїнська література перебувала під безпосереднім впливом староболгарської.

2. Від 1158 до 1789. Україна під владою Польщі. З цього випливають деякі західні впливи на літературу. У цей період народні елементи усе сильніше проникають у писемну мову. Постає спроба переукласти «Святе Письмо» народною мовою. Українська мова отримує право громадянства в офіційних документах козацьких гетьманів. Після жахливого татарського нашествия Україна тяжіє до Європи, і для української літератури починається нова епоха. У 1491 році була надрукована перша рутенська книжка у Кракові, і в XVI ст. ростуть друкарні. Рутенська культура тріумфує також у Литві, вона знаходить захисників серед духовенства, Братств і козаків. З'являються релігійні полемісти, з яких багато хто публікує слов'янські і грецькі граматики та науково-популярні твори. Найбільш красномовним серед них був Іван Вишенський з гори Атос, завзятий патріот. Київська Академія, заснована у 1632 році митрополитом Петром Могилою, стала джерелом світла не лише для України, але й для всіх православних слов'янських

країн, особливо для Москви. Почав розвиватися театр, правда, в основному це були містерії та антипасторські сатири. Найзначнішим письменником цієї епохи був філософ Сковорода, містик і моралізатор, який любив життя та проповідував альтруїзм. Але найкраще співав славу своїм героям сам народ у своїй епічній поезії, т. зв. «думах». Це багатюще джерело народної поезії, з якого черпали не лише українські поети XVIII та XIX століть, а також сусіди, росіяни та поляки. Професор Ягич називає українську народну поезію найбагатшою та найгарнішою серед слов'янських поезій, її з ентузіазмом оцінюють також Рамбо, Ральстон, Олексій Толстой та ін.

3. Від 1798 до цього часу. Цей період почався відомою гумористичною імітацією Віргілієвої «Енеїди» поетом Іваном Котляревським (1769-1808), відновником української літератури. З її появою у Полтаві в 1798 році починається сучасне українське відродження. «Енеїда» Котляревського — це перша книга модерної українською мовою, вона є кусочком сатири, що змальовує Росію, її інтриги, бюрократію, корупцію. Поета надихає любов до народу та ненависть до тиранів та жорстоких воєн. Йому українська література завдячує також дві чарівні комедії: «Наталка Полтавка» та «Москаль-чарівник», а також «Оду принцу Куракіну». Цей великий талановитий чоловік правильно вважається творцем сучасної української мови, літератури та театру. Його ім'я залишається символом національного пробудження як на Україні, так і в Галичині, і пам'ятні свята на його честь були причиною багатьох патріотичних маніфестацій. Першим значним поетом після Котляревського був Петро Гулак-Артемівський (1790-1866), перший байкар, який написав добрі сатири (як «Пан та собака») та п'єски. Батьком українського роману і першим реалістом був Григорій Квітка (1778-1843), який писав під псевдом Основ'яненко і залишив чарівні новели з народного життя. Найвідоміший його роман називається «Маруся» і читається й сьогодні з емоціями. Типовим представником романтизму був Левко Боровиковський (1811-1889), автор багатьох балад та перекладач Пушкіна та Міцкевича. Євген Гребінка (1812-1848) залишив справжні перлини у своїх «Приказках». Метлинський, Віктор Забіла, М. Петренко, О. Чубинський, М. Макаровський написали цінні поезії.

Українська література була в повному розквіті. Найкращі поети середини цього періоду: геніальний Тарас Шевченко (1814-1861), найбільший співець України, апостол та бог українського народу. Він народився у селянській хаті і знав лише кілька років волі та щастя, будучи рабом в юності та політичним в'язнем у дорослому віці. В ранній юності він виказав малярський хист, але поряд з малярством, вже тоді він студював древню поезію свого народу та написав такі зворушливі, такі напрочуд ніжні вірші, що вони швидко поширилися по всій країні. Навіть важко уявити собі те захоплення, з яким вітали кожен новий твір поета. Він втілює усі сподівання, усі мрії українців. Його твір «Кобзар» — збірка ліричних творів, що з'явився у 1840 році, — є найулюбленішою

книгою як серед селян, так і серед освічених людей, усі знають напам'ять його надхненні вірші. Враження від його віршів надзвичайне, зразу ж молодий поет став національним поетом. До нього ніхто на Україні не говорив такою чистою мовою, ніхто так не оплакував правдивими слізьми нещастя своєї Батьківщини. Його Муза є Музою народу. Це сама Україна, ограбована і закута у кайдани, свідомо своєї жакливої долі, встає, встає, щоб заговорити його устами. Його історичні поеми дуже гарні. Але його «думки», що українською мовою означає одночасно «думки», «мрії» і «пісні», завжди залишаться шедеврами його творчості; вони несуть його та розривають його серце: *«Не рвіть, думи, не паліте!»* — він кричить. Я не знаю, чи є ще десь у світовій літературі подібний крик болю, смертельної ностальгії. Ці «думки», написані слізьми та кров'ю, незважаючи на жакливу заборону писати на заслання, не можна добре передати жодними перекладами. Його величний та жакливий «Заповіт» став наче другим національним гімном України.

Серед найкращих творів Шевченка назву зворушливу поему «Катерина», яка заставила б плакати найсухіше серце, а ще поеми: «Наймичка», «Гайдамаки» і «Марія».

Ніхто зі слов'янських поетів був більш нещасним, ані більш славним. Син народу, він був улюбленим провідником того народу, його богом. Його ім'я відоме у кожній хатині, і його сторіччя (1914) викликало патріотичні маніфестації в усіх містах України.

Найзначніші послідовники Шевченка це: Микола Костомаров (1817-1885), історик та поет, Панько Куліш (1815-1897), поет та публіцист, Марія Маркович (1834-1907), яка писала під псевдом Марко Вовчок. Її «Народні оповідання» мали блискучий успіх. Вона була для українського роману тим, чим Шевченко був для поезії. В період визволення з кріпацтва з'являються ще такі: Степан Руданський (1830-1873), справжній поетичний талант, жертва боротьби між своїми ідеалістичними та патріотичними аспіраціями і життєвими умовами та низькими прагненнями оточуючого середовища. Анатоль Свидницький (1834-1872) залишив роман, який змальовує життя «шістдесятих років». Леонід Глібів (1827-1893) був третім байкарем, Олександр Кониський (1836-1900) палким патріотом. Трохи збоку стоять Олекса Стороженко та Яків Щоголів, до яких треба додати П. Кузьменка, М. Олександровича, М. Сімонова, Ст. Носа, Василя Кулика, Ол. Навроцького, М. Вербицького, В. Олександрова, Данила Мордовця, В. Мову та ін.

Шістдесяті роки були епохою лібералізму в Росії. Після емансипації кріпаків, готувалася емансипація поневолених народів. Заслання та тюрми завжди мали один результат: ще сильніше відродження національної душі. Утворюються патріотичні та культурні товариства «Громади» серед молоді, студенти йдуть в народ... але раптово приходить реакція.

Знищений в російській імперії, національний рух переноситься в австрійську Україну, в Галичину. М. Шашкевич (1811-1843) з Галичини, О. Федькович (1814-1888) з Буковини та інші автори

живуть любов'ю до народу та демократичними ідеями. Вони ненавидять рабство та страждання селян, яким вони співчують, хоч самі ці романісти та поети походили з заможних класів суспільства. Незважаючи на всі перешкоди, література продовжує розвиватися. З нових поетів та поеток (а їх чимало) треба зазначити такі імена: Іван Франко (1856-1916), найбільший галицький поет і, мабуть, найбільший український поет після Шевченка; вчений, політик та мислитель, він був, як і Шевченко, ентузіастичним апостолом національного пробудження. Старицький, Левицький, Мирний були відомими белетристами, Марко Кропивницький та Тобілевич (відомий під псевдом Карпенко-Карий) значними драматургами, Ольга Косач, яка писала під псевдом Олена Плічка, ставить з великим авторитетом та талантом питання про космополітизм та націоналізм і вирішує його на користь останнього, Софія Русів пише і редагує відому газету «Світло», Богдан Лепкий — цінний елегійний поет, Василь Стефаник — новеліст, М. Коцюбинський — романіст великого таланту, Лариса Квітка (дочка Ольги Косач), відома під псевдом Леся Українка, одна з найбільш захоплюючих та гідних визнання поетів України, яка висловлює почуття своєї мрійливої та меланхолійної душі з жіночою чарівністю, В. Винниченко, визначний романіст, який описує соціальні битви та ін.

Україна з давніх часів має також церковне та світське мистецтво, писання ікон та фресок, ювелірне мистецтво і т.д. У цьому відношенні Україна є талановитою послідовницею Візантії та Болгарії. Вона має також багатьох художників та скульпторів. Хто не знає про красу українських народних мелодій, які українські композитори (Лисенко, Чайковський та інші) використовували та використовують для своїх оперних та симфонічних композицій? Українські народні пісні є, безсумнівно, наймузичніші з усіх слов'янських пісень. Відомими є українські співаки.

Українці можуть гордитися також кількома першорядними вченими, які мають добру репутацію також за межами своєї країни. Це Костомаров, Антонович, Драгоманів, Житецький, Чубинський, Єфименко, Єфремов, Потєбня, Грушевський (колишній президент Центральної Ради, автор дев'ятитомної «Історії України»), найбільший історик України, чиї твори перекладено багатьма європейськими мовами.

* * *

Зайве додавати, що і матеріальна культура України багата та багатоманітна. До недавнього часу Україну справедливо називали «житницею Росії». Її відомий чорнозем славиться своєю родючістю. Обсяг культивованої землі сягає 45 мільйонів гектарів, тобто 53% усієї території. Річна продукція, рахуючи лише основні продукти, такі як пшеницю, жито, ячмінь, овес, сягає 160 мільйонів мішків², тобто більш ніж третину цілої російської продукції. Виробництво зерна у 1910 році було 215,000,000 мішків, тобто більш

2. У мішку — 50 кг.

як 40% усього врожаю європейської Росії. Україна покривала увесь експорт (9/10) імперії. Серед товарів, що експортувалися в Європу, перше місце займали харчові продукти. Серед мінеральних добрив назву українські фосфати. Відомою є також українська цукрова промисловість. Там є 225 цукрових фабрик, площа цукрових буряків сягає 400,000 гектарів, а виробництво у 1910 році досягло 50 млн. мішків (82% усього урожаю тодішньої російської імперії). Є 425 алькогольних фабрик-дистиляторів. Виробництво тютюну досягло великої цифри 660,000 мішків (69% усього продукту імперії). Є 89 фабрик, що виготовляють тютюн. Виробництво коноплі, льону, соняшників, хмелю, фруктів та овочів теж значне.

Тваринництво процвітає. Перед війною кількість тварин сягала 30,000,000 голів. У 1910 році було продано більше 5 млн. птиці, експортовано 600,000 штук яєць, тобто 40% усього російського експорту цього товару.

Площа України, зайнята лісами, дорівнює 110,000 кв. км., тобто 13% усієї території. Великі також підземні багатства України: залізнорудні шахти дають щорічно 80,000,000 тонн, вони становили джерело всієї індустрії імперії. В 1914 році кількість добутого вугілля досягла 3,245,000 тонн, тобто однієї шостої усього світового виробництва та 32% загальноросійського. Україна забезпечувала також усю Росію сіллю. Багатими є також нафтові джерела Галичини.

У галузі освіти Україна зробила теж дуже багато, і ми можемо сподіватися, що український народ, який прагне до науки, об'єднаний та вільний, надхненно візьметься до праці для добра та процвітання свого власного та всесвітнього.

Переклала з мови есперанто Ольга Керзюк

Примітки автора:

Іван Крестанов — болгарський культурний діяч, викладач іноземних мов, есперантист з 1905 року. Відвідав майже усі країни Європи. У 1918-1919 роках опублікував свої враження від подорожей на Україну, в Білорусію, Литву, Латвію, Естонию, Фінляндію та Грузію у журналі «Есперанто». У 1919 році ці описи вийшли окремою книжечкою у Берні ("El la proksima Oriento. De Ukrainio gis Georgio"). Книжка уже давно стала бібліографічною рідкістю. Перекладачці вдалося розшукати один примірник цієї книжки в Лондонській Есперанто-Бібліотеці. Гадаю, що українському читачеві буде цікаво прочитати нарис історії, культури та господарства, зроблений болгарським мандрівником. У тексті є деякі неточності, напр. дата смерті Івана Котляревського має бути 1838 рік.

У короткій передмові Іван Крестанов зазначає, що при написанні книги користувався також працею проф. Брошера "Essais sur les principales Nationalites de Russie". Він зазначає також, що фінансову допомогу для видання книги подали йому «відповідні місії тих держав у Швейцарії».

Проф. Лев ОКІНШЕВИЧ

ВСТУП ДО НАУКИ ПРО ПРАВО І ДЕРЖАВУ

(Уривок з праці 1949 року)

(Закінчення, 2)

Советська конституція

Советський державний устрій за формою є система організації влади у вигляді советів. До 1936 року совети були органами часткового народного представництва (робітничих і селянських депутатів), які в побудові своїй заперечували самий принцип всенародної участі в державному законодавстві й управлінні. Отже, від виборів депутатів та советів був усунений ряд осіб із «клясово-ворожих» чи «клясово-чужих» груп. В побудові представництва до обласних і центральних (чи республіканських) советів не було рівності між різними суспільними групами: робітництво надсидало більше депутатів, ніж селянство, хоч кількісно переважало саме останнє. Справа змінилася з виданням Конституції 1936 року, в якій проведено погляд про ліквідацію основних клясових відмінностей у советській державі. Після того, як уся маса населення стала єдиною масою «трудящих», попередні принципи побудови обмеженої демократії втрачають свій сенс і замінюються на органи всенародного представництва. Після цього совети, зберігаючи свою стару назву, стають в засаді органами іншого правного типу, перетворюючись на органи парламентарного порядку.

Передбачена Конституцією 1936 року державна структура утворює в Советському Союзі кілька інстанцій виборних органів та уповноваженої цими органами виконавчої влади. Нижчою ланкою є совети районів (в сільських місцевостях) та міські (останні в більших центрах, в свою чергу поділені на райони). Виконавчою владою є обраний районним советом депутатів трудящих райвиконком (районовий виконавчий комітет), в областях їм відповідають обласні совети і облвиконком, в республіках — республіканські верховні совети та уряди республік, нарешті, в центрі — Верховний Совет ССРСР та уряд Советського Союзу. Верховний Совет ССРСР побудований у вигляді двопалатної системи: нижчої палати — Совета Союзу і другої (вони в засаді рівноправні) — Совета Національностей. Вибори в першу відбуваються від певної кількості населення (отже, окремі республіки представлені тут неоднаково, залежно від числа їх людности); вибори в другу відбуваються за кількістю депутатів, рівною для кожної союзної республіки чи автономної республіки (які мають менші квоти, ніж союзні республіки, але рівні між собою). Частина зборів обох палат відбувається окремо, частково ж мають місце спільні засідання першої і другої палат. В перервах між сесіями частину функцій Верховного Совета виконує його Президія. Обраний Верхов-

ним Советом виконавчий орган влади (раніше — Совнарком — Совет Народних Комісарів, а від часу Другої світової війни — Совет Міністрів ССРСР) складається почасти з міністрів, які здійснюють управління безпосередньо на всій території Советського Союзу, а почасти з міністрів, яким підпорядковані міністерства в окремих республіках, що є підрядними союзним міністерствам виконавчими організаціями.

Чотириступенева форма адміністративно-територіяльного поділу (район, область, союзна республіка і центр ССРСР, в деяких менших союзних республіках випадає середня ланка — область) ускладнюється в двох союзних республіках (Російська та Грузинська) наявністю в них автономних советських республік та автономних областей. Останні являють собою адміністративно-територіяльні організації порівняно малих народностей. Ці автономні республіки чи області входять органічною частиною в певні області Російської республіки, при чому останні в такому випадку набувають назви країв.

І парляментарна основа нових советських органів, і забезпечені в Конституції (щоправда, з деякими застереженнями) права окремих громадян на волю їх чину й на охорону цієї волі, дають малюнок, який, будучи взятий лише в своїй формальній стороні, мав би поставити Советський Союз в ряд з іншими країнами парляментарної демократії, тільки з деякими своєрідними відмінами в устрої, при чому — відмінами, які часом тільки справедливіше чи доцільніше організують владу.

Однак таке зіставлення ССРСР з державами парляментарної демократії було б зовсім неправильним. На ділі організація Советської держави має дуже мало спільного з навколишнім «капіталістичним світом».

Дві системи советського права

Коли ми маємо справу з Советським Союзом, то ми почасти входимо в сферу умовних понять. Деякі назви перестають відповідати своєму змістові, зміст, на ділі, часом має інший, а часом і цілком протилежний назві характер. Це й тепер часто не дає можливості стороннім спостерігачам розібратися в справжньому стані речей. Можна припустити, що історики й історики права майбутніх часів, які досліджуватимуть історію советської держави, багатьма сторонами будуть у складному становищі, якщо не розумітимуть умовности ряду понять у цьому державному організмі.

Причиною цієї умовности є те, що процес організації й здійснення диктаторської влади йшов певними закономірними шляхами, які не завжди були зумовлені конкретною людською волею чи, принаймні, усвідомленою людською волею. Диктатура в тому розумінні, якого надавав їй Ленін, потребувала не органів обмеженої «трудової» демократії, якими були совети. Для диктаторського устрою в повній мірі ці органи не надавалися. Їх можна було або скасувати, або обійти, залишивши їх недіючими фактично,

позбавленими фактичної компетенції. Оскільки скасування їх було небажане, взятий був інший напрям. Здійснювати фактичну диктатуру стали органи комуністичної партії.

Ці органи мають структуру, відповідну до адміністративно-територіяльного поділу держави. Отже, низовою ланкою є районова організація, яка на районному з'їзді партії обирає свій районний комітет (так є в принципі: фактично з'їзди відбуваються рідко, і між ними обсадження посад партійних функціонерів відбуваються в усіх ланках партійного апарату шляхом призначення, оформленого у вигляді кооптації). Керівником районного партійного комітету є секретар райкому. В областях відповідно існують обкоми (обласні комітети) партії, в республіках — центральні комітети, в центрі — Центральний Комітет Всесоюзної Комуністичної партії. Центральний Комітет ВКП(б) та центральні партійні комітети окремих республік виділяють колегіяльні органи для оперативного керівництва партійними справами — т. зв. політбюро (політичне бюро). Влада звичайно зосереджується в руках генерального секретаря партії, який є керівником політбюро.

Фактичну владу в країні мають, насамперед, ці партійні організації. Це значить, що вирішальне слово в районі має не голова райвиконкому, але секретар райкому, в області — не голова облвиконкому, але секретар обкому, в центрі — не голова Совета міністрів, але генеральний секретар партії (з часу Другої світової війни в багатьох випадках у центрі й в республіках стали сполучати посади генерального секретаря партії та голови Совета міністрів).

Тут цікаво відповісти на питання про правний характер цього явища. Адже конституція й державні закони СРСР зовсім не мають цього фактичного порядку. Для них існують тільки органи советського типу. Чим же пояснити обов'язковість наказів партійних органів? Чи є ці накази видом советського права? На ці кардинальні, зрештою, питання советського державного устрою досі не дано виразної відповіді. Здебільшого обмежуються зауваженнями про те, що совети є фіктивні органи влади, партійні організації є фактичні. Навряд чи можна, однак, із цим погодитися, бо це, зрештою, є втеча від розгляду питання й від відповіді на нього. Адже існує система впливу партійних органів, їх накази обов'язкові, ці накази творять певну правну систему, вони мають державну функцію.

Очевидно, треба говорити про інше: про наявність двох систем права в советській державі. Одна з них — проклямована в Конституції і єдино визнана в законі — на практиці часом майже не існує (з'їзди і пленуми советів; натомість виконавчі комітети советів районних, міських, обласних і уряди республік є реальні центри влади, підпорядковані, однак, відповідним партійним органам і цими останніми контрольовані). Поруч із нею існує друга система й інші норми права. Коли вони засновані на неопублікованих обіжниках, це є рід норм писаного права. Коли ж вони взагалі встановлені фактом їх вживання й зумовлені закономірним ходом розвитку диктаторської влади, то про писане право говорити не можна. В даному разі це буде рід норм звичаєво-правного типу.

Саме ними, очевидно, треба пояснювати і фактичну перевагу секретарів партійних комітетів над президіями виконавчих комітетів, і такі явища, як фактичне проведення на відповідальні посади тільки членів комуністичної партії, й ряд привілеїв, що з них користуються члени партії, виставлення для виборів до советів лише одного, встановленого партією списку кандидатів і т. п.

Оскільки це триває постійно й оскільки на ці привілеї члени партії і партійні органи відчувають уже своє «право», годі казати, що тут ми маємо діло тільки зі сферою факту. Факти, які закономірно повторюються в певному напрямі, які починають розглядатися як єдино нормальні й єдино можливі в даній суспільній організації, не можуть не переростати в явище правового типу. З певних міркувань державна влада не хоче визнати існування цієї другої правової системи, тримаючись за фікцію недіючих фактично правових постанов про советське представниче народоправство. Але для встановлення справжнього змісту правової структури СРСР не можна ігнорувати цю скриту, але фактично діючу й чинну другу правну систему, систему найважливішого, вирішального для всього змісту правових відносин значення.

Централістичний характер державного устрою СРСР

Советська конституція визначає державний устрій Советського Союзу як державну організацію федералістичного типу. Це має значити, що ця держава складається з ряду менших державних організацій, які передають центральній, спільній для всіх державній владі федеративного центру частину своїх суверенних прав, залишаючи собі іншу частину, як недоторкану волю визначати решту своїх правових відносин за власним розсудом. Саме такими за Конституцією 1936 року виступають окремі союзи і советські республіки: Російська, Українська, Білоруська, Грузинська, Естонська та інші (всіх 16). Проти звичайного федеративного типу говорить лише визнане в Конституції Советського Союзу право кожної советської республіки на вихід із Советського Союзу. Якщо брати це право всерйоз, то треба було б визнати Советський Союз не за федерацію, а за вільніший тип державного зв'язку — за конфедерацію, при якій власне немає єдиної держави, а є лише союз вільних держав, кожна з яких зберігає свої суверенні риси. Фактичне становище, однак, таке далеке від цього, що лише в небагатьох дослідників права Советського Союзу, носіїв найбільш формалістичних тенденцій, вистачає сміливості триматися цього погляду.

З другого боку, вже советська Конституція вказує на те, що галузь суверенних прав союзних республік фактично дуже вузька. Це видно з переліку ресортів державного управління, що складають сферу компетенції центральної влади. Тоді як у більшості федеративних держав ця компетенція не є особливо широкою, в Советському Союзі вона охоплює не тільки справи зовнішніх зв'язків, армії, фінансів тощо, але й сферу виробництва, і хліборобство, і промисловість.

Справді ж вирішальне значення в державному устрої знову має не перша, а друга правна система. Ця ж друга система — керування країною органами комуністичної партії — має цілком централістичний характер. Центральні комітети і політбюра комуністичних партій окремих союзних республік є організаціями, безпосередньо підпорядкованими Центральному Комітетові і політбюро Всесоюзної Компартії. І при цьому — не в деяких, але в усіх сферах і галузях діяльності. Оскільки, як ми вже знаємо, партійні органи грають вирішальну роль й у справах державного управління, ясно, що вплив Центрального Всесоюзного комітету партії і Політбюра є прямий і безпосередній, авторитетний і вирішальний для всіх частин советської держави, як би вони не називалися (союзні республіки керуються цілком однаково з окремими областями Російської Советської Республіки, якими політбюро керує безпосередньо, бо Центрального комітету російської партії не існує).

Останнє надає советській державі її справжнього змісту: надзвичайно централізованого організму, в якому кожна ланка місцевого управління керується директивами, що йдуть із союзного центру, який одночасно є центром комуністичної партії.

Фактична уніфікація державно-правної структури всіх частин Советського Союзу останнім часом набирає виразного характеру денационалізації неросійських країн. Під цим поглядом советський державний організм пройшов певні етапи. Середина 20-их років була добою, коли советська держава мала певні тенденції надавати федеративним частинам певних, хоч і обмежених, рис національної автономії. З кінця 20-их років маємо поворот до тотальної уніфікації всього державного організму, що супроводиться русифікаційними заходами. Советська держава поновила традиційну політику старої Російської імперії, інтенсифікувавши її, однак, новими засобами, зв'язаними із запровадженням загального навчання та посиленою пропагандою.

Пропагандивна діяльність советських органів особливо характеристична для розкриття справжнього змісту цього державного організму. Щодо цього провідники советської влади ніби оперлися на думку грецького філософа Платона, який гадав у своєму проєкті ідеальної комуністичної держави, що робота державних органів має полягати у виховній діяльності. В ученні К. Маркса ця сторона діяльності майбутнього комуністичного суспільства не звернула на себе уваги. Однак у практиці побудови советського суспільства в Росії його проводирі звернули свою особливу увагу на виховну справу. І велика частина діяльності советських органів іде на рахунок численних заходів пропагандивного характеру, сполучаючи це завдання із заходами щодо створення й готування молодих кадрів советського населення.

Судова система й характер карного права ССРСР

Судова система советської держави до певної міри також відбиває її загальну державно-правну структуру. Отже, в загальній си-

стемі судових органів (народний суд, обласний суд, Верховний суд республіки, Верховний Суд ССРСР) цікавим моментом є запровадження засади касаційного (а не апеляційного) перегляду справ у вищих судових інстанціях. Це значить, що судовий конфлікт при оскарженні вироку народного суду перевіряється вищою інстанцією лише з погляду відповідності вироку чи рішення державним законам. Оскільки, однак, рішення має бути перевірене також і з боку недопущення прямих помилок щодо суті справи, верхні інстанції в якійсь мірі примушені переглядати судові справи і по суті. Касаційний порядок в даному разі виявляє себе вже з формальної сторони (справа з невірним вироком нижнього суду передається на новий його розгляд, а не розглядається безпосередньо у верхній інстанції, як це має місце при апеляційному процесі).

Особливість советського суду й процесу виявляється більше в наявності окремих судових органів, які прямо відбивають своєрідну правну структуру цього державного організму. Перевага в цій державі націоналізованої державної промисловости, хліборобства й торгівлі приводить до виділення в окрему судову процедуру розв'язання конфліктів між установами «соціалістичного сектору». Ці конфлікти (на суму понад 1000 карб.) розв'язують окремі судові органи, т. зв. арбітражі. Перевага відносин трудового права над відносинами інших частин приватного права призводить до створення особливого органу для полагодження суперечок між робітником і адміністрацією державного підприємства. Таким органом є місцева розціночно-конфліктна комісія, яка як перша і здебільшого єдина інстанція розв'язує трудові конфлікти. МРКК є партійним органом, при чому сторонами в ньому є адміністрація підприємства чи установи, з одного боку, і представники професійної організації — з другого.

Наявність в країні системи диктаторського правління виявляється в повноваженнях і діяльності органів політичної поліції (назви якої постійно мінялися). Закон передав їй право адміністративної юстиції, тобто право накладати кару у вигляді заслання до таборів на термін до 5-ти років. Фактично при використанні закритих судових сесій ці органи мають широку можливість накладати й більші карі. Основним завданням цих органів є «соціальна профілактика», тобто попередження можливого опору з боку певних суспільних груп, гуртків чи окремих осіб. Оскільки так, судова функція стає лише формальним додатком до основного завдання боротьби і, в певні періоди, «ліквідації» «класово ворожих елементів», «шпигунів» і т. ін.

Чи можна за таких умов взагалі говорити про наявність советської судової юстиції в розумінні судової охорони інтересів (чи безпеки) окремих фізичних чи юридичних осіб? На це питання треба відповісти позитивно: нижчі судові (та арбітражно-судові) ланки при розгляді господарських, трудових, цивільно-правних конфліктів мають можливість вирішувати їх, прикладаючи до конкретних явищ і подій приписи державного законодавства і виходячи з потреби захисту інтересів формально і суттєво правої

сторони. Ця сфера вільної діяльності суду в советській державі, в зв'язку з її характером диктатури, обмежена в певних рамках, не переходячи до сфери «політичних правопорушень».

Судові функції в Советському Союзі формально мають виконувати обрані населенням особи: фактично ж судді (усі члени комуністичної партії) призначаються органами міністерства юстиції (які фактично оформлюють цим призначенням намічених партійними організаціями кандидатів). Висока юридична освіта не є обов'язковою. Треба визнати, що в багатьох випадках довголітня практика робить із такого судді (чи арбітра) порівняно добре обізнаного зі справою працівника. Юридична фахова освіта, однак, конче потрібна для адвокатів, консультантів, прокурорів тощо, які в судовій процедурі можуть допомогти судді в чисто юридичній кваліфікації справи.

З тенденцією «соціальної профілактики» закономірно зв'язані й теоретичні настановлення советського кримінального права. Тоді як для кримінальної юстиції модерної держави основним принципом вживання кари є накладення кари лише за порушення приписів закону і, в зв'язку з цим, жодна дія, законом не заборонена, не може вести до покарання, завданням советського кримінального права є «захист соціалістичної держави, соціалістичної батьківщини, соціалістичної власності». Стаття 5 Кримінального Кодексу РСФСР і так само відповідних кримінальних кодексів інших республік каже, що цей кодекс «має своїм завданням правний захист держави трудящих від злочинів і від суспільно-небезпечних елементів». Це визначення мети советського кримінального права ставить завдання советської кримінальної юстиції в принципово відмінну, порівняно з кримінальним законодавством сучасних парламентарних демократій, площину. Коли суспільство і державу треба захищати від суспільно-небезпечних елементів, ясно, що немає потреби турбуватися про інтереси підсудних (які забезпечуються вищевказаним правилом сучасних правних держав, що кара може накладатися лише за вчинення конкретно забороненої законом дії) і, навпаки, що небезпечний елемент має бути покараний (чи знищений) незалежно від його провини чи невинності супроти советського закону. Останній допомагає цьому «захистові держави» встановленням правила, що кримінальне переслідування і покарання можуть мати місце і супроти злочинів та переступств, не передбачених законом; судові органи можуть керуватися в таких випадках аналогічними постановами кримінального кодексу в інших кримінальних справах.

Цей характер советського кримінального права й советської кримінально-політичної юстиції відповідає станові не відмираючої, але дедалі більше зміцнюваної і посилюваної диктатури, яка в цих заходах шукає заповнення своїх позицій. Теоретично це пояснюється наявністю небезпеки від зовнішнього «капіталістичного оточення» советської держави, але, очевидно, і тим, що виховно-пропагандивна праця держави в багатьох випадках не досягає мети. Через це советська влада і тепер зберігає в своїх руках засоби застрашування незгідних з її політикою елементів суспільства й засоби «очищення» суспільства від цих елементів.

Коротко схарактеризувавши засади советського права, ми тим самим схарактеризували й засади права Української Советської Соціалістичної Республіки. Ці засади тотожні. Більше того: тотожними є мало не всі деталі й окремі риси державно-адміністративного устрою, як і правових приписів з різних галузей права. Відміни полягають хібащо в деякім переставленні артикулів у кодексах УССР порівняно з відповідними кодексами РСФСР, які були основним джерелом перших. Чи не найістотнішу з нечисленних відмін, які ми знаходимо в діючих кодексах УССР порівняно з кодексами й нормами Російської Республіки, ми знаходимо в «Кодексі про шлюб, родину та опіку», який дозволяє українській дівчині брати шлюб з 16 років починаючи. В Росії цей вік встановлений з 18 років. Відміна ця, звичайно, не суттєва.

Чи, схарактеризувавши право Советського Союзу, ми тим самим схарактеризували марксистську державу і марксистське право в їх практичному здійсненні? До певної міри — так. Бо вчення К. Маркса і Ф. Енгельса про диктатуру пролетаріату для суспільства, переходового від капіталістичних до комуністичних форм, було прийняте російськими марксистами-більшевиками як незаперечна основа практичних дій при організації советської держави. Але, з другого боку, на цих російських марксистів не могли не впливати й умови чистомісцевого характеру: суспільство, підготоване попереднім історичним розвитком до підкорення, неволі й послуху (про що ми писали на початку лекції) та завдання збереження Російської імперії. Крім того, не можна забувати, що період між Першою і Другою світовими війнами породив систему диктатури не тільки в Росії, хоч провідні кола цих диктатур з марксистським вченням не мали нічого спільного або були йому виразно ворожі.

На цьому можемо закінчити наш виклад. В цілому він мав довести змінність і умовність державних форм і правових приписів. Це має дати нашому поколінню (зокрема, поколінню моїх молодих читачів) віру в те, що, кінець-кінцем, переможуть крапці підстави суспільного устрою. Бо вічною частиною в державі й праві можуть бути тільки ідеї правди, справедливості й суспільного добра. Людство з трудом іде на шляху до цих ідей. Шлях цей довгий, багатогілковий. І він не є прямий. У формах минулого було багато несправедливого й недоцільного. Ці риси є і в формах сучасного устрою і сучасного права, особливо різко виявляючи це в окремих суспільних організаціях.

Але перемога не може не бути за «натуральним» стремлінням людини до правди й до справедливості. На цьому шляху надійну опору людина нашого часу знайде у вічно чистих і світлих засадах своєї віри.

І, хто знає, — може в майбутньому провід в шуканні й знайденні цих засад права і держави переберуть ті, хто найбільше страждав і терпів за правду. Якщо це буде справді так — світле й величне своїм завданнями майбутнє чекатиме народ української землі.

ПОЖЕРТВИ НА «ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» (Пресфонд) Від 20 квітня 1990 до 12 вересня 1990

Велика Британія:

Листа ч. 175 (Болтон). Жертвували: тризна на похороні бл. п. Івана Гінди — ф. 12.00; по ф. 10.00: Григорій Боллюбаш, Стефан Веретилло; по ф. 5.00: Володимир Лучка, Степан Шур, Дмитро Лохман, Володимир Грамяк, Володимир Макар; по ф. 2.00: Григорій Пісковий, Осип Винничук; Петро Гарасівка — ф. 1.00.

Листа ч. 177 (Болтон). Жертвували: по ф. 5.00: Іван Паращук, Іван Прийдун; по ф. 2.00: Дмитро Павлюк, Евстахій Маринець, Юрій Квочак, Стефан Телечкан, Анна Вовк, Іван Павкнер, Василь Стецько; по ф. 1.00: Микола Рудейчук, Анна Гнида, Марія Писко, Богдан Татарин, Іван Перепічка, Олеська Гінда, Богдан Порящук.

Листа ч. 181 (Болтон). Жертвували: Л. Мазур — ф. 20.00; по ф. 10.00: Б. Дедів, В. Янківський; по ф. 5.00: Е. Тимчишин, О. Баран, І. Моряк; по ф. 3.00: І. Кикош, В. Ткачук; по ф. 2.00: С. Гарасимюк, Е. Дузінкевич.

Листа ч. 182 (Болтон). Жертвували: В. Доскоч — ф. 5.00; по ф. 3.00: Ф. Борщ, І. Зеленевиц, Г. Олійник, Л. Лешневський, Я. Чахар; по ф. 2.00: І. Грамяк, М. Тимчишин, М. Борщ, М. Яцик, Б. Борщ, Я. Канюк, М. Сидорук, П. Грищай, І. Казимир, Я. Гавриляк; по ф. 1.00: В. Циріль, А. Шур, В. Волошин.

Канада:

Листа ч. 406 (Ванкувер). Жертвували: Відділ ЛВУ Ванкувер — \$50; Л. Ковальчук — \$20; по \$10: М. Мельник, Стефан Петерицький, С. Кастрик, С. Дмитрів, В. Курчак, Н. Касківська, А. Цітулька, Е. Гайдимовський.

Листа ч. 408 (Веллянд). Відділ ЛВУ — \$50.

Листа ч. 411 (Вінніпег). Жертвували: по \$30: В. Кухарський, Т. Гуменюк, М. Петришин; А. Сухинський — \$20; по \$10: М. Хар, О. Яворський, Ю. Шарагуряк, Гр. Станович, О. Мельник, П. Ластовський.

Листа ч. 414 (Гамільтон). Жертвували: Укр. Культурний Центр — \$200.00; по \$100.00: СУМ Гамільтон, ОЖ ЛВУ Гамільтон, ЛВУ Гамільтон.

Листа ч. 420 (Кардекасінг). Іван Хлопась — \$20.00.

Листа ч. 423 (Кіркланд Лейк). Жертвували: Відділ ЛВУ Кіркланд Лейк — \$30; по \$10: Василь Карась, Михайло Ходорівський.

Листа ч. 426 (Лондон). Жертвували: по \$10: П. Криворук, С. Мединський, С. Яцик, С. Козак, М. Чіх, Д. Миник, С. Сорока, В. Грицьків, Б. Ємчук, д-р, В. Мушак, М. Артимів, Р. Водвуд.

Листа ч. 430 (Ніягара Фолс). Жертвували: Іван Картофель — \$25; по \$20: Михайло Паньків, Стефан Картофель, В. Федорів, М. Вислоцький; по \$10: Олекса Сенів, Петро Цибуляк, Іван Бабицький, В. Павлусь, Т.

Панчишин, В. Василів, Д. Гандзюк, Д. Дмитерко, Г. Площанський; по \$5: М. Лучканин, П. Никуляк, В. Тимчук, Петро Боровець, Я. Підгірський, Д. К., о. Роман Гробельський.

Листа ч. 435 (Саскатун). Жертвували: Мих. Бойчук — \$25; Ев. Попович — \$10.

Листа ч. 437 (Судбури). Жертвували: по \$30: Відділ ЛВУ в Судбурах, Відділ ОЖ ЛВУ в Судбурах; по \$5: В. Сененюк, В. Кузьмич, М. Лазарович, Р. Хоміцький, Д. Бабяк, Т. Ємчук, М. Скоратко, М. Плус, А. М., І. Плотиць, В. Радомський.

Листа ч. 441 (Торонто). Жертвували: по \$10: Богдан Гірник, Ярослав Сербик, Степан Пелех, Василь Ковальчук, Ст. Федуньків, І. Шокан, І. М., Д. Чулей; Т. Сало — \$7; по \$5: Р. Романів, В. Луцик, Г. Романів, В. Лемик, Михайло Хміль, В. Любка.

Листа ч. 442 (Торонто). Жертвували: Е. Гурбін — \$30; по \$10: Яр. Вільк, М. Заверуха, В. Грицишин, В. Гурий, О. Шурик, М. К., А. В., М. Рожилюк, С. Габа.

Листа ч. 443 (. . .). Жертвували: по \$10: Василь Ковальчук, Д. Марчук, Н. Андрійчук, С. Ткачишин; О. Паньків — \$5.

Індивідуальні пожертви:

Велика Британія:

УТК — Ґлостер	ф.200.00
І. Чолач — Гаддерсфілд	ф. 30.00
Е. Стешин — Единбург, в першу річницю смерті дорогої Дружини бл. п. Анни на нев'янучий вінок — нехай гостинна шотландська земля буде їй легкою, а пам'ять про покійну Анну вічною, горем прибитий муж Євген Стешин	ф. 20.00
Ф. Плєскун — Твертон	ф. 10.00
В. Деба — Фолькстон	ф. 9.00
Вол. Чопей (Ноттінггам)	ф. 7.50
Домка Походай — Бедфорд	ф. 5.00
В. Петришин — Бедфорд	ф. 5.00
Д. Бойко — Единбург	ф. 5.00
В. Гуменюк — Бедфорд	ф. 5.00
Д. Василик — Брадфорд	ф. 5.00
Д. Шарко — Болтон	ф. 4.50
І. Симкович — Лій	ф. 4.50
М. Шкроміда — Челтенгам	ф. 4.50
М. Луцан — Престон	ф. 3.00
М. Цінявський — Лютон	ф. 2.50
І. Хома — Каннок	ф. 2.50
С. Дмитрик — Рашден	ф. 2.50
М. Татарчук — Дарбі	ф. 2.50
В. Левицький — Манчестер	ф. 2.50
Антін Нич — Скаторп	ф. 2.50
В. Гладчук — Болтон	ф. 2.50

М. Стухлий — Ковентрі	ф.	2.50
М. Васильків — Енфільд	ф.	2.50
Б. Лазар — Бедфорд	ф.	2.00

США:

Ірена Новаківська (Воррен) в пам'ять покійного Мужа бл. п.

Мартина, 1-го жовтня 1989	\$80:-
Семен Костів (Лонг Айленд Сіті)	\$50:-
М. Гурський (Нью-Гевен)	\$25:-
Омелян Омецінський (Рочестер)	\$20:-
Г. Цебрій (Нью-Йорк)	\$20:-
Микола Базилюк (Потомак)	\$16:-
С. Гаврилюк (Йонкерс)	\$10:-
В. Риндич (Філадельфія)	\$10:-
Гр. Луць (Темпе)	\$10:-

Канада:

Українська Народня Каса (Монтреал)	\$200:-
Д. Хоман (Вінніпер)	\$ 20:-
Петро Кудла (Торонто)	\$ 15:-
Евген Попович (Саскатун)	\$ 15:-
Петро Пасічняк (Саскатун)	\$ 10:-
Дмитро Стецюк (Торонто)	\$ 10:-
Михайло Бойчук (Саскатун)	\$ 10:-
Інститут «Просвіта» (Вінніпер)	\$ 10:-
А. Доманчук (Монтреал)	\$ 5:-

Австралія:

О. Гаврилів (Бурвуд)	\$ 20:-
З. Новосільський (Ст. Плимптон)	\$ 10:-

ПРИЄДНАЛИ НОВИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ДЛЯ
«ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

Богдан КАШУБА, США	7
Григорій ЦЕБРІЙ, США	1